

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

Для напрямку 035 Філологія

Автор: Мікрюкова К.О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач

Затверджено на засіданні кафедри прикладної лінгвістики від «28» серпня 2017 р.

Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії філологічного факультету

від «28» серпня 2017 р.

Затверджено на засіданні вченої ради філологічного факультету від «28» серпня 2017 р.

Миколаїв 2017

Витяг із ОКХ

Метою вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є формування умінь аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є:

1. Ознайомитися з предметом «Психолінгвістика», його структурою; періодизацією становлення та розвитку.
2. Визначити мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
3. Розглянути теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез).
4. Усвідомити психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.
5. Проаналізувати текст як об'єкт психолінгвістики. Ознайомитися з поняттям «інтерпретація тексту».
6. Аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті.

Студенти повинні **знати**: основні поняття й терміни психолінгвістики (зокрема експериментальної); теорію мовленнєвої діяльності; проблеми двомовності й культури; теорії виникнення мови; етапи онтогенезу мовлення; сутність процесів породження, сприйняття та розуміння мовлення.

Студенти повинні **вміти**: оперувати основними поняттями й термінами психолінгвістики (зокрема експериментальної); студіювати теорію мовленнєвої діяльності; мотивувати проблеми двомовності й культури; аналізувати етапи філогенезу та онтогенезу мовлення з точки зору новітніх напрямів сучасної лінгвістики; усвідомлювати суть процесів породження, сприйняття та розуміння мовлення.

Витяг із ОПП

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вербальна організація та вербальна поведінка людини.

Міждисциплінарні зв'язки: лінгвістика тексту, психологія, логопедія та дефектологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, філософія мови та лінгвістична методологія.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно; вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; володіти методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; професійно застосовувати поглиблені знання з психолінгвістики; вільно користуватися спеціальною термінологією; планувати, організовувати, здійснювати і презентувати прикладне дослідження в галузі психолінгвістики; здатність формувати нові знання, ідеї, концепції в галузі філології та лінгвістики.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

Ступінь бакалавра

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

035 Філологія

Код та найменування спеціальності

035. 10 Прикладна лінгвістика

Предметна спеціалізація

Філологічний факультет

2017-2018 навчальний рік

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Мікрюкова Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук.

Програму схвалено на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Протокол від «28» серпня 2017 року № 1

Завідувач кафедри загальної та прикладної лінгвістики _____ (Коч Н. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією філологічного факультету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 1
Голова навчально-методичної комісії _____ (Мхитарян О. Д.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 12
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

Вступ

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Психолінгвістика» складена Мікрюковою К. О. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ступеня бакалавра спеціальності 035 Філологія, предметна спеціалізація 035. 10 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вербальна організація та вербальна поведінка людини.

Міждисциплінарні зв'язки: лінгвістика, лінгвістика тексту, психологія, логопедія та дефектологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, філософія мови та лінгвістична методологія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування умінь аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є:

1. Ознайомитися з предметом «Психолінгвістика», його структурою; періодизацією становлення та розвитку.
2. Визначити мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
3. Розглянути теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез).
4. Усвідомити психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.
5. Проаналізувати текст як об'єкт психолінгвістики. Ознайомитися з поняттям «інтерпретація тексту».
6. Аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: історію виникнення, становлення та розвитку психолінгвістики; мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу; теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез); психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.

вміти: аналізувати текст як об'єкт психолінгвістики; інтерпретувати різні за жанровими видами тексти; аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті. виділяти чинники, що впливають на мовну діяльність; діагностувати причини мовленнєвих порушень у мовленні дітей. здійснювати психолінгвістичний аналіз мовленнєвого потоку; користуватися основними психолінгвістичними експериментальними та діагностичними методиками.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно;

вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; володіти методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; професійно застосовувати поглиблені знання з психолінгвістики; вільно користуватися спеціальною термінологією; планувати, організовувати, здійснювати і презентувати прикладне дослідження в галузі психолінгвістики; здатність формувати нові знання, ідеї, концепції в галузі філології та лінгвістики.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин / 4,0 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.

Тема 1. Історія зародження та розвитку психолінгвістики.

Тема 2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

Тема 3. Мовна здібність: структура, зміст. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.

Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.

Тема 1. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.

Тема 2. Теорія виникнення мови. Філогенез мовлення.

Тема 3. Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.

Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.

Тема 1. Онтогенез мовлення. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Тема 2. Особливості дитячого мовлення.

Кредит 4. Основи етнопсихолінгвістики.

Тема 1. Загальні особливості етнопсихолінгвістики. Проблеми двомовності і культури. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.

Тема 2. Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.

3. Рекомендована література

Базова

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. / В. П. Белянин – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
2. Выготский Л. Мышление и речь. / Л. Выготский – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
3. Глухов В. П. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. / В. П. Глухов, В. А. Ковшиков. – Москва : АСТ, Астрель, 2007. – 223 с.
4. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. – 168 с.
5. Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности / В.А.Ковшиков, В.П. Глухов. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 318с.

6. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.

7. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 1999. – 287 с.

8. Уланович О.І. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.І. Уланович.– Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.

Допоміжна

1. Актуальные проблемы современной лингвистики: учеб. пособие / Сост. Л.Н. Чурилина. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 416 с.

2. Алефиренко Н.С. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 416 с.

3. Бадмаев Б.Ц., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 224 с.

4. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344с.

5. Бацевич Ф.С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2002. – №№4-5.

6. Білецький А.О. про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. / А. О. Білецький – К.: «АртЕк», 1996. – 224с.

7. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 298 с.

8. Бондаренко О.Ф. Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлювання у психотерапії / О. Ф. Бондаренко // Мовознавство. – 1991. – № 4.

9. Бухтиярова С. Психолінгвістические и психологические основы усвоения личностно ориентированной лексики / С. Бухтиярова // Прикладная психология и психоанализ. – 2004. – № 4. – С.61-64.

10. Винославская О.В., Андрейченко Н.Г. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічних університетів // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 65-69.

11. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. / Н. Гавриш – Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. – 218с.

12. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М.: ИНФРА. – 272 с.

13. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию. / В. Гумбольдт – М.: Знание, 1984. – 70 с.

14. Дубравська Д.М. Основи психології: Навчальний посібник. / Д. М. Дубравська – Львів: Світ, 2001. – 280 с.

15. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Академія, 1978. – 185с.

16. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в академія. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.

17. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С. 38-56.

18. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Педагогика, 1978. – 185 с.

19. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.
20. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие речевого сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С.38-56.
21. Зимняя И. Педагогическая психология: Учебник для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. / И. Зимняя – М.: Логос, 2000. – 384 с.
22. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии // Избранные психологические труды / Российская академия образования. Моск. психолого-соц. ин-т. – М., 2001. – 364 с.
23. Лурия А. Язык и сознание / Под. ред Д.Хомской. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 320 с.
24. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А.Маслова. – 2-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
25. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О.О. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.
26. Філіппова І.Ю. Міжкультурна комунікація. Психологічний дискурс / І. Ю. Філіппова // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 4. – С. 5.
27. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит.

5. Засоби діагностики успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із Інтернет-ресурсів.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____

Н. І. Василькова

28 серпня 2017 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПСИХОЛІНГВІСТИКА

Ступінь бакалавра

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

035 Філологія

Код та найменування спеціальності

035. 10 Прикладна лінгвістика

Предметна спеціалізація

Філологічний факультет

2017-2018 навчальний рік

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Мікрюкова Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук.

Програму схвалено на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики
Протокол від «28» серпня 2017 року № 1

Завідувач кафедри загальної та прикладної лінгвістики _____ (Коч Н. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією філологічного факультету

Протокол від «28» серпня 2017 року № 1
Голова навчально-методичної комісії _____ (Мхитарян О. Д.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету

Протокол від « 28» серпня 2017 року № 12
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Василькова Н. І.)

Вступ

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Психолінгвістика» складена Мікрюковою К. О. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ступеня бакалавра спеціальності 035 Філологія, предметна спеціалізація 035. 10 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вербальна організація та вербальна поведінка людини.

Міждисциплінарні зв'язки: лінгвістика, лінгвістика тексту, психологія, логопедія та дефектологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, філософія мови та лінгвістична методологія.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування умінь аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є:

1. Ознайомитися з предметом «Психолінгвістика», його структурою; періодизацією становлення та розвитку.

2. Визначити мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

3. Розглянути теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез).

4. Усвідомити психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.

5. Проаналізувати текст як об'єкт психолінгвістики. Ознайомитися з поняттям «інтерпретація тексту».

6. Аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати: історію виникнення, становлення та розвитку психолінгвістики; мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу; теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез); психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.

вміти: аналізувати текст як об'єкт психолінгвістики; інтерпретувати різні за жанровими видами тексти; аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті. виділяти чинники, що впливають на мовну діяльність; діагностувати причини мовленнєвих порушень у мовленні дітей. здійснювати психолінгвістичний аналіз мовленнєвого потоку; користуватися основними психолінгвістичними експериментальними та діагностичними методиками.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно;

вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; володіти методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; професійно застосовувати поглиблені знання з психолінгвістики; вільно користуватися спеціальною термінологією; планувати, організовувати, здійснювати і презентувати прикладне дослідження в галузі психолінгвістики.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3,0 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.

Тема 1. Історія зародження та розвитку психолінгвістики.

Тема 2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

Тема 3. Мовна здібність: структура, зміст. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.

Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.

Тема 1. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.

Тема 2. Теорія виникнення мови. Філогенез мовлення.

Тема 3. Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.

Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.

Тема 1. Онтогенез мовлення. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Тема 2. Особливості дитячого мовлення.

Тема 3. Проблеми двомовності і культури. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.

Тема 4. Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.

3. Рекомендована література

Базова

9. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. / В. П. Белянин – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.

10. Выготский Л. Мышление и речь. / Л. Выготский – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.

11. Глухов В. П. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. / В. П. Глухов, В. А. Ковшиков. – Москва : АСТ, Астрель, 2007. – 223 с.

12. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. – 168 с.

13. Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности / В.А.Ковшиков, В.П. Глухов. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 318с.

14. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.

15. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 1999. – 287 с.

16. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. посібник / О.И. Уланович.– Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.

Допоміжна

28. Актуальные проблемы современной лингвистики: учеб. пособие / Сост. Л.Н. Чурилина. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 416 с.

29. Алефиренко Н.С. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 416 с.

30. Бадмаев Б.Ц., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 224 с.

31. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344с.

32. Бацевич Ф.С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2002. – №№4-5.

33. Білецький А.О. про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. / А. О. Білецький – К.: «АртЕк», 1996. – 224с.

34. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 298 с.

35. Бондаренко О.Ф. Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлювання у психотерапії / О. Ф. Бондаренко // Мовознавство. – 1991. – № 4.

36. Бухтиярова С. Психолінгвістическіе і психологіческіе основи усвоения личностно ориентированной лексики / С. Бухтиярова // Прикладная психология и психоанализ. – 2004. – № 4. – С.61-64.

37. Винославская О.В., Андрейченко Н.Г. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічних університетів // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 65-69.

38. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. / Н. Гавриш – Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. – 218с.

39. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М.: ИНФРА. – 272 с.

40. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию. / В. Гумбольдт – М.: Знание, 1984. – 70 с.

41. Дубравська Д.М. Основи психології: Навчальний посібник. / Д. М. Дубравська – Львів: Світ, 2001. – 280 с.

42. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Академія, 1978. – 185с.

43. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в академія. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.

44. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С. 38-56.

45. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Педагогика, 1978. – 185 с.

46. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.

47. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие речевого сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С.38-56.

48. Зимняя И. Педагогическая психология: Учебник для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. / И. Зимняя – М.: Логос, 2000. – 384 с.

49. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии // Избранные психологические труды / Российская академия образования. Моск. психолого-соц. ин-т. – М., 2001. – 364 с.

50. Лурия А. Язык и сознание / Под. ред Д.Хомской. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 320 с.

51. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А.Маслова. – 2-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.

52. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О.О. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.

53. Філіппова І.Ю. Міжкультурна комунікація. Психологічний дискурс / І. Ю. Філіппова // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 4. – С. 5.

54. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.

6. Форма підсумкового контролю успішності навчання: іспит.

7. Засоби діагностики успішності навчання: виконання індивідуальних завдань, контрольних і практичних робіт, самостійна робота студента, укладання словника до курсу, написання реферату, опрацювання матеріалів із Інтернет-ресурсів.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
28 серпня 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПСИХОЛІНГВІСТИКА

Ступінь бакалавра
Галузь знань 03 Гуманітарні науки
035 Філологія
Код та найменування спеціальності
035. 10 Прикладна лінгвістика
Предметна спеціалізація
Філологічний факультет

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної нормативної дисципліни «Психолінгвістика» для студентів спеціальності 035 Філологія, шифр спеціальності 035. 10 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Розробник:

Мікрюкова К.О., старший викладач кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук _____ (Мікрюкова К.О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики

Протокол № 1 від «28» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Коч Н. В.)

«28» серпня 2017 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
	Спеціальність 035 Філологія		
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат	Предметна спеціалізація 035. 10 Філологія (Прикладна лінгвістика)	<i>Рік підготовки:</i>	
		2-й	
Загальна кількість годин – 90		<i>Семестр</i>	
		3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Ступінь бакалавра	<i>Лекції</i>	
		10 год.	
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		20 год.	
		<i>Лабораторні</i>	
		-	
<i>Самостійна робота</i>			
60 год.			
Вид контролю: екзамен			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 30 год. – аудиторні заняття, 60 год. – самостійна робота (33 % / 67 %).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування умінь аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є:

1. Ознайомитися з предметом «Психолінгвістика», його структурою; періодизацією становлення та розвитку.

2. Визначити мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

3. Розглянути теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез).

4. Усвідомити психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.

5. Проаналізувати текст як об'єкт психолінгвістики. Ознайомитися з поняттям «інтерпретація тексту».

6. Аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно; вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; володіти методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; професійно застосовувати поглиблені знання з психолінгвістики; вільно користуватися спеціальною термінологією; планувати, організовувати, здійснювати і презентувати прикладне дослідження в галузі психолінгвістики.

2. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.

Тема 1. Історія зародження та розвитку психолінгвістики.

Тема 2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

Тема 3. Мовна здібність: структура, зміст. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.

Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.

Тема 1. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.

Тема 2. Теорія виникнення мови. Філогенез мовлення.

Тема 3. Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.

Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.

Тема 1. Онтогенез мовлення. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Тема 2. Особливості дитячого мовлення.

Тема 3. Проблеми двомовності і культури. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.

Тема 4. Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.

4. Структура навчальної дисципліни

4.1. Для денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього го	у тому числі				
л		п	лаб	інд	сп	
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.						
Тема 1. Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Психолінгвістика на сучасному етапі.	14	6	4			4
Тема 2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.	10		2			8
Тема 3. Мовна здібність: структура, зміст. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.	8					8
Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.						
Тема 1. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.	12		4			8
Тема 2. Теорія виникнення мови. Філогенез мовлення.	10		4			6
Тема 3. Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.	8	2				6
Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.						
Тема 1. Онтогенез мовлення. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.	8	2	2			4
Тема 2. Особливості дитячого	6		2			4

мовлення.						
Тема 3. Проблеми двомовності і культури. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.	6					6
Тема 4. Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.	8		2			6
Всього	90	10	20			60

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.		
1.	Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Психолінгвістика на сучасному етапі	4
2.	Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.	2
Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.		
3.	Експериментальна психолінгвістика	4
4.	Філогенез мовлення	4
Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.		
5.	Психолінгвістичний аналіз онтогенезу мовлення	2
6.	Особливості дитячого мовлення	2
7.	Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.	2
Всього:		20

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.		
1.	Основні постулати психолінгвістики	2
2.	Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.	8
3.	Вітчизняна психолінгвістика: становлення та розвиток на сучасному етапі	6
4.	Основи етнопсихолінгвістики та патопсихолінгвістики	4

Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.		
5.	Методи психолінгвістичного аналізу. Асоціативний експеримент у психолінгвістиці.	6
6.	Програми психолінгвістичних досліджень	2
7.	Теорії виникнення мови.	6
8.	Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.	6
Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.		
9.	Концепції онтогенезу мовлення радянської психолінгвістики (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн.)	4
10.	Психолінгвістичне дослідження ранньої дитячої словотворчості .	4
11.	Розвиток дітей у білінгвальній сім'ї.	6
12.	Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті. Внутрішнє мовлення як особливий різновид мовленнєвої діяльності.	6
Всього:		60

9. Індивідуальні завдання

Реферат.

Теми рефератів

1. Мова тварин.
2. Тварини, що говорять.
3. Основні етапи розвитку дитячого мовлення.
4. Звуконаслідувальні слова в дитячому мовленні.
5. «Няньчине мовлення» – мовлення дорослих, що розмовляють з дітьми.
6. Прагматичні аспекти спілкування дорослих з дітьми.
7. Як дитина оволодіває вимовою.
8. Гіпотези про виникнення мовлення у філогенезі.
9. Функції співу: коли й навіщо люди співають.
10. Як людина розуміє мовлення.
11. Ймовірне прогнозування під час сприйняття мовлення.
12. Як навчитися читати швидше (методики навчання швидкого читання).
13. Сугестивна природа мови.
14. Як звук пов'язаний зі змістом (фоностилістика).
15. Експериментальна естетика.
16. Поняття мовної картини світу.
17. Психолінгвістичні аспекти перекладу та міжкультурного спілкування.
18. Порухення й дефекти мовлення.
19. Мовлення у стані емоційного напруження.
20. Психіатрична лінгвістика.

21. Мова глухонімих.
22. Моторна й сенсорна афазія.
23. Чоловіче й жіноче мовлення в усному спілкуванні.
24. Когнітивні стилі та мовлення людини.
25. Мовні засоби опису емоцій та психічних станів.
26. Самохарактеристика особистості в оголошенні про знайомство.
27. Брехня в мовленні та способи її виявлення.
28. Ідентифікація особистості за мовленням. Мова релігійних текстів.
29. Способи мовленнєвого впливу та маніпулювання.
30. Психолінгвістичні аспекти нейролінгвістичного програмування.

10. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, вправи, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, різні види аналізу.

11. Методи контролю

Самостійні роботи, виконання тестових завдань, контрольні модульні роботи.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота											Іспит	Накопичувальні бали/сума			
Кредит 1			Кредит 2			Кредит 3									
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	120	300/100			
Практичні заняття	6	6	6	5	5	5	5	5	5	5					
Самостійна робота	42			15			10								
				Кр 1 - 30			Кр 2 - 30								
Усього	60			60			60					120	300		

Шкала оцінювання

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано
F*	1-34		

13. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс.

**Література до курсу
Базова**

17. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. / В. П. Белянин – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
18. Выготский Л. Мышление и речь. / Л. Выготский – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
19. Глухов В. П. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. / В. П. Глухов, В. А. Ковшиков. – Москва : АСТ, Астрель, 2007. – 223 с.
20. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. – 168 с.
21. Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности / В.А.Ковшиков, В.П. Глухов. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 318с.
22. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
23. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
24. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович.– Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.

Допоміжна

55. Актуальные проблемы современной лингвистики: учеб. пособие / Сост. Л.Н. Чурилина. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 416 с.
56. Алефиренко Н.С. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
57. Бадмаев Б.Ц., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 224 с.
58. Бацевич Ф.С. Основы комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344с.
59. Бацевич Ф.С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2002. – №№4-5.
60. Білецький А.О. про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. / А. О. Білецький – К.: «АртЕк», 1996. – 224с.
61. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 298 с.
62. Бондаренко О.Ф. Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлювання у психотерапії / О. Ф. Бондаренко // Мовознавство. – 1991. – № 4.
63. Бухтиярова С. Психолінгвістические и психологические основы усвоения личносно ориентированной лексики / С. Бухтиярова // Прикладная психология и психоанализ. – 2004. – № 4. – С.61-64.
64. Винославская О.В., Андрейченко Н.Г. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічних університетів // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 65-69.

65. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. / Н. Гавриш – Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. – 218с.
66. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевой коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М.: ИНФРА. – 272 с.
67. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию. / В. Гумбольдт – М.: Знание, 1984. – 70 с.
68. Дубравська Д.М. Основи психології: Навчальний посібник. / Д. М. Дубравська – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
69. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Академия, 1978. – 185с.
70. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в академия. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.
71. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С. 38-56.
72. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Педагогика, 1978. – 185 с.
73. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.
74. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие речевого сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С.38-56.
75. Зимняя И. Педагогическая психология: Учебник для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. / И. Зимняя – М.: Логос, 2000. – 384 с.
76. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии // Избранные психологические труды / Российская академия образования. Моск. психолого-соц. ин-т. – М., 2001. – 364 с.
77. Лурия А. Язык и сознание / Под. ред Д.Хомской. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 320 с.
78. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А.Маслова. – 2-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
79. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О.О. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.
80. Філіппова І.Ю. Міжкультурна комунікація. Психологічний дискурс / І. Ю. Філіппова // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 4. – С. 5.
81. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.

15. Інформаційні ресурси

1. moodle.mnu.mk.ua
2. academia-ps.com.ua

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра загальної та прикладної лінгвістики

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ Н. І. Василькова
28 серпня 2017 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПСИХОЛІНГВІСТИКА

ОКР «бакалавр»

Галузь знань: 0203 Гуманітарні науки

Напрямок підготовки: 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)

Філологічний факультет

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма навчальної нормативної дисципліни «Психолінгвістика» для студентів ОКР «бакалавр» за напрямом підготовки 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика).

Розробник:

Мікрюкова К.О., старший викладач кафедри загальної та прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук _____ (Мікрюкова К.О.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та прикладної лінгвістики

Протокол № 1 від «28» серпня 2017 р.

Завідувач кафедри _____ (Коч Н. В.)

«28» серпня 2017 р.

2. Опис навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0203 Гуманітарні науки	Нормативна	
	Напрямок підготовки 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)	<i>Рік підготовки:</i>	
2-й			
Індивідуальне науково-дослідне завдання – реферат	Напрямок підготовки 6.020303 Філологія (Прикладна лінгвістика)	<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин – 90		3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Ступінь бакалавра	<i>Лекції</i>	
		10 год.	
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		20 год.	
		<i>Лабораторні</i>	
		-	
		<i>Самостійна робота</i>	
60 год.			
Вид контролю: екзамен			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 30 год. – аудиторні заняття, 60 год. – самостійна робота (33 % / 67 %).

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування умінь аналізувати мовні явища як об'єктивацію багатофакторної діяльності людини; засвоєння інформації про зміст, проблеми і методи сучасної психолінгвістики; теорію мовленнєвої діяльності, її структуру та механізми; поняття філогенезу мови та онтогенезу мовлення.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Психолінгвістика» є:

1. Ознайомитися з предметом «Психолінгвістика», його структурою; періодизацією становлення та розвитку.
2. Визначити мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
3. Розглянути теорії виникнення мови (філогенез); процес становлення і розвитку мовлення окремого індивіда (онтогенез).
4. Усвідомити психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення.
5. Проаналізувати текст як об'єкт психолінгвістики. Ознайомитися з поняттям «інтерпретація тексту».
6. Аналізувати мовленнєву діяльність в соціокультурно-мовленнєвому контексті.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні компетентності: бути здатним до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості; вміти виявляти, ставити та вирішувати проблеми; бути здатним до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; вміти працювати в команді та автономно; вміти застосовувати знання у практичних ситуаціях.

II. Фахові компетентності: вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; володіти методами наукового аналізу і структурування мовного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; професійно застосовувати поглиблені знання з психолінгвістики; вільно користуватися спеціальною термінологією; планувати, організовувати, здійснювати і презентувати прикладне дослідження в галузі психолінгвістики.

2. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.

Тема 1. Історія зародження та розвитку психолінгвістики.

Тема 2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

Тема 3. Мовна здібність: структура, зміст. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.

Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.

Тема 1. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.

Тема 2. Теорія виникнення мови. Філогенез мовлення.

Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.

Тема 1. Онтогенез мовлення. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Тема 2. Особливості дитячого мовлення.

Тема 3. Проблеми двомовності і культури. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.

Тема 4. Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.

4. Структура навчальної дисципліни

4.1. Для денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усьо го	у тому числі				
л		п	лаб	інд	сп	
1	2	3	4	5	6	7
Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.						
Тема 1. Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Психолінгвістика на сучасному етапі.	14	6	4			4
Тема 2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.	10		2			8
Тема 3. Мовна здібність: структура, зміст. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.	8					8
Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.						
Тема 1. Експериментальна психолінгвістика. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.	12		4			8
Тема 2. Теорія виникнення мови. Філогенез мовлення.	10		4			6
Тема 3. Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.	8	2				6
Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.						
Тема 1. Онтогенез мовлення. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.	8	2	2			4
Тема 2. Особливості дитячого мовлення.	6		2			4

Тема 3. Проблеми двомовності і культури. Розвиток «двомовної дитини». Ранній розвиток нерідної мови як проблема навчання операцій зі знаками.	6					6
Тема 4. Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.	8		2			6
Всього	90	10	20			60

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.		
8.	Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Психолінгвістика на сучасному етапі	4
9.	Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.	2
Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.		
10	Експериментальна психолінгвістика	4
11	Філогенез мовлення	4
Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.		
12	Психолінгвістичний аналіз онтогенезу мовлення	2
13	Особливості дитячого мовлення	2
14	Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті.	2
Всього:		20

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Психолінгвістика як самостійна дисципліна інтегративного типу.		
13.	Основні постулати психолінгвістики	2
14.	Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Моделі мовленнєвої діяльності.	8
15.	Вітчизняна психолінгвістика: становлення та розвиток на сучасному етапі	6
16.	Основи етнопсихолінгвістики та патопсихолінгвістики	4
Кредит 2. Дослідницькі процедури психолінгвістики та філогенез мовлення.		
17.	Методи психолінгвістичного аналізу. Асоціативний	6

	експеримент у психолінгвістиці.	
18	Програми психолінгвістичних досліджень	2
19	Теорії виникнення мови.	6
20	Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.	6
Кредит 3. Розвиток мовлення в онтогенезі.		
21.	Концепції онтогенезу мовлення радянської психолінгвістики (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн.)	4
22.	Психолінгвістичне дослідження ранньої дитячої словотворчості .	4
23.	Розвиток дітей у білінгвальній сім'ї.	6
24.	Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті. Внутрішнє мовлення як особливий різновид мовленнєвої діяльності.	6
Всього:		60

9. Індивідуальні завдання

Реферат.

Теми рефератів

31. Мова тварин.
32. Тварини, що говорять.
33. Основні етапи розвитку дитячого мовлення.
34. Звуконаслідувальні слова в дитячому мовленні.
35. «Няньчине мовлення» – мовлення дорослих, що розмовляють з дітьми.
36. Прагматичні аспекти спілкування дорослих з дітьми.
37. Як дитина оволодіває вимовою.
38. Гіпотези про виникнення мовлення у філогенезі.
39. Функції співу: коли й навіщо люди співають.
40. Як людина розуміє мовлення.
41. Ймовірне прогнозування під час сприйняття мовлення.
42. Як навчитися читати швидше (методики навчання швидкого читання).
43. Сугестивна природа мови.
44. Як звук пов'язаний зі змістом (фоностилістика).
45. Експериментальна естетика.
46. Поняття мовної картини світу.
47. Психолінгвістичні аспекти перекладу та міжкультурного спілкування.
48. Порушення й дефекти мовлення.
49. Мовлення у стані емоційного напруження.
50. Психіатрична лінгвістика.
51. Мова глухонімих.
52. Моторна й сенсорна афазія.
53. Чоловіче й жіноче мовлення в усному спілкуванні.
54. Когнітивні стилі та мовлення людини.
55. Мовні засоби опису емоцій та психічних станів.

56. Самохарактеристика особистості в оголошенні про знайомство.
 57. Брехня в мовленні та способи її виявлення.
 58. Ідентифікація особистості за мовленням. Мова релігійних текстів.
 59. Способи мовленнєвого впливу та маніпулювання.
 60. Психолінгвістичні аспекти нейролінгвістичного програмування.

10. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, вправи, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, різні види аналізу.

11. Методи контролю

Самостійні роботи, виконання тестових завдань, контрольні модульні роботи.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										Іспит	Накопичувальні бали/сума
Кредит 1			Кредит 2		Кредит 3				120		
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9			
Практичні заняття	6	6	6	10	10	5	5	5	5		
Самостійна робота	42			10		10					
				Кр 1 - 30		Кр 2 - 30					
Усього	60			60		60				120	300

Шкала оцінювання

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано
F*	1-34		

13. Методичне забезпечення

2. Навчально-методичний комплекс.

Література до курсу

Базова

25. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. / В. П. Белянин – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
 26. Выготский Л. Мышление и речь. / Л. Выготский – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
 27. Глухов В. П. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. / В. П. Глухов, В. А. Ковшиков. – Москва : АСТ, Астрель, 2007. – 223 с.

28. Засєкіна Л. В., Засєкін С. В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. / Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. – 168 с.
29. Ковшиков В.А. Психолінгвістика. Теорія речевої діяльності / В.А.Ковшиков, В.П. Глухов. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 318с.
30. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
31. Леонтьєв А. А. Основы психолінгвістики. / А. А. Леонтьєв – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
32. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович.– Минск: изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.

Допоміжна

82. Актуальные проблемы современной лингвистики: учеб. пособие / Сост. Л.Н. Чурилина. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 416 с.
83. Алефиренко Н.С. Современные проблемы науки о языке: Учебное пособие / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
84. Бадмаев Б.Ц., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 224 с.
85. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344с.
86. Бацевич Ф.С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2002. – №№4-5.
87. Білецький А.О. про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. / А. О. Білецький – К.: «АртЕк», 1996. – 224с.
88. Богоявленский Д.Н., Менчинская Н.А. Психология усвоения знаний в школе. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 298 с.
89. Бондаренко О.Ф. Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлювання у психотерапії / О. Ф. Бондаренко // Мовознавство. – 1991. – № 4.
90. Бухтиярова С. Психолінгвістическіе і психологіческіе основи усвоения личносно ориентированной лексики / С. Бухтиярова // Прикладная психология и психоанализ. – 2004. – № 4. – С.61-64.
91. Винославская О.В., Андрейченко Н.Г. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічних університетів // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 65-69.
92. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. / Н. Гавриш – Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. – 218с.
93. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Основы речевої комунікації: Учебник для вузов / Под ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М.: ИНФРА. – 272 с.

94. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию. / В. Гумбольдт – М.: Знание, 1984. – 70 с.
95. Дубравська Д.М. Основи психології: Навчальний посібник. / Д. М. Дубравська – Львів: Світ, 2001. – 280 с.
96. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Академия, 1978. – 185с.
97. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в академия. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.
98. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С. 38-56.
99. Зимняя И. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И. Зимняя – М.: Педагогика, 1978. – 185 с.
100. Зимняя И.А. Психологические особенности восприятия лекции в аудитории. / И. Зимняя – Москва, 1970. – 219с.
101. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие речевого сообщения. / И. Зимняя – М.: Наука, 1976. – С.38-56.
102. Зимняя И. Педагогическая психология: Учебник для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. / И. Зимняя – М.: Логос, 2000. – 384 с.
103. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии // Избранные психологические труды / Российская академия образования. Моск. психолого-соц. ин-т. – М., 2001. – 364 с.
104. Лурия А. Язык и сознание / Под. ред Д.Хомской. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 320 с.
105. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А.Маслова. – 2-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
106. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О.О. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П.Бажана, 2004. – 824 с.
107. Філіппова І.Ю. Міжкультурна комунікація. Психологічний дискурс / І. Ю. Філіппова // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 4. – С. 5.
108. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 320 с.

15. Інформаційні ресурси

3. moodle.mnu.mk.ua
4. academia-ps.com.ua

Засоби діагностики навчальних досягнень студентів

Завдання № 1

Варіант – 1

I рівень

1. Психолінгвістика спрямована на дослідження:
  - а) природи і сутності мови
  - б) мовленнєвої діяльності
  - в) способів пізнання та осмислення дійсності
  - г) плану змісту (значення)
2. Витоком психолінгвістики не є:
  - А) лінгвістична психологія
  - Б) гештальтпсихологія
  - В) дескриптивна лінгвістика
  - Г) структуралізм
3. Напрямок психолінгвістики, що розглядає діяльність людини як реакцію на стимули зовнішнього середовища на підставі інтуїції:
  - А) прагматизм
  - Б) біхевіоризм
  - В) дескриптивізм
  - Г) генеративізм
4. Принципом теорії мовленнєвої діяльності не є:
  - А) інтегрованість
  - Б) спонтанність
  - В) евристичність
  - Г) горизонтальна організація
5. Психолінгвістика України розвивалася у напрямках:
  - А) психологічні дискурси
  - Б) мовознавчі дискурси
  - В) дискурси соціальних комунікації
  - Г) усі відповіді правильні

II рівень

1. Метод, що передбачає дослідження семантичної близькості слів однієї тематичної групи.
2. Психолінгвістика художнього мовлення.
3. Вербальний етап породження мовлення, результатом якого є формування схеми майбутнього висловлення, частково вербалізований за допомогою ключових слів.

III рівень

1. Охарактеризуйте витоки психолінгвістики.
2. Охарактеризуйте модель мовленнєвої діяльності Ч.Осгуда.

Варіант – 2

I рівень

1. Становлення психолінгвістики як окремої галузі датується:
  - а) 10-ті рр. XX ст.
  - б) 30-ті рр. XX ст.
  - в) 50-ті рр. XX ст.
  - г) 80-ті рр. XX ст.
2. Витоком психолінгвістики не є:
  - А) біхевіористська психологія
  - Б) психологічний напрям у мовознавстві
  - В) соціологізм у мовознавстві
  - Г) теорія мовленнєвої діяльності
3. Ключова психологічна теорія генеративізму:
  - А) нативізм
  - Б) біхевіоризм
  - В) дескриптивізм
  - Г) генеративна семантика
4. Принципами теорії мовленнєвої діяльності не є:
  - А) мотивованість і цілеспрямованість
  - Б) евристичність
  - В) дезінтегрованість
  - Г) вертикальна організація
5. Скільки рівнів у процесі мовотворення виокремлює Ч.Осгуд:
  - А) 3
  - Б) 4
  - В) 5
  - Г) 6

II рівень

1. Метод, розроблений Ч.Осгудом, що передбачає побудову семантичних просторів.
2. Особлива область психолінгвістики, що вивчає походження, будову і функціонування індивідуальної системи знань, опосередкованої знаками мови.
3. Складний інтонаційно, інтерактивно і ситуаційно зумовлений психічний процес формування висловлення на підставі мовної здатності, її мовної, комунікативної та культурної компетентності.

III рівень

1. У чому полягає відмінність дескриптивної та генеративної течії психолінгвістики у США?
2. Охарактеризуйте модель мовленнєвої діяльності Н.Хомського.

Варіант – 3

I рівень

1. Де відбулося зародження психолінгвістики як окремої галузі:
  - а) у США
  - б) у СРСР
  - в) у Німеччині
  - г) у Франції
2. Витоком психолінгвістики не є:
  - А) нейролінгвістика
  - Б) дескриптивна лінгвістика
  - В) лінгвістична психологія
  - Г) гештальтпсихологія
3. Течія американської психолінгвістики, що досліджувала мовлення під кутом зору універсальних принципів:
  - А) нативізм
  - Б) дескриптивізм
  - В) генеративізм
  - Г) інтерпретативізм
4. Головним принципом теорії мовленнєвої діяльності не є:
  - А) немотивованість
  - Б) імовірнісне прогнозування
  - В) інтегрованість
  - Г) спонтанність аналізу
5. Рівень мовотворення Ч.Осгуда, на якому приймається рішення: говорити чи не говорити, в якій формі говорити?
  - А) мотиваційний
  - Б) семантичний
  - В) рівень послідовностей
  - Г) інтеграційний

II рівень

1. Метод, що передбачає перенесення умовно-рефлекторної реакції з одного об'єкта на інший.
2. Спеціальна область психолінгвістичних досліджень, зосереджених на виявленні конкретно-мовної та національно-культурної варіантності мовної здібності.
3. Пов'язування двох явищ, двох уявлень, двох об'єктів, як правило, стимулу й реакції.

III рівень

1. У чому полягає відмінність психолінгвістики США і радянської теорії мовленнєвої діяльності?
2. Охарактеризуйте модель мовленнєвої діяльності Л.Виготського.

Ключі до завдань № 1

	I		II		III
1.	Б	1.	в	1.	а
2.	Г	2.	в	2.	а
3.	Б	3.	а	3.	в
4.	г	4.	в	4.	а
5.	г	5.	б	5.	а
6.	(метод суб'єктивних градацій)	6.	(метод семантичного диференціалу)	6.	(метод семантичного радикалу)
7.	(психопоетика)	7.	(психосемантика)	7.	(етнопсихолінгвістика)
8.	(внутрішнє мовлення, ендофазія)	8.	(породження мовлення, продукування)	8.	(асоціація)

Завдання № 2

Варіант – 1

I рівень

1. Об'єктом етнопсихолінгвістики є:
  - а) мовленнєва діяльність
  - б) переклад
  - в) комунікативна компетенція
  - г) мовна взаємодія
2. Який період мовленнєвого онтогенезу характеризується розвитком потреб та спілкування:
  - А) домовленнєвий
  - Б) когнітивно-мовний
  - В) власне мовленнєвий
  - Г) усі періоди
3. Хто є автором теорії SWITCHES?:
  - А) Ж.Піаже
  - Б) Н.Хомський
  - В) Л.Виготський
  - Г) С.Рубінштейн
4. Експеримент, що передбачає реагування піддослідних на стимул декількома асоціаціями :
  - А) вільний асоціативний
  - Б) ланцюжковий асоціативний
  - В) спрямований асоціативний
  - Г) психофізіологічний асоціативний
5. Слова-реакції: студент – університет, іспит, заняття.....:
  - А) парадигматичні
  - Б) синтагматичні
  - В) епідигматичні
  - Г) логічні

II рівень

4. Первісна дословесна система комунікації, що є основною комунікативної діяльності дитини в перші роки життя.
5. Гучне мовлення дитини, що супроводжує її дії незалежно від присутності співбесідника.
6. процес засвоєння традицій, звичаїв, цінностей і норм рідної культури, що триває протягом усього життя індивіда.

III рівень

3. Охарактеризуйте сензитивний період розвитку мовленнєвої здатності дитини.
4. Які основні проблеми виникають у сім'ї, де батьки володіють двома і більше мовами?

Варіант – 2

I рівень

1. Галузь мовознавчої науки, що виникла на межі психолінгвістики, етнолінгвістики, етнопсихології та етнології:
  - а) соціолінгвістика
  - б) етнопсихолінгвістика
  - в) гендерна лінгвістика
  - г) психолінгвістика тексту
2. Який період мовленнєвого онтогенезу характеризується егоцентричним мовленням:
  - А) домовленнєвий
  - Б) когнітивно-мовний
  - В) власне мовленнєвий
  - Г) усі періоди
3. Хто є автором діяльнісно-евристичної теорії?:
  - А) Ж.Піаже
  - Б) Н.Хомський
  - В) Л.Виготський
  - Г) С.Рубінштейн
4. Слова-реакції того ж граматичного класу, що і слово-стимул:
  - А) парадигматичні
  - Б) синтагматичні
  - В) епідигматичні
  - Г) логічні
5. Білінгвізм, за якого вивчення другої мови відбувається в старшому віці вже після засвоєння однієї мови:
  - А) побутовий
  - Б) штучний
  - В) ранній
  - Г) пізній

II рівень

4. Фонація доскладового типу, монотонна вокалізація аутогенного характеру, етап голосового розвитку дитини у віці 2-4 місяці.
5. Процес формування особистості в певних соціальних умовах, у ході якого дитина засвоює і вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми і правила поведінки, які прийняті в даному суспільстві, в даній груп.
6. Використання двох і більше мов у мовленнєвій діяльності.

III рівень

1. Які дослідження проведено Пілом і Лямбертом? Що вони продемонстрували?
2. Охарактеризуйте відмінності між ситуативним та контекстним мовленням.
Для якого віку характерні ці типи мовлення?

Варіант – 3

I рівень

1. Етнопсихолінгвістика – це галузь психолінгвістики, що вивчає національно-культурну варіантність у:
  - а) мовленнєвих операціях, актах мовленнєвої діяльності
  - б) мовній свідомості
  - в) організації процесів мовленнєвого спілкування
  - г) усі відповіді правильні
2. Період із 6 років це:
  - А) домовленнєвий
  - Б) когнітивно-мовний
  - В) власне мовленнєвий
  - Г) лінгвістичний
3. Хто є автором концепції нативізму?:
  - А) Ж.Піаже
  - Б) Н.Хомський
  - В) Л.Виготський
  - Г) С.Рубінштейн
4. Слова-реакції: студент – розумний, голодний, бідний...:
  - А) парадигматичні
  - Б) синтагматичні
  - В) епідигматичні
  - Г) логічні
5. Білінгвізм, обумовлений життям у двомовному середовищі з дитинства:
  - А) побутовий
  - Б) штучний
  - В) ранній
  - Г) пізній

II рівень

4. Фонація, що ґрунтується на подвоєнні складу, та формується на дії механізму ехолалії.
5. Найбільш сприятливий період для розвитку тих чи інших якостей чи психічних функцій дитини. Поняття уведено радянським психологом Л.С. Виготським.
6. Наука, що вивчає особливості вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот; є дотичною до психолінгвістики.

III рівень

1. Визначте етапи розвитку дитячого мовлення до 3-х років, запропоновані О. Леонтьєвим.
2. Як обґрунтував І. Епштейн думку про шкоду ранньої двомовності?

Ключі до завдання № 2

	I		II		III
9.	Б	9.	б	9.	г
10.	А	10.	Б	10.	В
11.	Б	11.	В	11.	Б
12.	б	12.	а	12.	б
13.	а	13.	Г	13.	в
14.	протомова	14.	агукання	14.	белькотання, белькіт, белькотіння
15.	егоцентричне мовлення	15.	соціалізація	15.	Сенситивний період
16.	інкультурація	16.	білінгвізм	16.	Міжкультурна комунікація

Конспект лекцій із дисципліни

Лекція 1-2

1. Психолінгвістика як наука. Предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики.

2. Виникнення психолінгвістики як окремої галузі знань:

2.1. Передмови виникнення психолінгвістики.

2.2. Історія становлення психолінгвістики.

2.3. Основні ідеї зарубіжних та вітчизняних дослідників психолінгвістики.

Тема: Психолінгвістика як наука про мовленнєву діяльність.

Мета: оволодіти знаннями про теоретико-лінгвістичні засади психолінгвістики; усвідомити значення, роль психолінгвістики; виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно; удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи: розповідь, пояснення, елементи бесіди.

Дидактичні засоби навчання: навчально-методичний комплекс, мультимедійна презентація.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика: Учебник. 2-е изд. / В. П. Белянин – М. : Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
3. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
4. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
5. Фесенко Т. А. Лінгвофілософская концепция В. фон Гумбольдта в контексте семиотики / Т. А. Фесенко // Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 17-26.
6. Фізер І. Психолінгвістична теорія Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. / Передм. І. Дзюби. – К., 1996. – 192 с.
7. Фрумкіна Р. М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. / Р. М. Фрумкіна – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

Контрольні запитання для самостійної роботи

1. Які проблеми досліджує психолінгвістика?
1. Охарактеризуйте психолінгвістику як маргінальну галузь лінгвістики.
2. Дайте визначення предмета та об'єкта психолінгвістики.
3. Охарактеризуйте коло проблем, які вирішує психолінгвістика.
4. Визначте, які практичні завдання вирішує психолінгвістика.
5. У чому полягає суть психологічного дослідження мовлення?
6. Проаналізуйте основні віхи становлення та розвитку психолінгвістики.
7. Охарактеризуйте актуальні напрями сучасної психолінгвістики.

1. ХХІ століття стало періодом інтенсивної комунікації, пошуку наукових парадигм, міждисциплінарних зв'язків, збагатилося успішним розвитком оригінальних ідей та концепцій, у тому числі лінгвістичних. Феномен мови у третьому тисячолітті вийшов за межі суто лінгвістичних знань, адже система поглядів на мову як об'єкт дослідження розширила свої межі, охопивши психологію людини, її свідомість, мислення, сприйняття,

емоції. Активно почали розвиватися когнітивна наука (Дж. Міллер, Т. Майєрс, К. Браун), герменевтика, теорія лінгвістичних гештальтів (Дж. Лакофф), лінгвістична прагматика (Дж. Остін, З. Вендлер). Інформаційний обмін у діалозі двох потужних наук – психології та лінгвістики – призвів до народження якісно нового віяння – психолінгвістики – науки про людське мовлення, що розглядається комплексно, з психологічної та лінгвістичної точок зору: як засіб спілкування, психічний процес, мовленнєва діяльність, поведінка та як особлива властивість людської особистості. Означена наука є відносно молодою, проте вже міцно завоювала науковий простір, не тільки дякуючи своїй міждисциплінарності, але й новизні підходів і головне – результативності досліджень. Незважаючи на чималу кількість праць, що розкривають суть психолінгвістики, це питання ще не повністю досліджене. Пов'язано це перш за все з тим, що дослідження в цій галузі розпочалися відносно недавно.

Психолінгвістика – це наука про мовленнєву діяльність людей у психологічних та лінгвістичних аспектах, зокрема експериментальне дослідження психічної діяльності суб'єкта в засвоєнні та використанні мови як організованої та автономної системи. Адже значення будь-якого знаку полягає, насамперед, у активізації когнітивних процесів індивіда.

У фокусі уваги психолінгвістики – індивід у комунікації. Одним із основних положень психолінгвістики як когнітивної дисципліни є когнітивна обробка інформації, що надходить з органів чуття, яка відбувається на основі сформованих у індивіда ментальних репрезентацій. Основними завданнями психолінгвістики як когнітивної науки є дослідження:

- процесів планування мовлення;
- механізмів та процесів сприйняття, інтерпретації, розуміння та породження мовлення;
- структури та системи представлення знань індивіда та стратегії їх використання для когнітивної обробки дискурсу;
- механізми засвоєння та оволодіння мовою в ході розвитку дитини;
- проблеми білінгвізму, перекладу та механізми оволодіння іноземною мовою.

Психолінгвістика займається не лише нормальними, а й паталогічними психічними станами, адже, за І. П. Павловим, аномалії розчленовують ті сутності, які недосяжні для спостереження в нормі.

Психолінгвістика як наука з'явилася вчасно в науковій парадигмі з метою вирішення тих завдань, які викликали значні труднощі в окремо взятих лінгвістичних та психологічних концепціях.

Предметом вивчення «Психолінгвістики» є процеси породження (в індивідуальному мовленнєвому акті), сприймання (в індивідуальному мовленнєвому акті) та формування (в ході становлення особистості дитини) мовлення. У цілому, психолінгвістика звертається до психологічних сторін різних видів мовленнєвої діяльності, що зумовлені системою мови.

Міждисциплінарні зв'язки: загальна психологія (загальні особливості вищих форм мозкової діяльності), вікова і педагогічна психологія (розвиток

мовлення в онтогенезі), етнопсихологія (національна картина світу, акультурація, білінгвізм), психосемантика (семантичний аспект продукування і сприймання мовлення), експериментальна психологія (психолінгвістичні дослідження: асоціативний експеримент, метод семантичного диференціалу, градуальне шкалювання, класифікації та ін.), НЛП, патопсихологія (розлади мовленнєвої діяльності), психологія художньої творчості (текст як об'єкт психолінгвістики) та ін.

Основною **метою** викладання дисципліни «Психолінгвістика» є формування у майбутніх лінгвістів системи знань з психолінгвістики, на яких базується ряд провідних напрямків сучасної психології та філології: когнітивна психологія, психокорекція, галузева психологія, семіотика, текстологія та ін.

Основними **завданнями** курсу є вивчення таких проблем, як: становлення психолінгвістики як науки; методи психолінгвістичних досліджень, зокрема, види психолінгвістичних експериментів; розвиток мовлення в психічному онтогенезі людини; теоретичні моделі породження і сприймання мовлення; комунікативний акт, його складові та найзагальніші характеристики: інтенції, стратегії, ролі; поняття текстів і дискурсів у світлі психолінгвістики; взаємозв'язки мови і картини світу індивіда чи цілої нації; художній текст як об'єкт психолінгвістики; мовленнєві відхилення як об'єкт психолінгвістики; прикладні аспекти застосування психолінгвістичних методів: НЛП, судова та інженерна психолінгвістика, гендерна психолінгвістика, автоматичний аналіз тексту, мова і мовленнєві впливи на людей та ін.

В результаті вивчення курсу студент повинен **знати**: психологічні, лінгвістичні та фізіологічні витоки теоретичної психолінгвістики, ідеї провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, на основі яких постала психолінгвістика як наука; методологічні та методичні особливості психолінгвістичних досліджень; сутність наукових понять, що описують мовленнєву діяльність людини; теоретичні моделі породження і сприймання мовлення; закономірності мовленнєвого розвитку в онтогенезі; провідні галузі психолінгвістичної науки; сферу практичного застосування психолінгвістичних знань; національно-культурні, гендерні, дискурсивні, галузеві та ін. особливості функціонування мови.

У процесі вивчення курсу «Психолінгвістика» студент повинен **вміти**: визначати функціональні стилі мовлення; встановлювати типи дискурсів і мовленнєвих жанрів та розкривати їх специфіку; організовувати різні види психолінгвістичних експериментів та інтерпретувати їх результати; адаптовувати сучасні методики психолінгвістичних досліджень у своїй навчально-науковій роботі; застосовувати на практиці знання про комунікативно-риторичні якості мовлення та етикет мовленнєвого спілкування; здійснювати когнітивно-концептуальний аналіз текстів різних стилів.

Головними об'єктами психолінгвістики є власне особливості функціонування мови, породження та відтворення дискурсу (тексту),

риторика, стилістика, теорія і практика перекладу та викладання як рідної, так і іноземної мов.

Основними рисами сучасної психолінгвістики є: прагнення використати у своїй науковій парадигмі здобутки теоретичних та експериментальних досліджень когнітивної психології; зміна напряму процесуальних аспектів дослідження, перехід від синтаксичного підходу до семантичного з урахуванням контексту інтенцій співрозмовника та мети спілкування. Ця функція до недавнього часу ігнорувалась у психолінгвістиці, оскільки акцент робився на передачі інформації з синтаксичної перспективи, а семантика та прагматика в значній мірі ігнорувалася. У зв'язку з підвищенням інтересу сучасної лінгвістики та психології до теорії картини світу психолінгвістика почала поглиблювати зв'язки з традиційними лінгвістичними та психологічними дисциплінами, зокрема з семантикою, когнітивною психологією, етнопсихологією та етнолінгвістикою.

Психосемантика як молода галузь психолінгвістики виникла на базі психологічної школи Московського університету й узагальнена в монографії В. Ф. Петренка «Основи психосемантики» в 1997 році. В основу цієї роботи покладено шляхи вирішення проблем вітчизняної психології, що йдуть від Л. С. Виготського за допомогою експериментального інструментарію Ч. Осгуда (семантичні простори) та Дж. Келлі (метод репертуарних джерел). Ідеї, висунуті сучасною психосемантикою, є актуальними для психолінгвістичних, психологічних, семасіологічних досліджень.

Значущою проблемою сучасної психолінгвістики є систематизація методів психолінгвістики.

1. Метод суб'єктивних градацій (шкал) – У. Гуденаф, С. Рубінштейн, О.П. Клименко – досліджується семантична близькість слів однієї тематичної групи. Простий і прямий метод отримання матриці семантичної схожості, що ставить перед респондентами завдання оцінити «схожість значень» через певну ірадуальну шкалу, яка може бути, зокрема, п'ятизначною, десятизначною.

2. Асоціативний експеримент – детально описаний у роботах Дж. Діза, Дж. Діксона і Дж. Хортон, О. О. Леонтьєва, О. О. Брудного – підбір асоціатів щодо пропонованих слів-стимулів. На думку В.Ф. Петренка, є найрозвиненішою технікою семантичного аналізу.

3. Метод семантичного диференціалу (СД) – розроблений Ч. Осгудом та його колегами з метою об'єктивного «вимірювання» значення. Є побудовою семантичних просторів, комбінацією процедур ппсалювання і метода контрольованих асоціацій. СД вигідно різниться від асоціативних методів більшою компактністю й легкістю статистичної обробки даних. Асоціації за принципом мовленнєвих штампів, римовочних асоціацій виключені.

4. Метод семантичного радикалу (СР) (Лурія, Виноградова семантичної близькості досліджуваних об'єктів є перенесення умовно-рефлекторної реакції з одного об'єкта на інший, семантично з ним не пов'язаний.

5. Метод підстановки або дистрибутивно-трансформаційний метод

(Н. Хомський, Дж. Фодор, Дж. Кати, С. Джонс). При використанні цього методу висновок про можливість заміни одного слова іншим у певному контексті роблять самі респонденти. Як правило, метод використовується для семантичного аналізу досить вузьких груп лексики, де він застосовується для виділення смислових нюансів англійських синонімів. Його модифікацією є метод незакінчених речень, речень із пропусками, де заповнення неповної ланки взаємозамінними словами свідчить про семантичну близькість цих слів.

6. Метод класифікацій, розроблений Дж. Міллером, ґрунтується на припущенні, що форми класифікації матеріалу відповідають внутрішнім семантичним зв'язкам цього матеріалу й структура цих зв'язків може відбиватися в процедурах класифікації.

7. Методи непрямого опосередкованого дослідження семантики представляють методи, в яких установлення семантичних зв'язків досліджуваного матеріалу здійснюється опосередковано, через характер та особливості протікання психічних процесів переробки цього матеріалу, таких, наприклад, як вербальне навчання, запам'ятовування та розпізнання, переключення уваги і т.і.

8. Психолінгвістичні методи дослідження фоносемантичних характеристик слів, психографологічних особливостей писемного мовлення, де встановлюється особистий стиль репрезентації інформації респондентами, зважаючи на довжину речень, кількість ужитих знаменних слів, коефіцієнт емболії, коефіцієнт службових слів тощо.

Існують різні класифікації психолінгвістичних методів вивчення значення. Так, наприклад, В.Ф. Петренко вважає більш доцільним диференціювати психолінгвістичні методи на прямі, опосередковані та непрямі.

2. Психолінгвістика – наука, яка виникла порівняно недавно, на початку 50-х років минулого століття. Виникнувши «на межі» двох «старіших» галузей наукового знання – психології і мовознавства (лінгвістики), психолінгвістика за порівняно невеликий термін свого існування стала в ряд основних мовознавчих наук. Як переконливо зазначив у своїх дослідженнях один із засновників вітчизняної школи психолінгвістики А. А. Леонт'єв, виникнення цієї нової галузі науки було об'єктивно зумовлене потребами суспільного розвитку людського суспільства, частково потребою наукового пізнання природи психічної інтелектуальної діяльності, і мови, як основного засобу здійснення мовленнєвої діяльності і реалізації процесів мислення, протягом ХІХ та ХХ століть були предметом особливої уваги психологів та лінгвістів. Психолінгвістика – наука, що досліджує процеси кодування і декодування мови відповідно з мовленнєвою особистістю.

Проблемне поле психолінгвістики розвивається під впливом стану справ як всередині лінгвістики, так і в психології, фізіології. Природна мова є основною формою, в якій відображені наші знання про світ, але він є також і головним інструментом, за допомогою якого людина набуває і збагачує свої

знання, фіксує їх і передає в соціум. В психолінгвістиці акцент робиться на аналізі когнітивно-мовленнєвих механізмів мовленнєвої діяльності. Завдяки проведенню цілого ряду теоретичних та експериментальних досліджень, в «надрах» цих наук був накопичений і узагальнений достатньо великий гносеологічний та фактологічний матеріал, що характеризує специфічні – психологічні та лінгвістичні – закономірності засвоєння мови і формування мовленнєвої здатності людини в процесі онтогенезу, особливості здійснення мовленнєвої комунікації в людському суспільстві. Незважаючи на досягнутий в психології і мовознавстві значний прогрес у вивченні мови і процесів її використання в мовному спілкуванні, до середини ХХ століття спеціалістам, які займалися даними проблемами, стало очевидним, що психологам і лінгвістам необхідно об'єднати свої зусилля у вирішенні вказаних проблем.

2.1. Першопричини виникнення психолінгвістики

Психолінгвістика виникла як орієнтована на практику концепція. В 1940 – 1950-х рр. існував ряд проблем, які могли бути вирішені лише за допомогою нових знань, завдяки міждисциплінарному підходу. Серед першопричин виникнення психолінгвістики слід визначити наступні:

1. В умовах міграції населення виник ряд питань, пов'язаних з навчанням іноземних мов різних груп населення:

– Яка оптимальна організація мовного матеріалу в підручнику іноземної мови залежно від віку учня та етапу навчання? З якого віку можна навчати дітей іноземної мови? Як зробити учня білінгвом за максимально короткі терміни? Як опанувати чужу культуру? Відповісти на ці питання викладачі іноземної мови не могли, для цього необхідно було залучити психологічні знання.

2. При вивченні рідної мови також не було до кінця зрозуміло, як відбувається розуміння правил вживання мови, якщо дорослі не формулюють їх при навчанні дітей. Виникла проблема з навчанням розумово відсталих дітей, глухонімих і сліпоглухонімих.

3. При передачі інформації на відстані через канали зв'язку з допомогою технічних засобів, зв'язкові досить часто отримували спотворені повідомлення. Тому вчені звернулися до проблем кодування і декодування повідомлення у зв'язку із структурою мови і психологією розуміння інформації людиною.

У багатьох публікаціях формування психолінгвістики в середині нашого століття співвідноситься із загальною тенденцією виникнення нових наук «на стику» раніше існуючих традиційних наукових підходів, які не повністю відповідають задачам сучасності. Дійсно, психолінгвістика з'явилась паралельно з рядом інших наук, які отримали свою назву із двох, а іноді і трьох компонентів, що відповідало актуальності розробки комплексного підходу до пояснення фактів, які не піддаються інтерпретації в рамках однієї із контактуючих дисциплін. Як зазначає О. О. Леонт'єв, психолінгвістика «виникла у зв'язку із необхідністю дати теоретичне осмислення ряду практичних задач, для вирішення яких чисто лінгвістичний

підхід, пов'язаний з аналізом тексту, а не мовця, виявився недостатнім»; в числі галузей застосування таких практичних задач там же названі, навчання рідній та іноземній мові, мовленнєве виховання дошкільнят і питання логопедії, відновлення мови після мозкових травм, мовний вплив, авіаційна і косметична психологія, судова психологія та криміналістика, машинний переклад і т. д. Дещо в іншому аспекті бачить причину виникнення психолінгвістики Р. М. Фрумкіна, яка зазначає, що психолінгвістика за визначенням була задумана з метою компенсувати недолік, пов'язаний з тим, що лінгвісти багато років відкрито відмовлялися від спроб описати мову як психічний феномен. До цього слід додати, що недостатнім виявився і чисто психологічний підхід до вирішення подібних практичних і теоретичних задач, а сама постановка питань, пошуки шляхів їх вирішення та інтерпретації отриманих результатів вимагали узагальнення на більш високих рівнях. Разом з тим акцентування уваги на «стиковому» характері нової науки затінило (або ж навіть підмінило) основну мету створення психолінгвістики; непросте «складення» можливостей двох контактуючих наук чи епізодичне залучення теоретичних положень і результатів досліджень із суміжної галузі знань, а саме розробку нового наукового підходу, здатного подолати обмеженість «вузьковідомчого» вивчення фактів і тим самим забезпечити нові ракурси їх бачення та пояснення. Відомо, що від бажаного до дійсного дистанція велика. Для реалізації такої мети повинні були скластися відповідні умови в загальному розвитку світової науки, які до теперішнього часу переконливо показали необхідність інтегрування не лише лінгвістики і психології, але й ряду інших наук про людину. Це пояснює, чому поки що психолінгвістика час від часу характеризується з позицій різної галузевої приналежності залежно від акцентування уваги на тій чи іншій компоненті спочатку визначеного «стику». Так, деякі автори розуміють під психолінгвістикою «варіант» лінгвістики, кваліфікують теорію мовленнєвої діяльності, як специфічний ракурс теоретичного мовознавства або уточняють, що психолінгвістика – це експериментальна лінгвістика, трактують курс психолінгвістики в якості одного із обов'язкових «вступів у вивчення мови». На думку, О. О. Леонтєва, «на сучасному етапі її розвитку органічно входить в систему психологічних наук». Це узгоджується із зарубіжним трактуванням психолінгвістики переважно як розділу психології (за останні роки мова зазвичай іде про когнітивну психологію) або ж більш широко – розділу когнітивної науки в цілому. Таке трактування нерідко знаходить відображення у формулюваннях назв підручників типу «Psychology of language» з уточненням в передумові, що мова йде про «принципи психолінгвістики».

Нерідко під психолінгвістикою розуміють визначений напрямок дослідження, супроводжуючи цей загальний термін уточненням імені основного представника такого напрямку чи просто маючи його на увазі (наприклад, «психолінгвістика Осгуда», «психолінгвістика Холмського»). На жаль, з часом таке розуміння втрачається, і специфічне трактування поширюють на психолінгвістику в цілому. На думку О. О. Леонтєва,

«психолінгвістика і є експериментальною лінгвістикою», однак в даному випадку увага акцентується не на галузевій приналежності психолінгвістики, а на співвідношенні між лінгвістичними і психолінгвістичними дослідженнями, на неминучості впливу психолінгвістики на понятійну систему і основні положення «чистої» лінгвістики.

Психолінгвістика визначена як «лінгвістична дисципліна, яка досліджує психологічну реальність лінгвістичних моделей та теорій», що відображають лише популярне в 70-х рр. трактування психолінгвістики з позицій ідей Н. Хомського та Дж. Міллера. Досить широко розповсюджене також спрощене, помилкове розуміння психолінгвістики як чогось пов'язаного з експериментом і як такого, що не потребує особливої фундаментальної підготовки в галузі лінгвістики та/або психології. Така помилка приводить до дискредитації психолінгвістики і затіняє цінність істинно наукових досліджень, можливих при умові глибокого розуміння закономірностей встановлених в даних науках.

На думку, Є. Ф. Тарасова, психолінгвістика на даному етапі – «це збірна назва для наукових теорій, які орієнтуються часто на не лише неспівпадаючі, але іноді прямо протилежні методологічні уявлення; психолінгвістичні школи і напрямки виникали на різній національній та культурній основі, пов'язані з різними психологічними та лінгвістичними школами».

Отже, психолінгвістика повинна обґрунтувати та довести свій статус самостійної науки (а не «доважку» лінгвістики чи психології), що потребує розробки фундаментальної теорії високої пояснювальної сили.

Термін «психолінгвістика», введений в науковий побут після двох міждисциплінарних нарад, які відбувались в США в 1951 та 1953 рр., не всім вченим здався вдалим. Так, Р. Браун зазначав, що слово «психолінгвіст» скоріше говорить про збожеволілого поліглота, ніж про психолога, який цікавиться мовою. Однак, цей термін став досить популярним, хоча в нього можна вкладати різний сенс, залежно від того, про яку країну, який часовий інтервал і який напрямок досліджень іде мова.

2.2. Історія виникнення психолінгвістики

З найдавніших часів люди в тому чи іншому контексті задумувались про проблеми мови. Хоча у більшості випадків люди не помічають мови, якою вони розмовляють, однак на мовні проблеми доводилось звертати увагу при явних мовленнєвих помилках, при тому чи іншому нерозумінні співбесідника і насамперед у випадках, коли стикалися між собою носії різних мов. Звертали увагу і на слово, яке перетворювалось у діло: клятви, обітниця, прокляття, магичні формули грали значну роль в житті древньої людини. Уявлення про силу слова, про його обрядове і магичне значення, про відповідність між словом та позначуваною ним людиною чи предметом досить важливі для багатьох традиційних культур.

Найдавніші із відомих лінгвістичних традицій – індійська, європейська (антична) та китайська – утворилися незалежно одна від одної в першому тисячолітті до н. е.

Мабуть, історично першою із традицій була індійська. Говорити про час її формування дуже складно: в індійській культурі категорія часу та календар не відігравали значної ролі, тому на відміну від Європи та Китаю там не існувало хронологій та літописів. Будь-які датування давньоіндійських текстів вкрай важкі, наприклад граматику Паніні різні вчені відносили до періоду від VI до II століття до н. е. Його грамика створювалась в усній формі і з розрахунку на усну передачу і лише через кілька століть була записана. Така була особливість індійської культури: як істинне знання розглядалось знання усне, яке передавалось від вчителя до учня.

Згодом після Паніні, індійська традиція набула, в першу чергу, коментаторський характер. По-перше, коментувалися священні пам'ятки, в першу чергу веди. По-друге, коментували саму граматику Паніні та інших лінгвістів того часу, таких як Кат'яяні та Патанджалі. Писали коментарі, коментарі до коментарів і т.д. Нічого такого ж оригінального, як праці Паніні, створити так і не вдалося. Вже з середини 1-го тисячоліття н. е. індійська традиція набула епігонського характеру, постійно відтворюючи одні і ті ж ідеї, насамперед ідеї Паніні. У такому вигляді вона проіснувала до кінця XVIII ст., коли з нею вперше познайомились європейці, які з часом засвоїли ряд її ідей та методів. Існує вона навіть у сучасній Індії паралельно з лінгвістикою європейського типу.

Майже у той самий час сформувалась традиція вивчення мови в античному світі. В Древній Греції досить довго мовознавство, як і багато інших наук, не було відокремлене від «науки наук» – філософії. Філософи класичного періоду висловлювали багато цікавих здогадок про природу і функціонування мови. Однак в класичному періоді не було спроб описати мову. Можна говорити лише про зачатки такого опису у Арістотеля, насамперед у його творі «Про іменування», де з'являються перша в античності класифікація частин мови та визначення іменника та дієслова.

Становлення грецької лінгвістичної традиції власне починається в так званій період еллінізму, коли після розпаду імперії Олександра Македонського грецька мова і грецька культура поширюються по всьому Східному Середземномор'ю. Не випадковим є той факт, що описи мови з'являються саме тоді, коли стала актуальною задача навчання грецькій мові носіїв інших мов, а багато із античних лінгвістів не були греками за походженням. Основні поняття античної традиції, багато із яких дожили до наших днів, вироблялися протягом III-го та II-го століть до н. е. Спочатку це відбувалось в рамках «філософської школи стоїків» частково, вони уточнили і розширили класифікацію частини мовлення та вперше ввели поняття відмінка і систему відмінків. Згодом центром вивчення грецької мови стала на кілька століть Олександрія в Єгипті, найбільший центр елліністичної культури і науки, відома своєю бібліотекою В Олександрії, починаючи від Аристраха (II ст. до н. е.), остаточно сформувались основні поняття граматики (так тоді називалась наука про мову в цілому, термін «лінгвістика» має дещо пізніше походження).

Уявлення про олександрійські граматики дають дві збережені роботи, які відносяться вже до періоду, коли Олександрія увійшла до складу Римської імперії. Це «Синтаксис» Аполлонія Дискола (II ст. н. е.) та граматика Діонісія Фракійського, час створення якої точно не відомий; сучасні коментатори схильні вважати, що найімовірніше Діонісій писав пізніше від Аполлонія, хоча попередньо граматику Діонісія вліносили до значно раднішого часу.

Ідеї олександрійців достатньо швидко проникли і в Рим. Уже в I ст. до н. е. там з'являється перший великий граматист. Це Марк Теренцій Варрон (116 – 27 рр. до н. е.), винятково різносторонній автор, який писав твори із найрізноманітніших проблем; до наших днів дійшли його праці пов'язані із сільською працею і (не повністю) з граматики. Він виявився найпершим із античних граматистів, чий твори нам відомі, тому не завжди легко визначити, в чому Варрон є оригінальним, а в чому переказує невідомих нам грецьких чи римських попередників. Варрон та інші римські вчені достатньо легко і лише із мінімальними змінами пристосували грецькі схеми опису до латинської мови, яка є дуже схожою до грецької за своєю будовою. Остаточно антична традиція була зафіксована в двох пізньоантичних латинських граматиках: граматиці Доната (III – IV ст. н. е.), яка існує в двох варіантах: скороченому та більш детальному, і в найповнішій із всіх античних граматик, багатотомній граматиці Присціана, що належить уже до ранньовізантійського часу – до першої половини VI ст. Протягом всього середньовіччя ці дві граматики були зразками.

Після розпаду Римської імперії європейська традиція остаточно розпалась на два варіанти: східний, грецький, та західний, латинський, які вже розвивались окремо один від одного. Протягом декількох століть середньовічна лінгвістика як на Сході, так і на Заході мало внесла нового в науку про мову. Новий етап розвитку західноєвропейської лінгвістики почався з появою з XII – XIII ст. філософських граматик, які намагалися не описувати, а пояснювати ті чи інші мовні явища. Створилась школа модистів, яка працювала з початку XIII ст. і аж до початку XIV ст.; найвідоміший із модистів – Томас Ерфуртський. Модисти цікавились не стільки фактами латинської мови (де вони головним чином слідували за Присціаном), скільки загальними властивостями мови і її відношенням до зовнішнього світу думок. Модисти вперше зробили спробу встановити зв'язок між граматичними категоріями мови і глибинними властивостями речей. Модисти зробили також вагомий внесок у вивчення синтаксису, недостатньо розробленого в античній науці.

Перші китайські джерела, в яких йдеться про питання мови, з'явилися, як і аналогічні грецькі, в середині I тисячоліття до н. е. Однак говорити про становлення лінгвістичної традиції можна лише починаючи з II століття до н. е., коли був складений перший ієрогліфічний словник. Надалі словникова традиція стала провідною в китайській науці про мову. Першим класиком китайського мовознавства став Сю Шень (I ст. н. е.), який запропонував класифікацію ієрогліфів і виділив їх складові частини; те й інше в загальних

свої рисах збереглося в китайській науці до наших днів, а пізніше було сприйнято і європейською китаїстикою.

На відміну від індійської китайська традиція дуже швидко піддалася європеїзації, і зараз в чистому вигляді не існує, хоча деякі її ідеї та методи, особливо в описі ієрогліфіки, збереглися до сьогодні.

Вивчення історичних джерел дає всі підстави говорити про те, що ще в античні часи вченими запроваджувались досить цікаві та продуктивні ідеї про процес мовотворення, а перші моделі народження і сприйняття мовлення були запропоновані уже в середині XIX століття. І вже на початку XX ст. спостерігається справжній «розквіт» в галузі різноманітних мовознавчих наук (психології мовлення, мовознавства, практичної лінгвістики, логопедії та ін.).

Уявлення про мовлення як психічний процес і процес мовленнєвої комунікації формувались в надрах різних наук і тому, природно, відчували на собі вплив філософії, риторики, психології, лінгвістики, невропатології та ін.

Теоретичні основи ряду досліджень, які були проведені у сучасній психолінгвістиці, можна виявити ще у роботах лінгвістів XIX століття. Серед них – Вільгельм Гумбольдт (1767 – 1835), Август Шлейхер (1821 – 1868), Хейман Штейнталь (1823 – 1899), Герман Пауль (1846 – 1921), Олександр Опанасович Потебня (1835 – 1891), Іван Олександрович Бодуен де Куртене (1845 – 1929) та інші вчені, в чийх роботах було закладено психологічне розуміння мови та мовленнєвої діяльності людини.

Епохою зародження психолінгвістики вважають 50-ті роки, коли в Корнельському університеті в США в 1951 році зібрались на міжнародну конференцію лінгвісти і психологи і оголосили про створення комітету з питань лінгвістики та психології. В той час у лінгвістиці переважав структуралізм (мову розглядали як систему елементів), в психології – біхевіоризм (вивчалась не свідомість, а поведінка).

Подальший розвиток психолінгвістики продовжувався як в рамках цих шкіл, так і в рамках інших напрямків, орієнтуючись на розуміння законів використання мови в цілому. І тут вона не могла не використовувати накопичені в загальному мовознавстві ідеї психологічного толку.

2.3. Основні ідеї зарубіжних та вітчизняних дослідників-психолінгвістів.

Можна сказати, що предтечею психолінгвістики був творець наукової лінгвістики – Вільгельм фон Гумбольдт. Саме йому належить ідея мовленнєвої діяльності і розуміння мови як сполучної ланки між соціумом («громадськістю») та людиною.

Учень В. фон Гумбольдта Г. Штейнталь, – на відміну від свого вчителя, який розглядав мову в її діалектиці – і як процес, і як готову дійсність, і як частину психічної діяльності людини, і як суспільне явище, – розумів мову лише як процес. Г. Штейнталь писав про мову: «Вона не спочиваюча сутність, а протікаюча діяльність... Мова не є щось існуюче, як порох, але процес, як вибух». При цьому він розглядав мову виключно як індивідуально-психічне утворення. Механізм індивідуальної мовленнєвої

діяльності Г. Штейнталь розумів наступним чином: «Ми повинні чітко розрізнити три моменти, які діють при говорінні: органічну механіку, психічну механіку і те, яке підлягає вираженню... понятійний чи світоглядний зміст. Метою мови є представлення і відображення змісту з допомогою психічної та органічної механіки.

Ми можемо уявити собі органічну механіку у вигляді органу, психічну механіку у вигляді органіста, зміст – у вигляді композитора». Звернемо увагу, що для Г. Штейнтала «понятійний зміст» – це зміст індивідуальної свідомості, що виявляється шляхом самоспостереження (інтроспекції).

Ідеї В. Гумбольдта та Г. Штейнтала розвинулись в роботах відомого вітчизняного вченого – лінгвіста О. О. Потебні. На думку О. О. Потебні, мовленнєвий акт – це явище виключно психічне, але мова, слово вносить в цей акт культурне, соціальне начало.

Великий внесок у розвиток лінгвістичної науки і створення передумов до виникнення психолінгвістики зробив відомий вітчизняний лінгвіст І. О. Бодуен де Куртене, який визначав мову як складне об'єктивно психічне явище, що складається із багатьох груп різноманітних уявлень. Першим його елементом є фонація, яким відповідають групи фонаційних уявлень і уявлень фізіологічних рухів. Другий елемент – психічний. Його утворюють групи аудиторійних уявлень – уявлень акустичних результатів вказаних вище фізіологічних рухів. Третій елемент – церебрація – це групи виключно церебраційних уявлень.

І. О. Бодуен де Куртене вважав, що «сутність людської мови виключно психічна. Існування та розвиток мови зумовлено чисто психічними законами. Немає і не може бути в мовленні людському чи в мові жодного явища, яке не було б разом з тим психічним».

Основоположник лінгвістики ХХ століття, швейцарський вчений Фердинанд де Соссюр чітко розмежував власне мову («langue») як абстрактну надіндивідуальну здатність («faculte du langage») як функцію індивіда (обидві ці категорії він об'єднував в понятті langage, чи мовленнєвої діяльності) і мовлення («parole») — індивідуальний акт, що реалізує мовну здатність через посередництво мови як соціальної системи. Система понять, запропонована Ф. де Соссюром, знайшла відображення в канонічному тексті його «Курсу загальної лінгвістики», опублікованому вже після смерті автора.

Подальший розвиток концепція Ф. де Соссюра отримала в працях відомого вітчизняного лінгвіста Л. В. Щерби, який ввів поняття «психофізіологічної мовленнєвої організації індивіда», що є, разом з обумовленою нею мовленнєвою діяльністю «соціальним продуктом». Принципово важливою для вітчизняної психолінгвістики є робота Л. В. Щерби «Про потрібний аспект мовленнєвих явищ та експерименті в мовознавстві». В ній було запропоновано як предмет лінгвістики розглядати наступні три аспекти мови.

Перший аспект – це мовленнєва діяльність, під якою вчений розумів процеси говоріння та розуміння. При цьому він відзначав, що процеси розуміння, інтерпретації знаків є не менш активними, ніж процеси

промовляння звуків, говоріння (те як ми розуміємо те, чого раніше ніколи не чули).

Другим аспектом мови він вважав мовну систему – насамперед словник та граматику.

Третій аспект мовних явищ – мовний матеріал, тобто «сукупність всього, що говориться та розуміється у визначеній обстановці в ту чи іншу епоху життя певної суспільної групи».

Відношення між мовленнєвою діяльністю та мовним матеріалом Л. В. Щерба визначав наступним чином. Мовленнєва діяльність створює мовний матеріал. Мовна система виводиться лінгвістами з мовного матеріалу. Мовленнєва діяльність і продукує мовний матеріал, і несе в собі зміни мовної системи. Тим самим всі три аспекти мовних явищ тісно пов'язані один з одним.

Л. В. Щерба також визначав, що мовленнєва діяльність зумовлюється складним мовленнєвим механізмом людини, чи психофізіологічною мовленнєвою організацією індивіда. Ця мовленнєва організація не є рівною сумі мовленнєвого досвіду (говоріння та розуміння), і є його своєрідною переробкою. Вона є соціальним продуктом і служить індивідуальним проявом мовної системи. (яка утворюється із мовного матеріалу).

Індивідуальна мовна система пов'язана з мовною системою, що належить всьому суспільству, через індивідуальну мовленнєву систему (психофізіологічну мовленнєву організацію). Тому уявлення окремих індивідів про мовну систему несуть на собі відбиток особистісного мовленнєвого досвіду. Л. В. Щерба ввів у науку важливе з психологічної точки зору розмежування механізму (мовленнєвої організації людини) і процесу (мовленнєвої діяльності), а також процесу (мовленнєвої діяльності) та продукту (мовного матеріалу).

На думку О. О. Леонтьєва, саме погляди Л. В. Щерби справили найбільший вплив на психологічну та лінгвістичну науку при виникненні вітчизняної школи психолінгвістики.

Лекція 3

1. Розвиток сучасної психолінгвістики.
2. Основні напрямки психолінгвістики.

Тема: Психолінгвістика на сучасному етапі.

Мета: оволодіти знаннями про основні тенденції розвитку сучасної психолінгвістики; усвідомити значення, роль психолінгвістики; виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно; удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи: розповідь, пояснення, елементи бесіди.

Дидактичні засоби навчання: навчально-методичний комплекс, мультимедійна презентація.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика: Учебник. 2-е изд. / В. П. Белянин – М. : Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.

3. Глухов В. П. Психолінгвістика. Теорія речевої діяльності. / В. П. Глухов, В. А. Ковшиков. – Москва : АСТ, Астрель, 2007. – 223 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
5. Леонтьєв А. А. Основи психолінгвістики. / А. А. Леонтьєв – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
6. Фесенко Т. А. Лінгвофілософська концепція В. фон Гумбольдта в контексті семиотики / Т. А. Фесенко // Вестник ВГУ. Серія лінгвістика і міжкультурна комунікація. – 2003. – № 2. – С. 17-26.
7. Фізер І. Психолінгвістична теорія Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. / Передм. І. Дзюби. – К., 1996. – 192 с.
8. Фрумкіна Р. М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. / Р. М. Фрумкіна – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

Контрольні запитання для самостійної роботи

1. Які проблеми досліджує сучасна психолінгвістика?
2. Охарактеризуйте основні напрями сучасної психолінгвістики.
3. Що таке теоретична психолінгвістика?
4. В чому специфіка етнопсихолінгвістики?
5. Проаналізуйте рівні процесу мовотворення.

1. Сучасний період розвитку психолінгвістики збігся із розвитком когнітивних наук. Психолінгвістика стала частиною дисциплін, як намагаються відповісти на питання про характер знання, структуру ментальних уявлень та про те, як вони використовуються в таких фундаментальних розумових процесах, як логіка та прийняття рішень.

Однак психолінгвістика на сучасному етапі тяжіє до двох полярних напрямів: одні дослідники вивчають дискурсивні поля, інші – ментальний лексикон. Відповідно до двох основних напрямів сформувалися школи та асоціації психолінгвістики.

В умовах сьогодення наукові традиції вітчизняної і зарубіжної психолінгвістики, основи якої закладено О. О. Потебнею, Л. С. Виготським, В. фон Гумбольдтом, Ф. Боасом, Г. Штейнталем, Ч. Осгудом, Дж. Керроллем, Т. Сібеком, І. О. Бодуеом де Куртене, Л. В. Щербою, О. Р. Лурією, О. М. Леонтьєвим, М. І. Жинкіним, О. О. Леонтьєвим та іншими видатними мовознавцями та психологами, стрімко та прогресивно розвиваються поряд із сучасними вітчизняними й світовими підходами до досліджень мовленнєво-мовних комунікативних феноменів, наука пропонує новітні погляди на явища онтогенезу мови, мовлення і мислення людини й презентує найновітніші результати психолінгвістичних теоретичних та експериментальних розвідок.

Психолінгвістика України розвивається у трьох основних напрямках: психологічні(часто – психолого-педагогічні) дискурси, мовознавчі дискурси, дискурси соціальної комунікації, а в журналі «East European Journal of Psycholinguistics» Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, психологічні дискурси розглядають з огляду на мовлення особистості в нормі та патології, а мовознавчі й соціально-комунікативні дискурси об'єднують у психолінгвістику дискурсу та комунікації.

Проте кожен із трьох напрямів розвитку української психолінгвістики розвивається в лоні певної вітчизняної школи. Дискурси соціальної

комунікації цікавлять прихильників наукової школи з проблем прикладних соціально-комунікаційних технологій та історії і теорії соціальних комунікацій, психолінгвістики і соціолінгвістики, учні якої розробляють метатеорію маніпуляції суспільства. Засновником цієї школи О. М. Холод – журналіст, психо- та соціолінгвіст, перекладач, спеціаліст у галузі соціальних комунікаційних технологій, автор теорії інмутації суспільства.

Прихильниками соціально-комуникативної психолінгвістики в Україні також є: Н. В. Акімова, О. І. Горошко, Л. В. Чернявська, Г. О. Цуканова, М. В. Нагорняк, С. А. Козиряцька, В. Л. Галацька, Л. В. Бадюл, А. К. Досенко, Т. Л. Подашевська, Ю. Г. Полежанов, М. В. Смирнова, В. В. Шилова, В. Я. Мороз, М. Д. Карп'юк, О. Л. Біличенко, С. О. Нікітчина тощо.

Вагомий внесок належить українському психолінгвісту, професору, доктору філологічних наук О. І. Горошко, наукова діяльність якої орієнтована на світову соціо- й психолінгвістику, судову лінгвістику, Інтернет-студії, теорію та психолінгвістику комунікації, гендерні дослідження(вивчала мовну свідомість в контексті гендерної парадигми, інформативно-комуникативне суспільство в гендерному вимірі, гендерні особливості російськомовного Інтернету тощо), розробила інтегративну модель вільного асоціативного експерименту, займається проблемами його проведення тощо.

Серед українських психолінгвістів, сфера інтересів котрих тяжіє до лінгвістичних досліджень засобами психолінгвістики, можна назвати Т. Є. Недашківську (займається вивченням професійної мовної та концептуальної картин світу державних службовців методом вільного асоціативного експерименту, загальних питань психолінгвістики), Л. В. Кушмар (вивчає економічну лексику, а також мовну та концептуальну картину світу студентів економічних спеціальностей), В. Я. Мороз (описує біблійну комунікацію, історичну комунікацію), Н. В. Акімову (нейропсихолінгвістичні аспекти розуміння інтернет-текстів), О. А. Антіпова (лексико-семантичні поля в сучасних літературних текстах), Н. В. Дячук (психолінгвістичні ознаки художнього тексту, перекладних текстів), Г. С. Лазаренко (англійські та українські торгові назви в психолінгвістичному аспекті), Т. Ф. Осіпову (емоції в гендерному аспекті), О. В. Швець (когнітивний аспект до вивчення речень), С. Є. Ігнат'єву (вивчає щоденникові дискурси в різних аспектах) тощо.

Українська психолінгвістика міцно інтегрована у зарубіжну, має ті ж напрями дослідження, спирається на ті ж витoki, використовує притаманні світовій психолінгвістиці засоби дослідження. Вітчизняна психолінгвістика використовує та збагачує надбання світової психолінгвістичної науки.

Проте національна психолінгвістика ще нечітко сформувала власні школи, зважаючи, на нашу думку, на недосить тривалий період її самостійного розвитку (поза рамками психолінгвістики радянського періоду), хоча вже досить помітні тенденції та започаткувалася традиція у дослідженнях, прикладом чого є ґрунтовні праці з психолінгвістики,

асоціативні словники тощо.

Подальший розвиток психолінгвістики в Україні надаватиме матеріал для дослідження, урізноманітнюватиме можливості опису української психолінгвістики та порівняння її з досягненнями зарубіжної психолінгвістики. Більш тривалий період розвитку також дасть можливість діахронічного аналізу національної психолінгвістики.

2. В історії психолінгвістики розрізняють щонайменше три напрямки: асоціативну, трансформаційну та мовленнєводіяльну психолінгвістику. Засновником асоціативної психолінгвістики є Ч. Осгуд, який безпосередньо пов'язує появу психолінгвістики з використанням методологічних схем аналізу комунікації, створених в теорії інформації та кібернетиці. Опіраючись на теорію біхевіоризму, Осгуд вважав, що в психіці людини немає нічого, що не піддавалось би спостереженню та опису. Відповідно застосовувались спроби виміряти конотативне значення слова (тобто оцінка, сила, експресивність).

Осгуд вважав, що для психіки людини важливим є асоціативний зв'язок стимулу та реакції, а також вся сукупність реакцій на корисні стимули. Звідси випливає, що людина нічим не відрізняється від тварини, лише мовою.

Опора на біхевіоризм дозволяє створити нову предметну галузь дослідження – відносини між структурою повідомлення та якостями індивіда. В нашому мовленні відображаються наші психічні властивості; структура вербальних відносин залежить від нашої психіки. Ч. Осгуд звертався до дослідження змісту окремого слова з використанням відношення між стимулами та реакціями, тобто вивчав асоціації на слово. Дослідження асоціативних зв'язків слова дозволяє Осгуду вийти на проблему ефективної комунікації, і він створює концепцію мовлення. Осгуд розуміє мову як систему опосередкованих реакцій людини на різноманітні мовленнєві та немовленнєві стимули. Осгуд підкреслює, що між мовленнєвими та немовленнєвими стимулами встановлюються асоціативні зв'язки. У людини існує вроджена мовленнєва здатність, яка є системою спеціальних фільтрів, і ці фільтри працюють, як у випадку сприйняття мовлення, так і у випадку мовленнєвої реакції.

Це означає, що людина генетично схильна до сприйняття мовлення, і вона вміє її відмежовувати від інших шумів. Мовлення допомагає обмежувати інформацію, яку отримує людина.

Осгуд вважав, що в процесі мовотворення (кодування мовлення) існує чотири рівні:

1) Мотиваційний рівень. Одиницею рівня мотивації є передбачення в широкому неграматичному розумінні. На цьому рівні мовцем приймається рішення загального характеру: а). говорити чи не говорити; б). якщо говорити, то в якій формі – ствердження, питання, наказ; в). якщо форма вибрана, то якими засобами користуватися для її вираження в реченні – наприклад, вибрати активну чи пасивну форму; г). що виділи логічним

наголосом, які обрати моделі інтонації.

2) Семантичний рівень. На цьому рівні мовець почергово виділяє у реченні визначені послідовності слів – функціональні класи.

3) Рівень послідовностей. На цьому рівні одиниця – слово, але не як семантична одиниця, а як фонетичне слово. В процесі кодування на цьому рівні послідовностей діють наступні механізми: а). розпізнавання звукових послідовностей; б). механізм граматичних послідовностей, які мають справу з «великими сегментами».

4) Інтеграційний рівень. Як одиниця тут виступає склад. На цьому рівні задіяні моторні механізми кодування, і відбувається звукове оформлення опрацьованого вислову. Ця модель є першою спробою в загальному вигляді представити процеси утворення мовлення.

Звідси отримуємо один із головних висновків Осгуда – мовленнєва діяльність виникає і розвивається лише у людському спілкуванні, тобто процеси виробництва, і сприйняття мовлення можуть бути дослідженні лише в суспільстві.

Великий вплив на психолінгвістику справили «когнітивні революції», перша з яких розглядалась як стійкий перехід від властивого біхевіоризму вивчення об'єктивної поведінки до вивчення когнітивних феноменів. Саме в цьому контексті слід розглядати роботи Хомського, який виступав із критикою біхевіористської концепції мови.

Активним пропагандистом ідей Хомського став Дж. Міллер. Найбільш важливим положенням психолінгвістичної школи Хомського-Міллера є ідея універсальних вроджених правил оперування мовою. Вона була сформульована на основі того факту, що мовний матеріал, що засвоюється дитиною, не містить даних правил в експліцитній формі. Крім того, будь-яка дитина однаково вільно може володіти як ірною мовою, так і будь-якою іншою, навіть якщо вони кардинально відрізняються за структурою від рідної.

Більшість досліджень психолінгвістичної школи Хомського-Міллера спрямовано на аналіз і кількісну оцінку психологічної реальності компонентів мовної структури, а також правил переходу від мовної структури до будь-якої іншої.

Сьогодні постулюється, що суть процесу відтворення мовленнєвого висловлювання ґрунтується на переході від думки до слова. Таке розуміння процесу утворення було запропоноване Л. С. Виготським – засновником культурно-історичної теорії в психології.

Внутрішнє мовлення за Виготським – це «особливий внутрішній план мовленнєвого мислення, що є опосередковане динамічне відношення між думкою та словом». Він писав, що внутрішнє мовлення володіє наступними властивостями: воно позбавлене фонації (відтворення звуків), воно предикативне, це скорочене мовлення, мовлення без слів. Виготський зазначав наступні особливості семантики внутрішньої мови: перевагу змісту над словом, злитість значень слів, семантика внутрішнього мовлення не збігається зі словесною семантикою. Виготський виділяв три плани

мовленнєвого мислення: думка, внутрішнє мовлення, слово.

У сучасній психолінгвістиці можна виділити дві основні області психолінгвістичних досліджень. Одна з них орієнтована на моделювання мовленнєвої діяльності і мовленнєвого спілкування, друга — насамперед на моделювання мовної здібності і лише вторинно – на мовленнєву діяльність. В рамках другої області в психолінгвістиці в свою чергу виділяються два напрями теоретичних і експериментальних досліджень: психосемантика і дослідження внутрішнього лексикону людини як суб'єкта мовленнєвої діяльності. Перший підхід пов'язаний з дослідженням різних аспектів комунікативної діяльності людини, другий – спирається на вивчення когнітивної (пізнавальної) діяльності.

Велике місце у психолінгвістичних дослідженнях займає проблема семантики слова. Психосемантика, як особлива область психолінгвістики, вивчає проблему походження, будову і функціонування індивідуальної системи знань, опосередкованої знаками мови. Психосемантика виходить з положення, що мова подвоює наш світ. Ось як писав про це А. Р. Лурія: «Людина має подвійний світ, в який входить і світ безпосередньо сприйманих предметів, і світ образів, об'єктів відносин і якостей, які позначаються словами. Таким чином, слово — це особлива форма відображення дійсності. Людина може довільно викликати ці образи незалежно від їх реальної наявності і, таким чином, може довільно керувати цим другим світом».

В теоретичній психолінгвістиці до кінця ХХ століття практично склалося ще декілька напрямків, зосереджених на теоретичному і експериментальному дослідженнях специфічних проблем мовленнєвої діяльності. До них належить, насамперед, рефлексивна психолінгвістика, або «психолінгвістика психолінгвістики».

Вона спрямована на моделювання не спонтанних мовних процесів, а тих процесів, які здійснюються у формі свідомої інтелектуальної діяльності. Іншими словами, це «психолінгвістика усвідомленої або свідомо контрольованої мови». Дана проблема отримала найбільш повний розгляд у працях представників Московської психолінгвістичної школи. Біля витоків цих досліджень стояли О. М. Леонтьєв з його концепцією рівнів усвідомлення діяльності, П. Я. Гальперін – з теорією управління засвоєнням розумових дій і, що особливо важливо, Л. С. Виготський, який, власне, і повинен вважатися засновником рефлексивної психолінгвістики.

До нових напрямків відноситься і психолінгвістика розвитку «developmentalpsycholinguistics», що моделює процеси формування мовної здібності і особливості мовленнєвої діяльності у онтогенетичному розвитку людини.

Спеціальна область психолінгвістичних досліджень, зосереджених на виявленні конкретно-мовної та національно-культурної варіантності мовної здібності і мовленнєвої діяльності людини, носить назву етнопсихолінгвістика.

Володіння двома мовами називається білінгвізмом. За віком, у якому

відбувається засвоєння другої мови, розрізняють ранній і пізній білінгвізм. Розрізняють також рецептивний білінгвізм (сприймаючий), репродуктивний (відтворюючий) та продуктивний (виробляючий). Останній з них є основою для вивчення іноземної мови.

Свою специфіку має психолінгвістика художнього, особливо поетичного (віршованого) мовлення. Це напрямок психолінгвістики (т. зв. психопоетика) ще тільки формується.

До теоретичної психолінгвістики належать деякі нещодавно сформовані напрями психології людини і психології мови. Сюди відносяться теорія мовленнєвої комунікації, найбільш повно представлена в працях Є. Ф. Тарасова, і семіосоціопсихологія, пропагандистом якої у вітчизняній психолінгвістиці є Т. М. Дридзе. До цього ж кола досліджень відносяться психолінгвістичні дослідження проблеми мовної норми і культури мовлення.

Головною прикладною областю психолінгвістики є навчання мови в широкому сенсі.

Не менш важлива за значимістю сфера застосування психолінгвістики пов'язана з проблемою патології розвитку (в широкому розумінні) і, отже, з корекційною педагогікою і психологією, з афазіологією, патопсихологією і психіатрією. Останнім часом дані, отримані в психолінгвістичних (теоретичних і експериментальних) дослідженнях, знаходять все більш широке застосування.

У 60-70-х рр. минулого століття різко зріс інтерес до психолінгвістиці серед спеціалістів судової психології та криміналістики. Сформувався навіть особливий вид експертизи – судово-психолінгвістична експертиза. Психолінгвістичний аналіз використовується в судовій психології для визначення правдивості висловлювань та ідентифікації особистісних особливостей і статі автора анонімного тексту.

Нарешті, особливу, досить цікаву сферу застосування психолінгвістики становлять питання політичної психології пропаганди, діяльності засобів масової інформації, реклами.

Ці галузі психолінгвістики відносяться до найбільш значимих і в той же час найбільш розробленим сферам додатка психолінгвістики до практики. У реальному суспільному житті людини сфера застосування психолінгвістики значно ширша.

Зовсім особлива сфера – це, наприклад, застосування психолінгвістики у вирішенні проблеми штучного інтелекту, машинного перекладу, створення інформаційно-пошукових систем та інших практичних завдань, які передбачають використання електронно-обчислювальної техніки. Так, прикладна психолінгвістика відіграє велику роль у розробці систем автоматичного розпізнавання тексту і голосу, а також у вирішенні завдання створення апаратних систем штучного інтелекту.

В рамках психолінгвістики проводяться дослідження, орієнтовані на філософські аспекти мовознавства та психології. До їх числа відносяться роботу у вирішенні проблем взаємодії мови і мислення, мови і свідомості; становлення людської свідомості в онтогенезі і філогенезі (історія

виникнення мови в ході суспільно – історичного розвитку).

Крім того, в психолінгвістиці є ряд галузей, які досліджують проблеми, які «традиційно» є предметом дослідження культурології та національної психології. Зокрема, загальним положенням є твердження, що розбіжності в мовних картинах світу обумовлені не тільки структурою мови, але і різним баченням світу носіями цієї мови.

Немовленнєва поведінка не є об'єктом аналізу в лінгвістиці — вона відноситься до галузі психології та етнографії. Але оскільки немовленнєва і мовленнєва поведінка нерозривно пов'язані в реальному спілкуванні, то такі явища входять в сферу дослідження «психолінгвістики мовного впливу» і етнопсихолінгвістики.

Етнопсихолінгвістика описує особливості тієї або іншої культури в її мовному прояві, включаючи також мову жестів, міміки і рухів, які використовують представники того або іншого етносу.

До психолінгвістики близькою є і соціолінгвістика, зокрема, такий її напрям, як тендерна лінгвістика, яка вивчає відмінності в мовній поведінці чоловіків і жінок.

У вітчизняній психолінгвістиці є розділ, пов'язаний з масовою комунікацією. Теорія масової комунікації вивчає сприйняття текстів для радіо- і телепередач, ефективність впливу газетних текстів, вплив на свідомість людини політичних плакатів і гасел, реклами.

Лекція 3-4

1. Структури представлення знань.
2. Пам'ять як система представлення знань.
  - 2.1. Генетична пам'ять.
  - 2.2. Прижиттєва пам'ять.
  - 2.3. Зорова, образна, іконічна пам'ять.
  - 2.4. Короткочасна пам'ять.
  - 2.5. Довготривала пам'ять.
  - 2.6. Лінгвістична пам'ять.
3. Ментальний лексикон і концептуальна система.

Тема: Види знань і особливості їх функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини.

Мета: оволодіти знаннями про структури представлення знань; усвідомити значення пам'яті як системи представлення знань; виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно; удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи: розповідь, пояснення, елементи бесіди.

Дидактичні засоби навчання: навчально-методичний комплекс, мультимедійна презентація.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика: Учебник. 2-е изд. / В. П. Белянин – М. : Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
3. Засекіна Л. В., Засскін С. В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. / Л. В. Засекіна, С. В. Засскін. – Острог : Видавництво Національного університету

«Острозька академія», 2002. – 168 с.

4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.

5. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 1999. – 287 с.

6. Фесенко Т. А. Лінгвофілософская концепция В. фон Гумбольдта в контексте семиотики / Т. А. Фесенко // Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 17-26.

7. Фізер І. Психолінгвістична теорія Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. / Передм. І. Дзюби. – К., 1996. – 192 с.

Контрольні запитання для самостійної роботи

1. Дайте визначення поняття «знання».
2. Що означають поняття «структури» та «системи» представлення знань?
3. Дайте класифікацію та характеристику основних видів знань.
4. Назвіть види структур представлення знань та дайте їх характеристику.
5. Дайте характеристику пам'яті як системі представлення
6. Які види пам'яті виділяються у психологічних дослідженнях?
7. У чому полягає суть та функціонування лінгвістичної пам'яті?
8. Які існують підходи до дослідження значення слова?
9. Дайте характеристику ментальному лексикону та концептуальній системі. Які є підстави для їх розмежування у науковому обігу?

1. Дослідження структур та систем представлення знань, види їх взаємодії та механізми активізації в когнітивній обробці дискурсу є одним із провідних завдань когнітивної науки та психолінгвістики, зокрема. Адже вони є предметним фондом, базовою структурою, на основі яких когнітивні операції дозволяють формувати модель ситуації дискурсу та його розуміння. До структур представлення знань належать фрейми, скрипти, сценарії, схеми; до систем представлення знань – пам'ять, ментальний лексикон, концептуальна система. Зупинимося на детальній диференціації та описі цих структур на основі принципів аналізу концептосистеми людини.

Концептуальна система людини складається з сукупності різних видів знань про дійсність, модельні світи (наукові, енциклопедичні, образні тощо), а також досвіду, емоційно-оцінного компоненту, психічних уявлень. Лише деяка частина концептуальної системи може бути вербалізована та відображена в ментальному лексиконі. Тому ототожнення концептуальної системи та ментального лексикону є неприйнятним, в основі їх співвідношення є зв'язок між цілим та його частиною.

Фрейм є компонентом концептосистеми і містить компоненти ментального лексикону, проте не обмежується останніми.

Комплексність структури фреймів зумовлена низкою чинників. По-перше, їх подвійною сутністю (мовною та позамовною), по-друге, диференціацією фреймів як структури представлення знань, основою для їх обробки та використання. Цей принцип може слугувати основою для визначення відмінностей теорії лексичних полів Й. Тріра і Вайсгербера та фреймових теорій. Дослідження лексичних полів спрямовані на аналіз специфічних для кожної мови способів організації ізольованих семантичних галузей лексики. За Й.Тріром, слова не несуть жодного змісту, поки адресату не відомі слова з того ж самого поля з протилежним значенням, та доки не

з'являться їх «концептуальні сусіди», які займають свою частку поняттєвого поля та чітко визначають межі вимовленого слова. Таким чином, Й. Трір зазначав, що в свідомості інтерпретатора фігурують власне слова, а не відображена картина світу у вигляді понять, концептів тощо.

Згідно з фреймовими теоріями в основі лексичного значення є концептуальна база. Відтак, теорія лексичних полів відрізняється від теорій фреймів насамперед тим, що перша досліджує лише лексеми з метою інтерпретації лексико-семантичних галузей як мовних феноменів. Теорії фреймів розглядають розмаїття мовних і позамовних фреймів (адже, за Г.Фоконьє, вони не є складовою мови, хоча мова і не може обійтись без них), кожен із яких може мати єдиного представника в лексичному просторі, не беручи до уваги їх «концептуальних сусідів». Так, Т. ван Дейк зауважує, що лексичні значення репрезентовані в різних фреймах. Визначити похідність семантики можна лише на основі міжфреймових зв'язків, оскільки фреймове конструювання – це не структурація мовних знаків, а оперування концептами, що не завжди можуть піддаватись вербалізації

Фрейм як структура представлення та збереження знань може трактуватись як психолінгвістична одиниця когнітивного аналізу, яка може виявлятись інтроспективно (шляхом самоспостереження, інтуїції) та асоціативно (експериментально).

Численні міжфреймові зв'язки існують у межах концептуальної системи і визначаються її скануванням. Трактування фрейму як психолінгвістичної одиниці когнітивного аналізу ґрунтується на положенні Л. С. Виготського, що знайшло подальший розвиток в працях О. О. Леонтьєва, про диференціацію аналізу по одиницях та аналізу по елементах. Під одиницею розуміється такий продукт аналізу, який, на відміну від елементів, володіє всіма основними властивостями, притаманними цілому, і який є далі нерозкладними живими частинами цієї єдності. О.О.Леонтьєв підкреслює необхідність того, щоб ці одиниці аналізу мали «статус мовленнєвих операцій», щоб саме з них складався процес сприйняття мовлення. У процесі когнітивної обробки дискурсу триває постійне формування фреймових структур концептуальної системи людини, таким чином можна говорити про володіння цими структурами статусом мовленнєвих операцій. Отже, фреймові структури представлення знань можуть розглядатися як продукт когнітивної діяльності суб'єкта і як процес. Усе це дає підстави трактувати фрейми як психолінгвістичні одиниці когнітивного аналізу.

Дослідження фреймів як структури обробки та використання знань у мовленнєвій діяльності зумовлює проєкцію складових комунікативної ситуації на висвітлення певних фрагментів фрейму, його зв'язків у межах концептосистеми при затемненні інших. Фрейм відображає ситуацію у свідомості мовця в сукупності її характеристик, яка в свою чергу пов'язана з іншими позалінгвальними ситуаціями, що знаходяться у концептуальній системі у міжфреймових зв'язках. Активізація фрейму залежить від завдань дослідника: моделювання фрейму певного інтеріоризованого об'єкта,

поняття, цілої ситуації. При цьому концептуальна система людини не змінюється, дослідник лише висвітлює необхідні для розуміння фрагменти і зв'язки.

Формально фрейми розглядають у вигляді структур вузлів та підношень. Вершини фрейму фіксовані та корелюють з правильно прогнозованою ситуацією. Питання про структуру та функції вершини фрейму (пропозиції) досі знаходиться у фокусі досліджень когнітологів. Під вершинами знаходяться термінальні вузли (слоти). За М.Мінським (1975), кожен термінальний вузол вказує на умови, за яких він може функціонувати. Відношення між елементами одного фрейму, а також між фреймом і сценою дають змогу визначити поняття синонімії, денотативного та конотативного значення, семантичного поля. Диференціація фрейму і сцени ґрунтується на понятті «перспективи». У сценах і ситуаціях можна визначити функції їх учасників. У дискурсі одні учасники постають фігурою, а інші слугують їх фоном. Співвіднесення фреймів і сцен може бути проблематичним, коли декілька елементів речення вказують на одну сцену. У деяких випадках фрейм виступає у вигляді прототипу. Так, за Ч.Філмором, ми знаємо про ті прототипові способи, за допомогою яких наше тіло взаємодіє з оточенням. Ці знання належить до образу нашого тіла. Завдяки цьому ми розуміємо значення лексем напрому: вгору, донизу, вправо, вліво, назад, уперед. Таким чином, активізовані слотові зв'язки в межах фрейму можуть бути автентичні пропозиції або певним прототиповим компонентам. Це свідчить про те, що фрейм як структура репрезентації знань може мати пропозитивний центр поряд із системою прототипових категорій.

Концептосистема, ментальний лексикон, фрейми є динамічною, еволюціонуючою сутністю, що залежить від активізації процесів пізнання, результатом яких є створення нових терміналів, доповнення пропозитивних слотів, виникнення нових міжфреймових зв'язків, руйнування старих (гіпотеза нейропсихолінгвістики про руйнування новою інформацією сталих зв'язків нейронів та формування нових). Крім того, фреймові структури характеризуються не лише індивідуальною, а й соціальною природою. З одного боку, репрезентації знань є власним здобутком суб'єкта, а з іншого боку, представники певної соціальної, етнічної групи оперують спільними та властивими лише для них фреймовими структурами. Незважаючи на певну стереотипність та адекватність ментальних лексиконів та фреймових структур носіїв однієї мови, концептуальні системи індивідів – різні і відповідають мислительним можливостям людей. Подвійний характер структур представлення знань знаходиться у фокусі уваги етнопсихолінгвістичних досліджень.

Багаторівневість складників концептуальної системи, механізми їх активізації у процесі когнітивної обробки інформації та формування її у стійкий фонд знань зумовлюють диференціацію видів фрейму. До них належать схема, схемата, скрипт, сценарій. Термін «схема» запозичено з комп'ютерного моделювання. Він трактується як прототип ряду фреймових структур, за допомогою якого здійснюється пояснення найбільш типових

ознак групи концептів. У когнітивній психології поняття виконують функцію впорядкування інформації. У процесі когнітивної обробки інформації поняття диференціюють різні речі на основі їх подібності та відмінності. Унаслідок цього утворюються схеми. Схеми використовуються у когнітивній інтерпретації дискурсу Л.Діже, оскільки моделюють типове відображення ситуації в мовленні, що забезпечує зв'язок схеми з літературознавчими дослідженнями методу, жанру, сюжету, прагматичним аналізом різних стереотипів.

Схемата, на відміну від схеми, моделює візуальний образ у просторі концептуальної системи. Скрипт – вид фрейму, який виконує специфічне завдання в обробці мови. Звичні ситуації описуються у вигляді скриптів як стереотипні зміни подій. Більшість скриптів засвоюється в дитинстві в результаті власного пережитого досвіду або спостереження за іншими людьми. Скрипт формується на основі повторення, контрасту, доповнення схем. Завдяки наявності скриптів може функціонувати принцип когнітивного детермінізму, який полягає у і прогнозуванні послідовності подій. Тому успіх діяльності людини залежить від кількості сформованих нею скриптів.

Сценарій – вид фрейму, одне з центральних понять концепції М. Мінського. Сценарії утворюються внаслідок інтерпретації тексту, коли ключові слова та ідеї тексту будують тематичні структури, викликані з пам'яті на основі стереотипних значень. М.Мінський визначає такі рівні сценарної структури: поверхнево-синтаксичний фрейм (дієслово + іменник); поверхнево-семантичний фрейм: значення слів, пов'язані з дією. До них належать кваліфікатори і відношення, пов'язані з учасниками, інструментами, траєкторією руху, стратегіями; тематичні фрейми – сценарії, пов'язані з топіком; фрейм наративу – базові структури типових розповідей, пояснень і аргументів, які дають змогу адресату сконструювати повний тематичний фрейм.

На думку Т. ван Дейка, сценарії можуть прикладатися до різних ситуацій шляхом заповнення кінцевих термінальних позицій конкретною інформацією і зберігаються в довготривалій семантичній пам'яті мовця. Таким чином, фрейм як рід та схема, схемата, скрипт, сценарій як його види є пакетами знань, що дозволяють сприймати, розуміти та породжувати мовлення.

2. Пам'ять як когнітивна система представлення знань людини про світ та про неї саму – одна з основних частин нашої свідомості, яка дає змогу зберігати та породжувати/відтворювати в актах мовленнєво-мислительної діяльності попередні враження та знання, ментально та вербально ними оперувати, а також забезпечувати різні процеси перероблення інформації. Дослідження пам'яті необхідно проводити не лише з когнітивної перспективи, а й з фізіологічного та нейробіологічного погляду, оскільки неможливо створити адекватну теорію пам'яті без фізіологічної основи діяльності мозку. Парадигма когнітивної науки завдяки її міждисциплінарним зв'язкам досягла значних результатів у конструюванні теорії пам'яті на основі її біологічних та функціональних характеристик.

Проаналізуємо основні аспекти цієї теорії.

Пам'ять - це форма психічного відображення дійсності, психічний процес, який полягає у відбитті, збереженні й відтворенні слідів минулого досвіду.

Будь-який живий організм унаслідок взаємодії із зовнішнім середовищем отримує деякий досвід. І його подальші дії ґрунтуються на цьому досвіді. Не беручи до уваги вищі сфери діяльності, такий досвід необхідний організму хоча б для того, щоб вижити. Тому цей досвід повинен відкладатися, зберігатися, отже пам'ять необхідна всім живим створінням. В іншому випадку, за словами І. М. Сеченова, «людина залишалася б вічно у стані немовляти».

Фізіологічною основою пам'яті, як писав І. П. Павлов, є утворення тимчасових нервових зв'язків, здатних відновлюватися, актуалізуватися надалі під впливом різних подразників. Визначають два види фізіологічної активності, які відповідають двом фазам запам'ятовування. Один із них відповідає фазі створення сліду, тобто короткочасній пам'яті, а інший – фазі збереження сліду, тобто довготривалій пам'яті. Початком психолінгвістичних досліджень можна вважати експерименти німецького психолога Г.Еббінгауза. Він досліджував кількісні характеристики запам'ятовування, зберігання й відтворення ланцюжків безглузвих складів. Г. Еббінгауз і його колеги вивчали залежність числа відтворених складів від часу зберігання їх у пам'яті, залежність запам'ятовування від числа повторень тощо. Отже, були отримані дуже важливі кількісні характеристики пам'яті. За своїми теоретичними поглядами Г. Еббінгауз був асоціаністом. Тому він пояснював запам'ятовування виникненням асоціативних зв'язків у людини. Близька до цього трактування концепція біхейвіористів Торндайка, Б. Скіннера та ін.

Б. Скіннер та Ч. Катанья підкреслювали роль підкріплення в запам'ятовуванні ланцюжка «стимул – реакція». У основі їх вчення покладено положення про схожість поведінки людей і тварин. Представники гештальтпсихології (Вертхаймер, Коффка) підкреслювали роль структурування матеріалу при запам'ятовуванні. У трактуванні З. Фрейда підкреслюється роль особистості в запам'ятовуванні. Однак він уважав, що запам'ятовується лише те, що відповідає підсвідомим Потягам людини, а решта витісняється з пам'яті. Л. С. Виготський вивчав соціальну природу пам'яті. Він убачав сутність пам'яті відбиття за допомогою знаків, вироблених соціумом.

У 1960-х рр. була створена блокова модель пам'яті, відповідно до якої інформація проходить обробку через ряд блоків і потрапляє в довгострокове сховище. Безумовно, ця модель виникла під впливом досягнень комп'ютерної техніки. Усі ці дослідження слугували методологічною основою для когнітивного вивчення пам'яті.

Із когнітивної перспективи пам'ять відіграє важливу роль у сприйнятті, розумінні та породженні дискурсу, оскільки вона зберігає необхідний фонд знань, мовних та енциклопедичних, для функціонування як усного, так і

писемного мовлення. Тому часто у трактуванні інших систем знань (ментального лексикону та концептуальної системи) фігурує поняття пам'яті. Так, М.Шварц розглядає ментальний лексикон як частину довготривалої пам'яті людини, в якій репрезентована інформація про слова та їх складові. У зв'язку з цим постає питання про те, де розташовані інші дині про мову та що конкретно відображають ці дані. Центральною проблемою когнітивних досліджень є питання про когнітивні функції слова, що проллє світло на процес обробки інформації.

2. 1. Генетична пам'ять

Генетична пам'ять зберігає інформацію про анатомічну будову й уроджену поведінку людини. Вона зберігається в молекулах ДНК, при цьому в кожній клітині зберігається вся інформація, тому генетична пам'ять дуже стійка до ушкоджень.

Імпринтинг – це проміжкова пам'ять між генетичною і прижиттєвою. Вона формується в ранній період розвитку організму. Імпринтинг полягає в миттєвому встановленні зв'язку між дитиною та об'єктом зовнішнього середовища. Прикладом імпринтингу може бути слідування за об'єктом, що рухається, (як, наприклад, у каченят), дотику до зовнішнього об'єкта тощо. Унаслідок устанавлення цих зв'язків відбувається довгострокове запам'ятовування. Підкріпленнь для запам'ятовування не потрібно. Потім у житті буде краще запам'ятовуватися останнє, а тут перше. Максимально сильний імпринтинг буває у тварин, що швидко розвиваються, він же і формується раніше. А в тих, що повільно розвиваються, він настає пізніше.

2. 2. Прижиттєва пам'ять

Прижиттєва пам'ять – це сховище інформації, що її людина одержує від народження до самої смерті. Існує кілька поглядів на класифікацію видів прижиттєвої пам'яті. Класифікація за типом матеріалу, що запам'ятовується (рухова, емоційна, символічна).

Оскільки це часто пов'язано з провідним аналізатором, деякі підвиди позначені через аналізатори (зорова, слухова, тактильна та ін.).

Відомий психолог П. П. Блонський сформулював так звану генетичну теорію пам'яті. Він вважав, що види прижиттєвої пам'яті відповідають ступеням генетичного розвитку людини: від нижчої рухової до емоційної, образної і далі до вербальної як вищого виду пам'яті людини.

Моторна пам'ять розвивається дуже рано. Це – пам'ять на позу, на положення тіла. Вона існує в людини все життя. На її основі стає можливим такий процес, як автоматизація навичок. Роль моторної пам'яті добре простежується в такому виді мовленнєвої діяльності, як писання.

Так, при написанні, наприклад, англійських слів (як відомо, англійський правопис характеризується складністю і часто не узгоджується з існуючими правилами) часто ми покладаємося на рух власної руки, не усвідомлюючи правила, яке лежить в основі написання певного слова. Емоційна пам'ять виявляється у відтворенні почуттєвого стану. Така пам'ять відтворюється з елементами ситуації чи реально думкою (візуально). П. П. Блонський писав, що почуттєва пам'ять формується до 6 місяців і

досягає піку до 3-5 років. Специфіка емоційної пам'яті – у швидкості формування сліду. Запамятовуються не лише емоції, а й також ситуації, предмети та явища, які їх породжують. Прикладом емоційної пам'яті може бути почуття ностальгії у спогадах про країну, її якій людина народилась, виросла тощо. Однак відзначимо, що приємні і неприємні емоції зберігаються в пам'яті неоднаково. Погане швидше забувається. Це – захисна функція організму.

2. 3. Зорова, образна, іконічна пам'ять.

При дії цього виду пам'яті відбувається утримання в пам'яті зорового образу: при цьому відбувається його деяке перетворення: з одного боку, спрощення (опущення деталей), з іншого, – перебільшення окремих деталей, перетворення в більш симетричну фігуру. Зорова пам'ять погано керується. Однак вона тренується. Однією з ефективних методик є візуальне відтворення картини в розслабленому стані із заплющеними очима перед сном. Термін «ехоїчна пам'ять» був уведений у науковий обіг У. Найсером. Він припускав, що це точна копія деякої акустичної події, що продовжує звучати в людині після її припинення. У когнітивній психології вважається, що іконічна й ехоїчна стадії пам'яті докатегоріальні, досмислові. Найвищим видом пам'яті вважається символічна пам'ять. Вона існує у двох іпостасях – словесна та логічна. Словесна пам'ять характеризується точністю відтворення і великою залежністю від волі людини. При відтворенні ряду краще запамятовуються початкові й кінцеві елементи (слова). Якесь особливе слово може при відтворенні пересуватися до початку ряду. Якщо ж у середині дати супровідне виділення, то можуть бути сплески, тобто збільшення частоти запамятовування слова. Якщо ж запамятовується текст, то він скорочується, «згортається», оскільки при запамятовуванні тексту включаються розумові операції, насамперед узагальнення. У зв'язку з цим необхідно відзначити роль логічної пам'яті, яка відіграє провідну роль у запамятовуванні змісту тексту.

Аналіз результатів психологічних експериментів свідчить, що логічна пам'ять у 25 раз сильніша за механічну. Як показують дослідження пам'яті П. І. Зінченко, людина краще запамятовує ту інформацію, якій належить основна роль у змісті. Процес спогаду триває від узагальненого образу до конкретного слова. На цьому і ґрунтується відоме припущення Ф.Джонсон-Лерда про те, що речення не є найбільшою одиницею у відтворенні тексту по пам'яті. Із усіх значень у зв'язному дискурсі реципієнт імпліцитно відтворює значно скорочену та не обов'язково мовну модель розповіді. Тобто відтворення тексту по пам'яті є активною реконструкцією того, що збереглося від цієї моделі.

Про пріоритет логічної пам'яті над вербальною у відтворенні тексту по пам'яті свідчить і відомий приклад французького вченого А. Моля в книзі «Соціодинаміка культури». Це приклад того, як люди залучають при запамятовуванні тексту не логічну, а вербальну пам'ять, що в результаті призводить до сумних чи комічних ефектів. По ланцюжку від одного військового чина до іншого передається таке повідомлення:

Капітан ад'ютанту: *«Як ви знаєте, завтра відбудеться сонячне затемнення, а це буває не щодня. Зберіть особовий склад завтра о 5 годині на плацу в похідному одязі. Вони зможуть спостерігати це явище, а я дам їм необхідні пояснення. Якщо буде йти дощ, то спостерігати буде нічого, так що в такому разі залишіть людей у казармі».*

Ад'ютант черговому сержанту: *«За наказом капітана завтра ранком о 5 годині відбудеться сонячне затемнення в похідному одязі. Капітан на плацу дасть необхідні пояснення, а це буває не щодня. Якщо буде йти дощ, спостерігати буде нічого, то тоді явище відбудеться в казармі».*

Черговий сержант капралу: *«За наказом капітана завтра ранком о 5 годині відбудеться затемнення на плацу людей у похідному одязі. Капітан дасть необхідні пояснення в казармі щодо цього рідкого явища, якщо буде дощ, а це буває не щодня».*

Черговий капрал солдатам: *«Завтра о 5 годині капітан зробить сонячне затемнення в похідному одязі на плацу. Якщо буде дощ, то це рідке явище відбудеться в казармі, а це буває не щодня».*

Один солдат іншому: *«Завтра, з самого ранку, о 5 годині, сонце на плацу зробить затемнення капітана в казармі. Якщо буде дощ, то це рідке явище відбудеться в похідному одязі, а це буває не щодня».*

Зауважимо, що психологи виділяють лише словесну і смислову пам'ять. Однак це не вичерпує корпус лінгвістичних одиниць чи явищ. Тому нижче ми зупинимося на понятті «лінгвістична пам'ять», що не належить до психологічних класифікацій, але доречно з погляду психолінгвістики.

Класифікація за часом збереження. Розглянемо іншу класифікацію підвидів прижиттєвої пам'яті в залежності від часу збереження інформації. До неї належать: миттєва, короткочасна, проміжкова та довготривала пам'ять. Раніше така схема не містила в собі проміжкову пам'ять. Значний внесок у її створення зробили представники когнітивної психології Дж. Сперлінг, У. Найссер та інші. Популярність цієї схеми зумовлена її компактністю (поряд із цим, вона дала змогу пояснити велику кількість експериментальних даних); відтворенням пристрою комп'ютера.

Миттєва пам'ять – це периферійна пам'ять, що характеризується дуже коротким часом збереження інформації та великим обсягом. Вона активізується тому, що об'єкти, які впливають при сприйнятті на людину, змінюють стан її аналізаторів. Слід цього впливу залишається деяку мить (як правило, близько 2 с). І якщо інформація не переводиться в іншу форму, то слід губиться.

Іконічна миттєва пам'ять – це зорова картина світу. Іконічність її кілька секунд. Але існують люди, в яких слід зберігається до 10 хвилин; вони називаються ейдетиками. Ейдетизм (під грецького – образ, зовнішній вигляд) можна спостерігати в художників. Імовірно, ейдетиком був І. Айвазовський, оскільки він ніколи не писав море з натури, проте деталізація на його картинах дивовижна.

2. 4. Короткочасна пам'ять

Вона одержує інформацію з миттєвої пам'яті. Підкреслимо, що

передається лише та інформація, на яку спрямована увага. Час утримання в пам'яті згідно з даними різних досліджень коливається під декількох секунд до декількох годин. Такий різнобій у цифрах зумовлений різними підходами до визначення короточасної пам'яті та відмінними дослідницькими методиками. Аби затримати інформацію довше, треба її проговорювати, повторювати, тому що нова інформація негайно витісняє попередню. Так, часто можна почути, як хтось каже: «У мене одразу вилетіло з голови». Аналіз результатів переважної кількості експериментів свідчить про те, що в середньому обсяг короточасної пам'яті складає 7 ± 2 структурні одиниці.

Використання терміна «структурні» зумовлено тим, що він вимірюється в тих одиницях, у яких пред'являється матеріал. Так, у дослідженні Дж. Міллера це магічне число означає верхню межу пам'яті речень. Кількість запам'ятованих речень репрезентує глибину зв'язності тексту, яка в свою чергу залежить від авторського стилю. Глибина зв'язності, наприклад, у Е.Хемінгуей – 16; у Дж.Голсуорсі – 69. Оскільки обсяг обмежений, необхідно: а) створити пріоритетність інформації, що здійснюється через увагу; б) організувати інформацію в блоки, здійснити перехід до більших одиниць, тобто стиснути інформацію в меншу кількість оперативних одиниць.

Слід зауважити, що в науковій літературі синонімом короточасної пам'яті часто виступає оперативна пам'ять. Однак у трактуванні поняття «оперативна пам'ять» у фокусі є не час збереження інформації, а функції пам'яті в психічній діяльності. Коли ми говоримо про оперативну пам'ять, то підкреслюємо наявність пам'яті в процесі вирішення конкретної розумової задачі. При цьому ті засоби та фонди, якими оперує людина, називаються оперативними одиницями.

2. 5. Довготривала пам'ять

Із проміжкової в довготривалу пам'ять інформація потрапляє через короточасну. Довготривала пам'ять практично не обмежена ані обсягом, ані часом збереження. Аби краще зберегти інформацію, треба повторити її через 15-20 хв., потім через 8-9 годин і, нарешті, через 24 години. Найкращий час для запам'ятовування – з 8 до 12 ранку. Інформація в довготривалій пам'яті не зникає, лише ускладнюється доступ до неї.

Доступність інформації визначається організацією її збереження. Таким чином, особливої значущості набуває швидкість доступу до інформації, закладеної в пам'яті. Ця швидкість визначається низкою таких чинників:

1. **Обсяг класу.** Унаслідок збільшення числа елементів у класі швидкість реакції і число помилок постійно змінюються до деякої межі. Так відбувається, якщо всі відповіді однаково ймовірні. Сам вид зв'язку залежить від того, як відбувається зіставлення зі слідами в пам'яті. Якщо воно триває послідовно з кожним слідом, то залежність лінійна, якщо ж зіставлення відбувається паралельно, то залежність нелінійна. Експериментальні дослідження засвідчили, що відхилення від лінійності залежать не від кількості елементів, а від кількості категорій, у які ці елементи можуть бути

об'єднані за ознаками категорій – прототипами.

2. Цінність інформації. Швидкість витягнення інформації з пам'яті залежить від її цінності. Інформація вважається цінною, якщо вона збільшує імовірність досягнення мети. Цінність інформації визначається тривалістю програми, необхідної для витягнення інформації. Цінним в інформації є те, що зменшує труднощі у вирішенні певної задачі. На цінності інформації ґрунтується теорія релевантності. В основі цієї теорії лежить теза про те, що люди завжди підсвідомо прагнуть до максимальної релевантності, максимального когнітивного ефекту за мінімальних зусиль. Автори теорії визначають такі умови релевантності: чим вище когнітивний ефект, який досягається в результаті обробки інформації, тим більше його цінність для людини; чим більше зусиль витрачається на обробку інформації, тим менше її цінність для людини.

3. Установка. Експериментально роль установки підтверджується, наприклад, асоціативними експериментами. Якщо попросити продовжити ряд слів: *стілець, стіл, буфет, ліжко...*, то з'являться реакції з цього ж семантичного поля.

4. Логічна категоризація. Швидкість залежить від можливості групувати об'єкти. Це відбувається асоціативно. Причому, є асоціації за подібністю, за суміжністю в часі й просторі, за причинно-наслідковими відношеннями. Велику роль відіграють при цьому прототипові зв'язки. На думку Дж. Лакоффа, прототипи є свого роду класифікаторами мислення, відповідно до яких когнітивні категорії формуються на основі встановлення найбільш типового цілісного представника (ядра категорії) не на абстрактному рівні мислення, а у зв'язку з досвідом людини, образністю її концептосистеми та ознаками її концептосистеми взагалі. Учений для прикладу зазначає, що в мові одного з австралійських племен усі предмети зовнішнього світу поділяються на 4 прототипових класи: людські істоти чоловічої статі, тварини; людські істоти жіночої статі, вода, вогонь, битва; вегетаріанська їжа; усе решта. Таким чином, прототипи не є абстрактними поняттєвими категоріями, а різновидами способу осмислення людиною світу через власний досвід, який зберігається в пам'яті.

Отже, краще запам'ятовується та інформація, в якій є більше асоціативних зв'язків. У довготривалій пам'яті інформація зберігається в переробленому й узагальненому вигляді. Але якщо бракує часу на обробку в короткочасній пам'яті через деякі причини, вона може трансформуватися в довготривалу пам'ять у необробленому вигляді.

А. С. Штерн наводить приклади, коли така інформація може з'являтися: а) при подразненні певних мозкових центрів електростимуляцією. Тоді виникають дуже барвисті детальні картини, часто з дитячих вражень (зрозуміло, спеціально така процедура не проводиться, але якщо це лікувальна процедура, то може виникати такий побічний ефект); б) при деяких захворюваннях. Відомий випадок, описаний ще в XIX ст., коли неосвічена жінка 25 років під час лихоманки раптом стала вимовляти фрази на грецькій, латинській і давньоєврейській мовах. Природно, відразу

вирішили, що в неї вселився диявол. На щастя, лікар вирішив розібратися у випадку цієї пацієнтки. Коли він почав записувати фрази, то виявив, що вони не пов'язані одне з одним, тобто, очевидно було, що це було не мовлення, а спогади. Він розшукав родичів і довідався, що ця дівчина з 9 років жила й працювала в пастора покоївкою. А пастор був людиною творчою і залюбки читав уголос книги. Відшукали його улюблені книжки і знайшли ті сторінки, де знаходились ті фрази, що повторювала хвора. Таким чином, на підсвідомому рівні дівчинка запам'ятовувала тексти, що вимовляв пастор. І лише хвороба, що спричинила активізацію пам'яті, змусила хвору виявити цю зарховану інформацію. в) під гіпнозом. При цьому можливо відновити навіть дитячі реакції.

Довготривала пам'ять поділяється на дві: мимовільну і довільну. Іноді цей поділ трактується як незалежна класифікація за характером цілей діяльності. Л. С. Виготський писав про те, що пам'ять у дитини спочатку існує тільки як мимовільна (безпосередня). Довільна (опосередкована) формується з мимовільної. Історично людство проходило такий же процес. О. М. Леонт'єв зазначав про те, що навіть древні користувалися методом покладення в кишеню камінчика для нагадування. Довільною пам'яттю можна керувати.

Для досягнення цього необхідно:

1) установлювати внутрішні зв'язки. Ця практика поширена у процесі навчання шляхом систематизації різного матеріалу. Із цією метою треба встановити внутрішню структуру нового матеріалу та визначити його зв'язки з уже наявними в пам'яті знаннями. Якщо запам'ятовування відбувається без осмислення, без установлення внутрішніх зв'язків у матеріалі, говорять про механічне запам'ятовування, чи про механічну пам'ять.

2) привносити зовнішні зв'язки, тобто застосовувати мнемотехніку, мнемонічні прийоми. При використанні мнемотехніки спочатку запам'ятовують опорний ряд (той самий вузлик на пам'ять, але часто прозоріший).

Одним із основних механізмів пам'яті є забування. Якби людина нічого не забувала, її пам'ять була б перевантаженою. Як милувалося вище, в короткочасній пам'яті відбувається обробка триманого враження, в результаті чого певні деталі опускаються, образ спрощується. Це – захисна функція пам'яті, організму.

Через день забувається 25% інформації (предметом експериментального дослідження є механічне запам'ятовування).

У сучасній американській психологічній літературі часто зустрічається термін «забудькувате покоління». Забудькуватість пов'язана з шаленим темпом життя, який задав людству розвиток інформаційних технологій, що часто призводить до перенасичення інформацією та неготовністю когніції людини її обробити і зберегти. Часте забування слугує сигналом такої критичної ситуації, як «вигоряння особистості» та необхідності уповільнити темп професійного життя. У психології виділяють такі види забування: 1) внаслідок того, що інформація не використовується; 2) внаслідок

інтерференції (взаємонакладання) слідів пам'яті; 3) як наслідок мотивації (коли людина намагається забути про щось неприємне), проте цей процес є важкокерованим і лише час є тут «лікарем»; 4) як наслідок фізичного та психічного перевантаження.

2. 6. Лінгвістична пам'ять

Однією з основних проблем психологічних та психолінгвістичних досліджень є визначення одиниць запам'ятовування, оскільки проблема одиниць – одна з ключових для більшості гуманітарних наук. На думку Р. М. Фрумкіної, «не існує одиниці запам'ятовування, постійної для всіх завдань: одиниця формується внаслідок активної діяльності людини при аналізі і структуруванні того, що потрібно «запам'ятати». Оскільки сучасна лінгвістика розглядає мову як динамічну систему, природно припустити, що комунікативна компетенція містить знання елементів і правил оперування ними. Мова – багаторівнева система, тому на кожному рівні повинні бути свої елементи і свої правила. На фонетичному рівні визначають функціонування двох баз у пам'яті – артикуляторної і перцептивної. Артикуляторна база – це пам'ять на основні артикуляторних рухів. Одні вчені вважають, що ці одиниці менші фонем (кінеми), інші, – що вони дорівнюють фонемам, а треті, – що це склади. В основі перцептивної бази визначають ієрархічну організацію. На нижньому рівні в довготривалій пам'яті зберігаються еталони фонем, еталони сполучень фонем і складів. До цього рівня також належать основні інтонаційні конструкції, оскільки людина чує відхилення в інтонації. У пам'яті зберігаються морфеми, слова, словотворчі типи, синтаксичні конструкції. Інтерес до дослідження синтаксичних конструкцій у психолінгвістиці започаткував Н. Хомський, який запропонував уважати деякі конструкції ядерними, вихідними, а інші похідними. Дж. Міллер, у свою чергу, висунув гіпотезу про те, що у процесі сприйняття ми робимо аналіз конструкції, і якщо вона похідна, то необхідно повернутись до ядерної, аби зрозуміти зміст пропозиції (експериментальне дослідження психологічної реальності трансформацій). Більшість лінгвістів вважають слово наскрізною одиницею мови. Тому детально проаналізуємо словесну пам'ять.

Слово має план вираження і план змісту. Тому досліджують організацію в пам'яті слів із двох боків. Особливої актуальності набуло дослідження специфіки значення слова як надбання індивіда, оскільки слово як когнітивна одиниця – це структура знання, покладена в основу цього слова. Організацію словесної пам'яті у плані вираження змісту розглянемо на аналізі асоціативного, параметричного, ознакового, прототипового та ситуаційного підходів із ключовими для них поняттями асоціації, параметра, ознаки, прототипу, ситуації.

В основі асоціативного підходу є дослідження специфічної внутрішньої структури, яка утворюється через мовлення та мислення. Структура асоціацій у мові пі думці знайшла відображення в роботі Дж. Діза, в якій були представлені результати експериментального дослідження асоціативного та категоріального значення. Респонденти продукували слова в

результаті утворення семантичних та тематичних груп (кластерів). Дж. Діз зазначав, що асоціативне значення слова взаємодіє з іншими значеннями. Потенціал цього підходу є актуальним і сьогодні для дослідження індивідуального значення та принципів його функціонування.

Параметричний підхід акцентує увагу на тому, що для носія мови значення слова не є монолітним, воно може бути поділене на низку компонентів, які піддаються експериментальному дослідженню. основоположником цього напрямку вважається Ч. Осгуд, який увів до наукового інструментарію метод семантичного диференціалу. За Ч. Осгудом, цей метод діагностує конотативне значення слова, яке може бути описане за такими параметрами та факторами: оцінка, сила, активність. У підґрунті ознакового підходу є дослідження знань індивіда, які лежать в основі слова, через сукупність ознак, що характеризують реальний об'єкт, явище, дію об'єктивної дійсності. До таких ознак належать визначні ознаки, без яких об'єкт, виражений словом, не може бути віднесений до певної категорії, та характерні ознаки, які виражають специфіку кожної мови та культури. Ознака з перспективи цього підходу трактується як вихідний базовий матеріал, який є необхідною складовою для функціонування змісту слова у пам'яті.

Прототиповий підхід ґрунтується на понятті типовості сукупності певних ознак та їх значущості для категоризації об'єкта. Відповідно до експериментів, можна знайти типових представників деякої категорії. Наприклад, типовим представником категорії птахів є горобець для української мови та малинівка для англійської. Е. Рош, Дж. Лакофф твердять, що існують категорії базового рівня узагальнення, фундаментальною функцією яких є образне сприйняття поверхневих характеристик об'єктів. На основі прототипового підходу створено концепцію «семантичних примітивів» А. Вежбицької. Семантичні примітиви як гіпотетичні елементи універсальної граматики ментальної схеми кожної мови, є членованими свідомістю мінімальними смислами. Розроблена А. Вежбицькою метамова семантичного запису містить 55 понять, серед яких: субстантиви (я, ми, люди тощо); ментальні предикативи/когнітивні дієслова (думати, знати, почувати тощо); мовлення (говорити, писати тощо); дії, події, рух (робити, траплятися тощо); дескриптори (малий, великий); час (коли, потім); простір (близько, далеко); інтенсифікатори (дуже); схожість (подібний до). Коли А. Вежбицька вперше запропонувала тлумачення значення слів через «семантичні примітиви» (1972), це викликало значну критику. Опоненти відзначали неточність концепції, обмеженість методики.

Дискусійним залишається питання про автономність та межі мовних картин у різних типах пам'яті, якому протиставляються концепції їх нерозривної взаємодії (Р. М. Фрумкіна, Н. Хомський).

Ситуаційний підхід акцентує увагу на тому, що для кожного носія мови значення слова реалізується через включення його до більшої одиниці – пропозиції, фрейму, схеми, сцени, сценарію, події, ментальної моделі. Однією зі складових когнітивного компонента є фонове знання, яке взаємодіє

з комунікативною одиницею в мовленнєво-мислительній діяльності, проте воно не виражене вербально. Основною одиницею фонового знання є подія. Кожна подія розгортається в часі та просторі в зв'язках.

Когнітивна подія трактується як подія, що відбувається в певному інтервалі умовного часу спостерігача «когнітивної взаємодії», яка актуалізується у свідомості учасника взаємодії та свідомості спостерігача. Таким чином, автор розглядає комунікативні аспекти дискурсу з позиції репрезентації у ньому когнітивних подій. У межах ситуаційного підходу знаходяться дослідження Ф. Джонсон-Лерда, який оперує поняттям «ментальна модель». Він зазначає, що нам здається, що ми сприймаємо світ прямо, а не його репрезентацію. Проте це ілюзія, оскільки сприйняття ґрунтується як на об'єктивній дійсності, так і на можливостях когніції людини. Межі ментальних моделей визначаються комплексом досвіду людини. Таким чином, дослідження значення слова, як індивідуального надбання людини, кидається дуже актуальним. Це зумовило велике розмаїття підходів до його вивчення. В основі кожного слова є когнітивні операції, які не можуть бути передані лише мовними формами. Мова не є кодом для таких операцій, вона лише дає ключ для когнітивного конструювання. Тому дослідження когнітивних функцій слова не може обмежуватися лише аналізом пам'яті. Отже, необхідно розглянути інші системи представлення знань: ментальний лексикон та концептуальну систему.

3.5. Ментальний лексикон і концептуальна система

Ментальний лексикон – це система знань індивіда про слова та еквівалентні ним одиниці, яка виконує складні функції не лише із зазначеними мовними одиницями, а й також із структурами позалінгвального знання, що лежить у їх основі. Слід зазначити, що диференціація систем представлення знань (пам'ять, ментальний лексикон, концептуальна система) є умовною з метою детального аналізу когнітивних функцій слова. Тому, на думку О. О. Залевської (2000), визначення ментального лексикону повинно ґрунтуватися на виявленні його кореляції з концептуальною системою. Автор визначає ментальний лексикон як систему кодів та кодових переходів, оскільки саме через слово відбувається формування концептуальної системи, оволодіння досвідом попередніх поколінь та становлення індивіда як члена певного соціуму. Таким чином, виконуючи функцію доступу до концептуальної системи (в термінології О.О.Залевської – інформаційної бази), лексикон відображує системність знань людини про дійсність у всіх її зв'язках і відношеннях. Оскільки цей доступ здійснюється через слово, в основі організації одиниць лексикону повинні бути мовні параметри.

Концептуальна система містить не лише вербальні, а й невербальні знання про світ. На противагу ментальному лексикону, концептуальна система трактується як сукупність концептів або ментальних репрезентацій різного типу. Так, не всі концепти можуть бути вербалізовані у вигляді лексичних понять.

Концепт трактується як сукупність певних понять, що відображує зв'язки та явища об'єктивної дійсності. Як зазначає Ю .С. Степанов (1981),

концепт існує в ментальному просторі людини не у вигляді чітких понять, а як «пучок» уявлень, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує слово: «концепти не лише мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій та антипатій, й деколи – зіткнень». Концепт трактують як деяку базову когнітивну сутність, що дозволяє пов'язувати смисл із словом, як змістовну одиницю процесу концептуалізації, завдяки якому дійсність відбивається в когніції людини. Таким чином, основне відношення між ментальним лексиконом та концептуальною системою – це відношення взаємодоповнення. Зупинимось на детальному аналізі цих двох систем.

Ментальний лексикон є одним із основних об'єктів дослідження когнітивної науки. Актуалізація уваги до дослідження лексикону зумовлена необхідністю подолання тих лакун, які утворились протягом володарювання трансформаційної породжувальної граматики Хомського. У цей період лексикон трактувався як словник значущих елементів мови, який є додатковим у базовому компоненті граматики. Пріоритет синтаксису з боку лінгвістів залишив в деякій мірі «без роботи» і психологів, оскільки їм нав'язували ідею про те, що синтаксична структура має алгоритмічну, а не евристичну природу, і є достатньо автономною від значення, комунікативних інтенцій та інших когнітивних процесів. Видається символічним той факт, що в деякій мірі знову перетнулися шляхи Н. Хомського та Ч. Осгуда. Так, у 1980 році Ч.Осгуд представив роботу «Абстрактна граMATика використання мови», в якій лексикону приділяється значна увага. Лексикон трактується вченим як один із найважливіших механізмів когнітивної обробки інформації, що лежить в основі процесу активізації зв'язків між знаками та кодами семантичних ознак. При цьому він підкреслює, що формування цих ознак у когніції людини відбувається внаслідок взаємодії досвіду та емоційно-оцінного компоненту. Питання про структурний склад ментального лексикону залишається й досі актуальним. Так, в одних дослідженнях пропонується розглядати цю структуру як сукупність форм слів (лексем), при цьому виносять значення цих форм за межі ментального лексикону (М.Гарман). Ці значення, на думку автора, знаходяться в системі змісту, яка містить граматичне значення, мовну семантику, енциклопедичні знання.

Трактування ментального лексикону пов'язане з процесом розуміння мовлення. Інші дослідження трактують ментальний лексикон, насамперед, як сховище значень лексичних одиниць (лемм). Тут акцент робиться на продукуванні мовлення. Одиниці лексикону представлені у вигляді концептуальних умов, які необхідно задовольнити, аби вибрати правильну лексичну одиницю. Таким чином, запропоновано розглядати два типи лексикону: «лексикон лемм» та «лексикон морфонологічних форм». До першого належить значення та синтаксис, які несуть інформацію про концептуальні умови користування нею, враховуючи стилістичні та прагматичні умови, а також морфосинтаксичні характеристики, що визначають синтаксичну категорію лемми, граматичні функції, відношення між цими функціями та концептуальними перемінними.

До другого належать морфологія та фонологія, які задають

морфологічну та фонологічну форму. Кожна лемма вказує на відповідну форму, тому між цими лексиконами існують тісні взаємозв'язки. Існують також інші концепції щодо дослідження структури ментального лексикону з позиції різних наук та завдань дослідження.

Так, для когнітивної психології ці теорії мають велику практичну та теоретичну значущість у плані вивчення зіставлення слів із їх об'єктивізацією. Поряд із цим, дослідження структурного складу ментального лексикону, типів представлених у ньому зв'язків та відношень на основі розрядів слів, що формуються в ньому у вигляді категорій, лексичних полів, фреймів, потребують проведення спеціальних експериментів у парадигмі всієї когнітивної науки. Одним із основних завдань є розробка словника для комп'ютерного використання на основі фреймів. Основою кожного слова в цьому словнику буде «вікно», в якому відображатимуться відношення між певними лексичними значеннями та специфічними лексико-синтаксичними моделями. Кожна така модель повинна бути проіндексована з метою виявлення аспектів активізованого фрейму. Таким чином, користувач за допомогою «вікна» матиме змогу виявити концептуальні фрейми, які активізуються певним словом. В основі цього потенційного словника лежить концепція авторів про те, що значення слова розуміється лише через розуміння фрейму, який активізується цим словом. Як зазначалося вище, в теорії фреймів слова та їх значення пов'язані не одне з одним у межах лексичного поля, а через їх зв'язок із фреймами при наявності способу, за яким елементи цих фреймів активізуються.

У той час, коли Ч. Філлмор та Б. Аткинс лише працюють над створенням феноменального словника, група вчених на чолі з психологом Дж. Кішем в результаті п'ятирічних досліджень розробила «Асоціативний тезаурус англійської мови». Ця програма значно відрізняється від попередніх досліджень асоціативних зв'язків, насамперед тим, що в ній відображені результати поступового нарощування мережі: отримані асоціативні реакції згодом виступали як стимули. Це дозволило зробити певні теоретичні узагальнення щодо ядра ментального лексикону:

– специфіка одиниць у ядрі лексикону пов'язана з їх використанням та засвоєнням у перші роки життя та зумовлена значним ступенем їх конкретності, образності, емоційності, належності до певної категорії, здатності слугувати опорою для більш абстрактних слів. Центральними виявились англійські слова *me* і *man*;

– відбита в лексиконі картина світу носія мови збігається з основними поняттями, відповідно до ядра лексикона.

Таким чином, різноманітність напрямів дослідження ментального лексикону свідчить про різні підходи та результати його аналізу. У переважній більшості цих досліджень відсутня чітка межа між ментальним лексиконом та концептуальною системою. Це й зрозуміло, оскільки їх поділ є штучним. Як справедливо зазначав Л. С. Виготський (1968), слово породжується думкою, тому вивчення та оперування формою слова окремо від його когнітивних функцій, видається не лише недоцільним, а й

неможливим. Тому диференціація лем, лексем та трактування їх як одиниць лексикону і, на наш погляд, не досить правомірним. Слово не може розглядатися лише з позиції значення або навпаки, з позиції форми, оскільки в цьому разі воно взагалі втрачає свій статус «слова». Проте слід розмежовувати види значень, певна частина яких належить до ментального лексикону, а інша – до концептуальної системи.

О. О. Залевська підкреслює, що ментальний лексикон містить словоформи та значення слів, які виступають у ролі засобу доступу до концептуальної системи людини (інформаційної бази). Це забезпечує становлення психологічної структури значення слова на основі загальносистемного значення та всього комплексу знань і переживань, без якої словоформа залишається лише послідовністю звуків або графем, а загальносистемне значення не дає вихід на індивідуальну картину світу.

Отже, з цього визначення видно, що в ментальному лексиконі містяться не всі значення, які можуть забезпечити становлення психологічної структури значення слова. Решта необхідних значень посідає місце в концептуальній системі. Ця теза не є новою. Ще в 1846 році Дж. С. Мілль протиставляв поняття «конотації» та «денотації». Він зазначав, що в той час, як слова «син» і «батько» «денотують» різні сутності, «конотують» вони однакову сутність, яка полягає в послідовності подій, що призвели до таких родинних стосунків. «Факти», які поєднують цих людей, слід розглядати як фрагмент складної людської взаємодії: біологічна та соціологічна роль матері – батька, наявність інституту шлюбу тощо.

Таким чином, денотативне значення цих слів представлене в ментальному лексиконі, тоді як фреймова структура родинних відносин зберігається в концептуальній системі. Концептуальна система повинна бути дуже багатою та розвиненою, аби забезпечити маніпулювання тими сутностями, які узагальнюють результати немовного досвіду.

Поняття концептуальної системи знайшло своє відображення в дослідженнях вітчизняних науковців. Концептуальна система трактується як система думок та знань про світ, яка відображує пізнавальний досвід людини на довербальному і на вербальному рівні. Складовими концептуальної системи є концепти, які сформувалися в процесі пізнання світу та відбивають інформацію про цей світ. Засвоєння інформації кожним індивідом відбувається на основі тієї бази, якою він оперує.

Таким чином, система інформації про світ є концептуальною системою людини як система уявлень людини про світ. У світлі цієї концепції концептуальна система повинна розглядатися в термінах ментальних репрезентацій, а поняття «ментальний лексикон» та «концептуальна система» – чітко диференціюватись, оскільки ментальний лексикон – це лише складова концептуальної системи, в якому одиниці безпосередньо пов'язані з мовними формами як носіями прямого значення.

Лекція 5

1. Дитяче мовлення як предмет дослідження і самоцінний об'єкт.
2. Особливості дитячого мовлення.
3. Лінгвістика дитячого мовлення (онтолінгвістика).

Тема: Розвиток мовлення в онтогенезі.

Мета: формувати у студентів уявлення про особливості розвитку мовлення в онтогенезі, періоди мовного становлення особистості; виховувати зацікавленість дисципліною, прагнення отримувати нові знання самостійно; удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи: розповідь, пояснення, елементи бесіди.

Дидактичні засоби навчання: навчально-методичний комплекс, мультимедійна презентація.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика: Учебник. 2-е изд. / В. П. Белянин – М. : Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
3. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики. Навчальний посібник. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2002. – 168 с.
4. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. / С. І. Куранова – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
5. Леонтьев А. А. Основи психолінгвістики. / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
6. Фесенко Т. А. Лінгвофілософская концепция В. фон Гумбольдта в контексте семиотики / Т. А. Фесенко // Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 17-26.
7. Фізер І. Психолінгвістична теорія Олександра Потебні: Метакритичне дослідження. / Передм. І. Дзюби. – К., 1996. – 192 с.

Контрольні запитання для самостійної роботи

1. Назвіть характерні особливості дитячого мовлення.
2. Означте особливості онтогенезу мовлення дитини віком до 3-х років.
3. Визначте суть евристичного принципу у засвоєнні мови дитиною.

1. Дослідження дитячого мовлення завжди цікавило науковців різноманітних галузей. У психолінгвістиці найбільш детального вивчення набув початковий етап мовленнєвого розвитку дитини. Значно менше висвітлено в психологічній науці період мовленнєвого розвитку дітей, коли вони ще до початку навчання в школі, у віці 3–6 років, вільно використовують мову для спілкування з ровесниками та дорослими. Мовлення дитини розглядається з точки зору його багатоаспектності, а саме з позицій лінгвістичного, психологічного та психолінгвістичного аспектів. Вивчення дитячого мовлення в лінгвістичному плані передбачає аналіз засвоєння норм словника, граматики, фонетики, інтонаційної виразності тощо. У психологічному контексті мовлення вивчається як взаємозв'язок різних сторін психіки, тому що мовленнєва діяльність займає центральне місце в процесі психічного розвитку особистості та розглядається як психічний процес, який пов'язаний з усіма пізнавальними процесами. У психолінгвістиці мовленнєва діяльність

розглядається як психічна діяльність людини, у якій розрізняють такі основні етапи, як сприймання, розуміння та породження мовлення.

Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку – це процес набуття оптимального щодо віку кола лінгвістичних уявлень, граматичних умінь і навичок, розвиненість мовлення, сформованість мовленнєвої активності, самостійність у наслідуванні мови та оволодінні лінгвістичною інформацією, уміння використовувати різноманітні засоби спілкування.

Дослідники виділяють різну кількість етапів становлення мовлення дітей, по-різному називають їх, указують вікові межі кожного. У дослідженнях О. М. Гвоздева простежується послідовність появи в мовленні дитини різних частин мови, словосполучень, різних видів речень. О. М. Леонтьєв виділяє 4 етапи становлення мовлення дітей: підготовчий – до 1 року; переддошкільний етап першопочаткового оволодіння мовою – до 3 років; дошкільний – з 3 до 7 років; шкільний. В інших дослідженнях виділяють стадії довербального і вербального розвитку дитини. Узагальнюючи дані досліджень, при різноманітних підходах до періодизації розвитку мовлення дитини, виділяють такі періоди: I період – період речень, який має два етапи: 1) етап однослівного речення; 2) етап речення з декількох слів; II період – період засвоєння граматичної структури речень, що має 3 етапи: 1) етап формування перших форм; 2) етап використання флексійної системи мови для вираження синтаксичних зв'язків слів; 3) етап засвоєння службових слів; III період – засвоєння морфологічної системи рідної мови. Л. В. Засєкіна, С. В. Засєкін виділяють такі важливі аспекти дослідження мовленнєвої генези дітей дошкільного віку, як кількість слів у монологічному та діалогічному мовленні дитини з різною кількістю складів, довжина діалогів, сформованість фонетичних, лексичних і граматичних навичок та аналіз пауз у мовленні дітей.

Дитина дошкільного віку оволодіває граматичною будовою мови в нерозривному зв'язку зі своїм психічним розвитком, у єдності з розвитком предметно-практичної діяльності, мислення, спілкування. Проблема формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку є досить складною і багатоаспектною. До неї звертались психолінгвісти, лінгвісти, педагоги, логопеди, дефектологи (А. М. Богуш, О. М. Гвоздєв, Л. О. Калмикова, Г. І. Ніколайчук, І. А. Рум'янцева, Ф. О. Сохін, В. В. Тищенко, І. А. Зимня, М. К Шеремет та ін.)

Вивченню психологічних закономірностей формування граматично правильного мовлення присвячено низку досліджень (Л. С. Виготський, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія, Є. Ф. Соботович, Ф. О. Сохін та ін.).

Різні явища граматичної будови мови (морфології, словотворення, синтаксису) дитина дошкільного віку засвоює по-різному, на кожному віковому етапі є свої досягнення і невдачі. Спочатку дитина оволодіває у молодшому та середньому дошкільному віці системою словозміни – відмінювання, дієвідмінювання, а потім у старшому – способами словотворення. Протягом дошкільного віку відбувається також збагачення лексики дитини. Закінчується оволодіння нею граматичною будовою рідної

мови. Функції і форми її мовлення розвиваються та ускладнюються. Дитина оволодіває всіма основними формами мовлення, які притаманні дорослому. У старшому дошкільному віці зростає цікавість дітей до звукового оформлення слів. Прислухаючись до мови дорослого, дитина намагається знайти подібність у звучанні слів і нерідко може сама підбирати пари слів. Деякі діти, фіксуючи неправильність вимови у своїх однолітків, можуть не помічати порушень власного мовлення. Це говорить про недостатній розвиток самоконтролю. Також у цей період відмічено у дітей великий потяг до рими. Граючись зі словами, деякі римують їх, створюючи власні невеличкі віршики. Таке прагнення закономірне, воно сприяє розвитку в дитини уваги до звукової сторони мовлення, розвиває мовленнєвий слух і вимагає всякого сприяння з боку дорослих. На п'ятому році життя дитини вже достатня рухливість м'язів артикуляційного апарату, що дає можливість здійснювати більш точні рухи язиком, губами, що необхідно для вимови складних звуків. У висловлюваннях п'ятиліток суттєво змінюється зміст, на який впливає загальний розвиток дітей, розвиток їх здатності спостерігати, порівнювати, узагальнювати, збільшення словника тощо. Висловлювання п'ятиліток стають більш зв'язними, об'ємними, інформативними, вони тематично завершені, є всі структурні компоненти, устанавлюються зв'язки між окремими реченнями.

Достатньо розвинутий мовленнєвий слух дитини дає їй можливість розрізняти в мовленні дорослих підвищення і пониження сили голосу, помічати прискорення та уповільнення темпу мовлення, уловлювати різні засоби виразності. Наслідуючи дорослих, діти можуть і самі досить точно відтворювати різні інтонації: підвищувати і понижати тон голосу, виділяти у фразах окремі слова, правильно витримувати паузи, виражати емоційно-вольове ставлення до висловленого. Діти вже вміють не тільки говорити достатньо голосно, але й слідувати за гучністю мовлення оточуючих. Вони здатні міняти гучність голосу з урахуванням змісту висловлювання. Таким чином, можливості дітей у використанні свого голосового апарату значно розширюються. Міняючи гучність, темп мовлення, діти починають ширше використовувати інтонаційні засоби виразності, більш точно виражати свої думки, виразно переказувати тексти. Проблема дитячого мовлення потребує подальших комплексних досліджень, спрямованих на вивчення мовленнєвої діяльності у сукупності пізнавальної, емоційної та мотиваційної сфер дитини, а також розробки відповідних корекційних і розвивальних впливів на мовленнєвий розвиток дитини.

2. Дитяче мовлення – це особливий етап онтогенетичного розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. До вивчення дивовижного феномену дитячого мовлення в свій час закликали П. Гальперін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн .

Дослідження мовлення дітей викликають значний інтерес, тому що розширюють наші уявлення не тільки про оволодіння мовою, але також про саму мову, про її функціонування в мовленнєвій діяльності, не тільки про становлення пізнавальних та інших психологічних процесів, але і про їх

побудову, розширюють наші знання про людину взагалі.

Психолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвої діяльності передбачає характеристику таких понять, як спілкування й комунікація. Спілкування визначається О. Леонтьєвим як діяльність, що забезпечує всі інші види діяльності. Проте спілкування – відносно самостійна діяльність, яка має свої мотиви, мету, засоби, структуру. Діяльність спілкування – це, зокрема, використання мовленнєвої діяльності для здійснення соціальної або особистісної взаємодії. За Н. Хомським, комунікація визначається як спілкування між особами. Мовленнєва комунікація – спілкування людей, що розуміється у широкому значенні слова не тільки як розмова, а як взаємодія з метою обміну інформацією.

У процесі оволодіння дитиною першими словами спостерігається перехідний етап. Що засвідчує своєрідність дитячого мовлення. Зарубіжний учений О. Йєсперсен назвав його «малим мовленням». У. Еліасберг і Л. Виготський цей етап назвали «автономним мовленням». А за словами ще одного зарубіжного вченого В. Вундта, це псевдо дитяче мовлення є мовою няньок, що підлаштовуються під дитину. Не заперечує існування такого мовлення і С. Рубінштейн. Він співвідносить його існування з етапом розуміння мовлення дорослих і розглядає його як своєрідний перехідний етап. За своєю зовнішньою формою слова малого мовлення мають здебільшого моторний характер, вони є немовби уривками слів, у складі яких є подвійні склади, на зразок таких: *фу-фу*, *ква-ква*, *ля-ля*. Флексії та синтаксичні з'єднання у них відсутні. Таке слово має стільки значень, скільки разів воно вживається. В англійській мові бачимо аналогічні приклади: *ugh-ugh*, *croak-croak*, *la-la*.

Учені відзначають, що процес оволодіння словом становить для дитини великі труднощі: часом на засвоєння нового слова потрібно кілька місяців. Так, К. Чуковський описує приклад з хлопчиком, якому потрібно було 15 місяців, щоб оволодіти словом «*кооператив*».

Формування активного словника дітей на другому році життя відбувається нерівномірно, спостерігаються ритмічні коливання розвитку мовлення, він відбувається не прямо висхідною лінією, а зигзагоподібно (чи стрибкоподібно): за «періодом щедрого набуття нових слів йдуть періоди відносного затишшя й навіть збіднення».

Комунікативний розвиток дитини пов'язується із збагаченням мовленнєвих жанрів. Ідея використання терміна «мовленнєвий жанр» стосовно дитячого мовлення (приклади цього знаходимо в працях дослідників наукової школи С. Цейтлін) залишається дискусійною. Уперше проблему жанрів мовлення дослідив М. Бахтін. Учений убачав у мовленнєвому жанрі категорію, що дозволяє пов'язувати соціальну реальність з мовленнєвою.

Жанрове мислення починає формуватися значно раніше перших вербальних проявів дитини. Зародки дискурсивного (жанрового) мислення з'являються уже у віці немовлят, періоді дословесного етапу мовленнєвого розвитку.

У дитячі роки розвиток мовлення йде в двох основних напрямках: по-перше, інтенсивно поповнюється словниковий запас та засвоюється морфологічна система мови, якою говорять оточуючі; по-друге, мовлення забезпечує перебудову когнітивних процесів (уваги, сприйняття, пам'яті, уявлення, а також мислення).

Велику роль при спілкуванні дітей з однолітками в дитячому мовленні грають вигуки. Дитина повна експресії – її емоції швидко та яскраво спалахують. Чистими знаками емоцій є вигуки. Вигуки служать створенню когезії, коли висловлюють реакцію на попередню репліку, виступають сигналом початку нової теми розмови та заповнюють паузи, необхідні для обдумування мовленнєвих ходів у відповідь, коли вигуки висловлюють реакцію на оточуючу дійсність, вони служать зв'язком висловлювань з безпосереднім контекстом ситуації.

Отже, лексико-граматичні особливості дискурсу дитячого спілкування залежить від різниці мовлення дитини в ситуації спілкування з однолітками та з дорослими яка полягає в особливостях прагматичного варіювання висловлювань дітей. Дитина в спілкуванні з однолітками виступає як суб'єкт, як особа, яка живе своїм життям, як член маленького суспільства з власними інтересами та потребами, який завойовує своє місце в цьому суспільстві.

3. Лінгвістику дитячої мови (онтолінгвістику) відносять до молодих наукових дисциплін, що почали розвиватися в кінці минулого століття. Вона входить до сучасних антропоцентричних наук. Об'єктом онтолінгвістики являється мовна діяльність дитини, а предметом – процес освоєння дітьми їх рідної мови. Онтолінгвістика зародилася у 20-30 р минулого століття і та дістала особливого розвитку на Заході. Відповідну навчальну дисципліну (language acquisition, child language) викладають в університетах і коледжах Європи та США. Слід додати, що багато досліджень було здійснено вченими Л. С. Виготським, А. Р. Луїєм, А. Н. Гвоздевим, праці яких перекладено на англійську мову. У 50-60 р розвиток онтолінгвістики складався доволі драматично. Роботи А. Н. Гвоздева, написані на матеріалах мовлення його сина і видані у 50-60-і роки, не отримали широкого розповсюдження. Не було підтримано також заклику І. А. Бодуена де Куртене, а згодом і Л. В. Щерби, що звертався до лінгвістів, – дослідити факти мови дитини, оскільки вони допомагають представити «майбутній стан мови племені». Книга К. І. Чуковського «Від двух до п'яти», що містила крім численних фактів з мовлення дитини, багато глибоких і серйозних лінгвістичних ідей, сприймалася сучасниками переважно як збірка забавних анекдотів У 60-70 р, у зв'язку з появою психолінгвістики як самостійного наукового напрямку, відновився інтерес до онтогенезу мови. У цей самий час починається серйозне вивчення даних проблем на Заході (Р. Браун, Д. Слобін, М. Брейн, М. Баурман, Е. Кларк т. ін.). Першим, хто описав автономне дитяче мовлення і зумів зрозуміти та оцінити її велике значення був Ч. Дарвін (1881), котрий не займався безпосередньо питаннями розвитку дитини, проте будучи чудовим спостерігачем, зумів помітити, слідкуючи за розвитком свого внука, що перед тим, як перейти до мовного періоду, дитина говорить

своєрідною мовою. Своєрідність полягає в тому, що, по-перше, звуковий склад слів, яким користується дитина, різко відрізняється від звукового складу наших слів. Це мовлення моторне, тобто не співпадає з нашим мовленням артикуляційно, фонетично. Друга відмінність, на яку звернув увагу Дарвін, суттєвіша і важливіша – слова дитячого мовлення відрізняються від наших слів і за значенням. Ще одна відмінність полягає у надзвичайній своєрідності зв'язків між словами. Це мова, зазначив Дарвін, зазвичай граматична, що не має предметного способу з'єднання окремих слів і значень у зв'язне мовлення (у дорослих це відбувається за допомогою синтаксису і етимології). Інтерес до того, як говорить дитина не слабне протягом вже багатьох століть. Одними з перших до аналізу фактів дитячого мовлення звертались Гумбольдт, котрий визначив механізм оволодіння дитини мовою: розвиток мовленнєвої здібності за допомогою вправ; О. О. Потебня, який вичленив на матеріалі дитячого мовлення етапи утворення слів. Вагомим внеском стали дослідження І.А. Бодуен де Куртене, котрий вказав на значущість матеріалів дитячого мовлення для теоретичної лінгвістики і прослідкував за початком встановлення мовної здатності. Багато уваги мовознавець приділив питанням навчання мови, писав, що всестороннє вивчення мови враховує вивчення фізичного середовища, в якому відбувається мовне спілкування, фізіологічні засоби і функції, за допомогою яких воно досягається, і власне мовних уявлень як у їх сукупності, так і за окремими категоріями. І.А. Бодуен де Куртене виділяє ряд сторін мови, мовлення, котрі можуть бути збагненими або виявлені сприйняттям дитини: процес вимови і слухання, поділ складних мовних цілих і визначення простих одиниць мови та їх словосполучень, зв'язок форм мови, зв'язок між значеннями слів і виразами та інші сторони. Багато праць «дитячій лінгвістиці» присвятив Штерн, основною ідеєю котрого є ідея персоналізму: особистість – як психофізична, нейтральна єдність. «Ми розглядаємо дитяче мовлення, – каже він, – перш за все як процес, що коріниться в цілісності особистості». Під особистістю Штерн розуміє «таке реальне існуюче, котре, незважаючи на велику кількість частин, утворює реальну, своєрідну і самоцінну єдність і таке, що незважаючи на велику кількість часткових функцій, знаходить єдину цілеспрямовану самодіяльність». А. Мейє, досліджуючи спорідненість індоєвропейських мов, вказував: «Система асоціацій, якою є мова, не передається безпосередньо від однієї особи до іншої: мова... не річ, а діяльність... Кожна дитина, навчаючись говорити, повинна сама створювати собі систему асоціацій між рухом і відчуттям, схожу до тієї системи, котрою володіє навколишнє середовище». У своєму світосприйнятті, зазначає О. О. Потебня, дитина ще не відділяє себе від світу, як це здатні робити дорослі. Для дитини в перший період її життя всі почуття є «нерозчленованою масою». Дитина спочатку не розуміє протиставлення: зовнішнє – внутрішнє, своє (її) – чуже, і одночасно навпаки – для дитини ще зовсім не існує свого я. Тобто, «вихідний стан свідомості є повною байдужістю щодо я і не-я». За О. О. Потебнею, «хід об'єктивування предметів може бути інакше названий процесом утворення

погляду на світ». А. М. Шахнарович не вважає дитячу мову вторинною по відношенню до мови дорослих, а відносно самостійною, яка характеризується власними цілями, мотивами, ієрархічною будовою, і хоча засоби цієї діяльності такі як у дорослих, але відрізняються своїм функціональним використанням мовних елементів. Дитяча мова, зазначає Фергюсон, «є відносно стійкою, конвенціоналізованою частиною мови, що передається «природними» засобами мовної передачі, значною мірою так само, як і вся інша мова». Вона не є універсальною, що інстинктивно створюється дітьми, це також не є форма мови, що появилася в результаті наслідування дорослими мови дітей. Проте в дитячій мові можна помітити модель дифузії (як і в інших маргінальних системах, таких, як підкликання тварин), відмінну від мови дорослих: наприклад, деякі одиниці дитячої мови часто присутні в генетично не зв'язаних між собою мовах (ісп. *papa* – їжа, араб. *babba* (або *babba*, *pappa*) – хліб). Дитина конструює мовну систему, маючи потребу висловити певні мовленнєві смисли актуальні для тих ситуацій, в які вона «втягнена» разом з дорослими. Мовні системи дітей деякою мірою стають близькими одна одній оскільки вихідними є не тільки ситуація спілкування, але й ситуація, що є об'єктом опису. До того ж частково однотипним є мовленнєвий інпут, який отримують діти. Однак в кожній культурі соціально відпрацьованими є традиції поведінки з дітьми. Тому, загалом, дитяча мова виступає своєю підсистемою, що є невіддільною від тієї мовної системи, до якої вона належить, а також має зв'язок з підсистемами дитячих мов, належними до інших мов. Р. Якобсон пише, що дані, отримані при вивченні оволодіння мовою дитини, сприяють структурному аналізу мови і пошуку загальних законів. У дитини при оволодінні мовою немає хаосу, діти різних країн і континентів з неймовірною універсальністю використовують одну і ту ж хронологію, послідовність засвоєння звуків мови. Р. Якобсону належить встановлення законів, за якими набуття звуків мови дитиною має певну послідовність. Будь-яка фонологічна система є стратифікованою структурою, і утворює накладені один на одного пласти. Ці пласти ієрархічно організовані і універсальні, появляються і розпадаються в визначеному порядку. Фонологічне багатство дитячого белькоту мірою оволодіння конкретною мовою поступається місцем фонологічному обмеженню, при цьому приголосні набувають фонологічної значущості раніше, ніж голосні. Першим консонантним протиставленням дитячої мови є протиставлення носового і ротового приголосних, а потім зубних і губних. Так утворюється набір [p], [t], [m], [n], що становить консонантний мінімум у живих мовах світу. Ієрархічність і визначену послідовність набування мови видно не тільки на рівні оволодіння звуками мовлення, але й в оволодінні іншими рівнями мови, частково граматики. Тут варто згадати про універсалії (те, що характерно всім людям загалом, не залежно від конкретної мови) і з іншої сторони – про мовну специфіку. Варто також згадати про загальнокогнітивні передумови оволодіння мовою (виділення суб'єкту-об'єкту, поняття причинності, місця і т.д, що є й поза мовою). Особливо цими питаннями займалися такі видатні психологи як Жан

Піаже та Лев Виготський. Кажучи про загальні тенденції в розвитку мовних можливостей дитини, Ж. Піаже висловлює ідею про те, що у дитини спочатку формується «мовлення для себе» («егоцентризм»), і лише пізніше, під натиском дорослих – соціалізована мова для інших. Л. Виготський, навпаки, вважає, що мовлення дитини розвивається від думок вголос до думок для себе. За Л. Виготським відбувається не поступова соціалізація, що впливає на дитину ззовні, а поступова індивідуалізація, що виникає на основі внутрішньої соціальності дитини. Ще одним важливим аспектом у вивченні онтогенезу мовлення є теорія вроджених граматичних структур з якою виступив Н. Хомський. Його основні тези: в онтогенезі мови важливу роль відіграє достатньо змістовна структура, яка забезпечує побудову емпірично обґрунтованих породжуючих граматик. Для обґрунтування цього твердження наведено наступні факти. Дитина засвоює граматику на основі обмеженого доступного їй матеріалу. В межах свого мовного суспільства діти засвоюють практично однакову граматику, яка більшою мірою не детермінована мовним матеріалом оточення. Природа граматики включає, за Н. Хомським, здатність будувати глибинні структури і присвоювати їм семантичну інтерпретацію, перекладати їх за допомогою граматичних трансформацій в поверхневі структури і перетворювати останні через фонетичні трансформації в озвучене мовлення. З такого типу універсальною граматику, за думкою Н. Хомського, дитина і появляється на світ. Граматика розвивається з великою швидкістю, оскільки мовленнєві зразки, що дитина сприймає від оточуючих, є для них лише підказкою, яка включає вже існуючі заготовки. На основі підказок виділяються і засвоюються синтаксичні моделі з мовлення оточуючих. Така позиція дозволяє пояснити неймовірно швидке засвоєння дитиною рідної мови. Точка зору Н. Хомського не стала загальноприйнятою. Основна ідея критики полягає у твердженні, що в цій тезі не враховано багато факторів соціальної та когнітивної природи. «Онтогенез мовної здатності – це ... складна взаємодія, з однієї сторони, процесу спілкування дорослих і дитини, процесу, який розвивається поетапно; з другої – процесу розвитку предметної і пізнавальної діяльності дитини», – пише А. А. Леонтьєв. Протилежний ідеям породжуючих граматик є конструктивізм Ж. Піаже, котрий виразив незгоду щодо існування вроджених когнітивних структур: процес пізнання неможливий без структурації... Не існує також (у людини) апріорних або вроджених когнітивних структур: спадковим є лише функціонування інтелекту, який породжує структури тільки через організацію послідовних дій, що здійснюються над об'єктами... Важливим етапом на шляху розвитку дитини є так звана символічна або семіотична функція. Мову взагалі слід розглядати лише як частковий випадок цієї функції. Символічна функція виникає, зазвичай, і вказує Ж. Піаже, на другому році життя дитини як продовження сенсомоторного розвитку. В цей момент основним феноменом логіки дії є асиміляція, тобто інтеграція нових об'єктів і ситуацій в попередні схеми. Наступним кроком розвитку є перехід до концептуальної логіки, коли асиміляція починає проходити і між предметами, а не тільки між предметами і діями. У символічній функції

важливу роль відіграє імітація, коли за допомогою жестів передаються характеристики предмету, який імітують. Н-д, бажаючи відкрити коробку, дитина відкриває і закриває свій рот. Імітація може також бути відстроченою, що проходить при відсутності моделі. Це і є мова. Хоча тези Н. Хомського і були дуже сумнівними, але вони стали імпульсом для проведення широкого кола досліджень, в ході яких виявили, що людина оснащена детекторами основних (універсальних) фонетичних ознак. Ці експерименти показали, що діти з перших місяців життя здатні сприймати всі фонетичні контрасти – відмінність приголосних за глухістю-дзвінкістю, за місцем утворення і.т.д.

Комплекс контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань з дисципліни, завдань для змістовно-модульних контрольних робіт

Level_1

Психолінгвістика – це: {

~варіант лінгвістики

~експериментальна лінгвістика

~розділ психології

=наука, що займається вивченням породження, розуміння, функціонування та розвитку мовлення

}

В центрі психолінгвістики знаходиться: {

=мовна особистість, людина

~мовні засоби та правила

~мовленнєві моделі

~словниковий склад

}

Психолінгвістика виникла з орієнтацією на: {

~експериментальне дослідження мовленнєвої діяльності

~створення судово-психолінгвістичної експертизи

=навчання мови, в тому числі іноземної

~дослідження мовленнєвих подій

}

Засновником психолінгвістики є: {

=Ч.Осгуд

~Н.Хомський

~Л.Виготський

~В. фон Гумбольдт

}

Головною особливістю дитячого мовлення є: {

~егоцентризм

=ситуативність

~монологічність

~діалогічність

}

Визначте напрям психолінгвістики, який вивчає символізм звуків: {

=фоносемантика

~психолінгвістика впливу

~онтогенез мовлення

~теорія сприйняття мовлення

}

Напрямок психолінгвістики, що розглядає діяльність людини як реакцію на стимули зовнішнього середовища на підставі інтуїції: {

~прагматизм

=біхевіоризм

~дескриптивізм

~генеративізм

}

Психолінгвістична методика, що полягає в деформації мовного повідомлення та його можливому відновленні інформантами: {

=доповнення

~атрибуції

~прямого тлумачення слів

~семантичного диференціала

}

Синонім до терміна «методика доповнення» є: {

~методика атрибуції

=методика завершення

~методика семантичного диференціала

~методика прямого тлумачення слів

}

Яка теорія виникнення мови оформилась у працях В. Вунда? {

~звуконаслідувальна

~трудова

=жестова

~наслідування звуків тварин

}

Яка теорія виникнення мови оформилась у працях Л. Нуаре та К. Бюхера: {

~звуконаслідувальна

=трудова

~жестова

~наслідування звуків тварин

}

Яка теорія виникнення мови вважається найбільш аргументованою та розробленою? {

~звуконаслідувальна

~трудова

=жестова

~наслідування звуків тварин

}

Експеримент, що передбачає реагування піддослідних на стимул декількома асоціаціями : {

- ~вільний асоціативний
  - =ланцюжковий асоціативний
  - ~спрямований асоціативний
  - ~психофізіологічний асоціативний
- }

Слова-реакції: студент – університет, іспит, заняття....: {

- =парадигматичні
  - ~синтагматичні
  - ~епідигматичні
  - ~логічні
- }

Галузь мовознавчої науки, що виникла на межі психолінгвістики, етнолінгвістики, етнопсихології та етнології: {

- ~соціолінгвістика
  - =етнопсихолінгвістика
  - ~гендерна лінгвістика
  - ~психолінгвістика тексту
- }

Слова-реакції: студент – розумний, голодний, бідний....: {

- ~парадигматичні
- =синтагматичні
- ~епідигматичні
- ~логічні

Білінгвізм, обумовлений життям у двомовному середовищі з дитинства: {

- ~побутовий
  - ~штучний
  - =ранній
  - ~пізній
- }

Слова-реакції того ж граматичного класу, що і слово-стимул: {

- =парадигматичні
  - ~синтагматичні
  - ~епідигматичні
  - ~логічні
- }

Білінгвізм, за якого вивчення другої мови відбувається в старшому віці вже після засвоєння однієї мови: {

~побутовий

~штучний

~ранній

=пізній

}

Етнопсихолінгвістика – це галузь психолінгвістики, що вивчає національно-культурну варіантність у: {

~мовленнєвих операціях, актах мовленнєвої діяльності

~мовній свідомості

~організації процесів мовленнєвого спілкування

=усі відповіді правильні

}

Становлення психолінгвістики як окремої галузі датується: {

~10-ті рр. ХХ ст.

~30-ті рр. ХХ ст.

=50-ті рр. ХХ ст.

~80-ті рр. ХХ ст.

}

Період із 6 років це: {

~домовленнєвий

~когнітивно-мовний

=власне мовленнєвий

~лінгвістичний

}

Де відбулося зародження психолінгвістики як окремої галузі: {

=у США

~у СРСР

~у Німеччині

~у Франції

}

Витоком психолінгвістики не є: {

=нейролінгвістика

~дескриптивна лінгвістика

~лінгвістична психологія

~гештальтпсихологія

}

Течія американської психолінгвістики, що досліджувала мовлення під кутом

зору універсальних принципів: {
~нативізм
~дескриптивізм
=генеративізм
~інтерпретативізм
}

Витоком психолінгвістики не є: {
~біхевіористська психологія
~психологічний напрям у мовознавстві
=соціологізм у мовознавстві
~теорія мовленнєвої діяльності
}

Методика доповнення розроблена американським дослідником: {
~Ч. Осгудом
=У. Тейлором
~Л. Джеймсоном
~З. Харрисом
}

Не є власне психолінгвістичною методика: {
~завершення
~асоціативного експерименту
=складників
~методика прямого тлумачення слів
}

Французький математик, філософ, який розробив ідею придумування мови людьми: {
=П. Мопертьюї
~Ж.-Ж.Руссо
~С.Блекмор
~К. Бюхер
}

Французький філософ, який в основу походження мови поклав ідею взаємодопомоги людей та виникнення слів із їх природних викриків: {
~П. Мопертьюї
=Е. Кондільяк
~С.Блекмор
~К. Бюхер
}

Хто вперше розвинув ідею етапності походження мови: {

=Ж.-Ж.Руссо
~К. Бюхер
~Л. Нуаре
~В. Вундт
}

Об'єктом етнопсихолінгвістики є: {
~мовленнєва діяльність
=переклад
~комунікативна компетенція
~мовна взаємодія
}

Який період мовленнєвого онтогенезу характеризується розвитком потреб та спілкування: {
=домовленнєвий
~когнітивно-мовний
~власне мовленнєвий
~усі періоди
}

Хто є автором теорії SWITCHES?: {
~Ж.Піаже
=Н.Хомський
~Л.Виготський
~С.Рубінштейн

Метою якої методики є вимірювання понятійного змісту слова: {
=семантичного диференціала
~семантичного інтеграла
~завершення
~прямого тлумачення слів
}

Експериментальна методика, спрямована на встановлення авторства тексту: {
~прямого тлумачення слів
~семантичного диференціала
=семантичного інтеграла
~доповнення
}

Яка методика дає змогу встановити вагу внутрішньої форми або мотиватора у значенні слів, а також підрахувати індекс мотивованості: {
~семантичного диференціала
~семантичного інтеграла

~асоціативного експерименту
=прямого тлумачення слів
}

Рівень мовотворення Ч.Осгуда, на якому приймається рішення: говорити чи не говорити, в якій формі говорити? {
=мотиваційний
~семантичний
~рівень послідовностей
~інтеграційний
}

Країна, в якій відбулася конференція лінгвістів і психологів, де було оголошено про створення Комітету з лінгвістики та психології {
~Японія
~Китай
=США
~Англія
}

Процеси засвоєння і формування мовлення в онтогенезі досліджує {
=Психолінгвістика розвитку
~Соціопсихолінгвістика
~Патопсихолінгвістика
~Етнопсихолінгвістика
}

Level_2.1

Визначте, в чому полягає «хвороба розвитку» психолінгвістики: {
~неможливо визначити предмет науки
~в міждисциплінарному статусі психолінгвістики
=в неоднозначності визначення предмета психолінгвістики
~в інтегративному характері психолінгвістичної науки
}

Більшість спеціалістів психолінгвістики третього покоління свідомо і послідовно орієнтуються на психологічну школу {
=Л.Виготського
~О.Леонтьєва
~Л.Сахарного
~О.Лурії
}

Як формулює предмет психолінгвістики О.Леонтьєв: {
~предмет психолінгвістики – це інтенції мовців

~предмет психолінгвістики – це прагматичні правила вживання мови
~предмет психолінгвістики – проблеми сприйняття та породження речення
=предмет психолінгвістики – це мовленнєва діяльність як ціле та закономірності її комплексного моделювання
}

Метод кількісного та якісного індексування значення слова за допомогою двополюсних шкал, на кожній із яких є градація з парою антонімічних прикметників: {
~асоціативний експеримент
~метод градуального шкалювання
=семантичний диференціал
~методика доповнення
}

Формалізований кількісний метод аналізу документів. Переведення у кількісні показники масової текстової або фонетичної інформації з подальшою її статистичною обробкою. Характеризується систематичністю. {
=контент-аналіз
~інтент-аналіз
~метод семантичного диференціалу
~метод семантичного інтегралу
}

Частини тексту, що характеризуються належністю до певної категорії. Це можуть бути символи, слова, терміни, ситуації, судження, репліки, інтонації. Це той матеріал, що дозволяє робити висновки про значення у тексті кожної категорії. {
=одиниці або індикатори
~елементи аналізу або показники
~слова-стимули
~слова-реакції
}

Психолінгвістика спрямована на дослідження: {
~природи і сутності мови
=мовленнєвої діяльності
~способів пізнання та осмислення дійсності
~плану змісту (значення)
}

Витоком психолінгвістики не є: {
~лінгвістична психологія
~гештальтпсихологія
~дескриптивна лінгвістика

=структуралізм
}

Психолінгвістика України розвивалася у напрямках: {
~психологічні дискурси
~мовознавчі дискурси
~дискурси соціальних комунікації
=усі відповіді правильні
}

Який період мовленнєвого онтогенезу характеризується егоцентричним мовленням: {
~домовленнєвий
=когнітивно-мовний
~власне мовленнєвий
~усі періоди
}

Хто є автором діяльнісно-евристичної теорії?: {
~Ж.Піаже
~Н.Хомський
=Л.Виготський
~С.Рубінштейн
}

Хто є автором концепції нативізму?: {
~Ж.Піаже
=Н.Хомський
~Л.Виготський
~С.Рубінштейн
}

Level_2.2

Обрати декілька варіантів відповіді. Вкажіть ключові теми прикладної психолінгвістики: {
~теорія мовленнєвої діяльності
~проблеми мовної здібності
=психолінгвістика оволодіння мовою
=пато психолінгвістика
=психолінгвістика мовленнєвого впливу
}

Обрати декілька варіантів відповіді. Кого із зазначених науковців можна вважати психолінгвістом другого покоління? {
~Ч.Осгуд

=Н.Хомський
~В.Слама-Казаку
=Дж.Міллер
~Дж.Верч
}

Обрати декілька варіантів відповіді. Вкажіть усі можливі варіанти асоціативного експерименту: {

=вільний асоціативний експеримент
=спрямований асоціативний експеримент
=ланцюжковий асоціативний експеримент
~семантичний асоціативний експеримент
}

Обрати декілька варіантів відповіді. Вкажіть, що традиційно входить до процедури інтен-аналізу. {

~визначення слів-стимулів
~статистична обробка слів-реакцій
=визначення основних об'єктів референції у висловлюваннях
=визначення характеристик об'єктів (дескрипторів)
=побудова типології дескрипторів
=кваліфікація типу дескрипторів
=деталізація інтенційної структури дискурсу певного типу з урахування всього комунікативного контексту
=валідація результатів за допомогою методу експертної оцінки
}

У 1966 р. у Москві пройшов перший семінар із психолінгвістичних проблем під керівництвом. Знайдіть заяві {

=О. Залевська
=Л. Виготський
~О. Леонтьєв
=С. Рубінштейн
}

Термін «психолінгвістика» вжито в 1946 р. Психолінгвістом. Знайдіть заяві {

=Ч. Осгуд
=Т. Себеок
=Дж. Керрол
~Н. Пронко
}

Психологічний аспект теорії мовленнєвої діяльності започаткував. Знайдіть заяві {

=О. Леонтьєв

~Л. Виготський
=Дж. Дьюї
=Л. Щерба
}

Питання про можливість використання та про місце експерименту в лінгвістичних дослідженнях уперше поставлено у 1938 р. Знайдіть заяві {
=В. фон Гумбольдт
~Л. Щерба
=Дж. Кент
=Ф. де Соссюр
}

Учений, який уважав, що онтогенез мовлення є розвитком мовної здатності з віком і вправами. Знайдіть заяві {
~В. фон Гумбольдт
=О. Леонтьєв
=Л. Виготський
=Н. Уфимцева
}

Французький психіатр, вчитель Ж. Піаже, який відстоював концепцію зв'язку розвитку розумової діяльності дитини з розв'язанням нею практичних завдань у процесі взаємодії з іншими індивідами. Знайдіть заяві {
~П. Жане
=Б. Інельдер
=Н. Марр
=Е. Кондильяк
}

Лінгвістична школа, яка заборонила розгляд питання про філогенез мовлення 1873 р. Знайдіть заяві {
=Лондонська філологічна спілка
~Паризька лінгвістична спілка
=Французька лінгвістична школа
=Американська школа дисриптивізму
}

Класичну модель сприйняття мовлення розробив (ла). Знайдіть заяві {
=Р. Фрумкіна
=Б. Скіннер
~І. Зимня
=Н. Хомський
}

Level 2_3

Психолінгвістика художнього мовлення {
=психопоетика
}

Метод, розроблений Ч.Осгудом, що передбачає побудову семантичних просторів {
=метод семантичного диференціалу
=семантичного диференціалу
=семантичний диференціал
}

Особлива область психолінгвістики, що вивчає походження, будову і функціонування індивідуальної системи знань, опосередкованої знаками мови {
=психосемантика
}

Спеціальна область психолінгвістичних досліджень, зосереджених на виявленні конкретно-мовної та національно-культурної варіантності мовної здібності {
=етнопсихолінгвістика
}

Пов'язування двох явищ, двох уявлень, двох об'єктів, як правило, стимулу й реакції {
=асоціація
}

Первісна дословесна система комунікації, що є основною комунікативною діяльністю дитини в перші роки життя {
=протомова
}

Гучне мовлення дитини, що супроводжує її дії незалежно від присутності співбесідника {
=егоцентричне мовлення
=егоцентричне
}

Процес засвоєння традицій, звичаїв, цінностей і норм рідної культури, що триває протягом усього життя індивіда {
=інкультурація
}

Фонація доскладового типу, монотонна вокалізація аутогенного характеру, етап голосового розвитку дитини у віці 2-4 місяці {
=агукання
}

Процес формування особистості в певних соціальних умовах, у ході якого дитина засвоює і вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми і правила поведінки, які прийняті в даному суспільстві, в даній груп {
=соціалізація
}

Використання двох і більше мов у мовленнєвій діяльності {
=білінгвізм
}

Фонація, що ґрунтується на подвоєнні складу, та формується на дії механізму ехолалії {
=белькотання
=белькіт
=белькотіння
}

Найбільш сприятливий період для розвитку тих чи інших якостей чи психічних функцій дитини. Поняття уведено радянським психологом Л. С. Виготським {
=сенситивний період
=сензитивний
}

Наука, що вивчає особливості вербального та невербального спілкування людей, що належать до різних національних та лінгвокультурних спільнот; є дотичною до психолінгвістики {
=міжкультурна комунікація
}

Історичний процес виникнення та розвитку мови {
=філогенез
}

Методика семантичного диференціала, розроблена американським психологом {
Ч. Осгудом
=Осгуд
=Ч.Осгуд
=Осгудом

}

Level_3.1

Визначте дослідника, який вважав психолінгвістику наукою інтегративного типу: {

~І.Зимня

~Р.Фрумкіна

~І.Горелов

=О.Леонтьєв

}

Вкажіть, що є перехідним етапом від зовнішнього до внутрішнього мовлення:

{

~усне мовлення

~дактильне мовлення

=егоцентричне мовлення

~між зовнішнім та внутрішнім мовленням немає перехідної межі.

}

Перший етап породження мовлення, на думку Л.Виготського: {

~думка

~внутрішнє слово

~зовнішнє слово

=мотивація

}

Принципом теорії мовленнєвої діяльності не є: {

~інтегрованість

~спонтанність

~евристичність

=горизонтальна організація

}

Ключова психологічна теорія генеративізму: {

=нативізм

~біхевіоризм

~дескриптивізм

~генеративна семантика

}

Принципами теорії мовленнєвої діяльності не є: {

~мотивованість і цілеспрямованість

~евристичність

=дезінтегрованість

~вертикальна організація

}

Скільки рівнів у процесі мовотворення виокремлює Ч.Осгуд: {

~3

=4

~5

~6

}

Головним принципом теорії мовленнєвої діяльності не є: {

=немотивованість

~імовірнісне прогнозування

~інтегрованість

~спонтанність аналізу

}

Level_3.2

Психолінгвістика розглядає словотвір із точки зору людського фактору. І тут постають такі питання: {

~із яких лексем складаються неологізми

=в яких випадках, і за якими законами люди створюють нові слова

=як функціонують уже створені лексеми у мовній свідомості мовців

~які ділянки асоціативно-вербальної мережі актуалізуються під час відтворення неологізмів.

}

Дослідник, який відсторонює від предмета психолінгвістики людину й спрямовує його на вплив ситуації спілкування на повідомлення. Знайдіть зайве {

=І. Горелов

=К. Сєдов

=О. Залевська

~Т. Слама-Казаку

}

Об'єктом психолінгвістики не є {

~Мовна здатність та мовленнєва діяльність

=Процес комунікації

=Комунікативний акт

=Спілкування

}

Автором книги не є «Психологія мови»{

=О. Леонтєв

=О. Дитріх

~Ф. Кайнц
=Т. Слама-Казаку
}

Країна, в якій відбулася конференція лінгвістів і психологів, де було оголошено про створення Комітету з лінгвістики та психології. Знайдіть зайве {
=Японія
=Китай
~США
=Англія
}

Біхеовіристська й необіхеовіристська психологія представлена іменем. Знайдіть зайве {
=Г. Глісон
~Л. Блумфілд
=В. Вундт
=Г. Штейнталь
}

Радянська теорія мовленнєвої діяльності представлена іменем. Знайдіть зайве {
~О. Леонтьєв
=О. Дитріх
=К. Сєдов
=Т. Слама-Казаку
}

Проблемами розвитку мовної здатності та комунікативної компетенції в широкому розумінні займається. Знайдіть зайве {
=Нейропсихолінгвістика
~Вікова психолінгвістика
=Патопсихолінгвістика
=Лінгвістична гендерологія
}

Level3_3

Вербальний етап породження мовлення, результатом якого є формування схеми майбутнього висловлення, частково вербалізований за допомогою ключових слів {
=внутрішнє мовлення
=ендофазія
}

Утрата здатності говорити і писати при збереженні можливостей усного чи письмового мовлення через осередкове ушкодження кори головного мозку людини {
=мовленнева апраксія
=апраксія
}

Вид патологічного розладу мовлення, коли хворий може вимовляти лише беззмістовні висловлювання {
=глосолалія
}

Непізнання звукового строю мовлення чи графічного складу писемних текстів при збереженні здатності говорити або писати {
=мовленнева агнозія
=агнозія
}

Складний інтонаційно, інтерактивно і ситуаційно зумовлений психічний процес формування висловлення на підставі мовної здатності, її мовної, комунікативної та культурної компетентності {
=породження мовлення
=продукування мовлення
}

Метод, що передбачає дослідження семантичної близькості слів однієї тематичної групи {
=метод суб'єктивних градацій
=суб'єктивних градацій
}

Метод, що передбачає перенесення умовно-рефлекторної реакції з одного об'єкта на інший {
=метод семантичного радикалу
=семантичного радикалу
}

Експериментальна психолінгвістична методика, введена російськими психолінгвістами Ю. Сорокіним та В. Батовим {
=семантичного інтеграла
=методика семантичного інтеграла
}

Експериментальна психолінгвістична методика, що передбачає

формулювання перифрастичного тексту дефініції слова як опису змісту й обсягу семантики у свідомості інформантів {
=прямого тлумачення слів
=методика прямого тлумачення слів
}

Вид фрейму, яким описуюються звичні ситуації як стереотипні зміни подій {
=скрипт
}

Прототип ряду фреймових структур, за допомогою якого здійснюється пояснення найбільш типових ознак групи концептів {
=схема
}

Моделює візуальний образ у просторі концептуальної системи {
=схемата
}

Вид фрейму, утворюється внаслідок інтерпретації тексту, коли ключові слова та ідеї тексту будують тематичні структури, викликані з пам'яті на основі стереотипних значень {
=сценарій
}

Структура представлення та зберігання знань, психолінгвістична одиниця когнітивного аналізу {
=фрейм
}

Проміжкова пам'ять між генетичною і прижиттєвою, що формується в ранній період розвитку організму, полягає в миттєвому встановленні зв'язку між дитиною та об'єктом зовнішнього середовища {
=імпринтинг
}

Система знань індивіда про слова та еквівалентні ним одиниці, яка виконує складні функції не лише із зазначеними мовними одиницями, а й також із структурами позалінгвального знання, що лежить у їх основі {
=ментальний лексикон
}

Level_3.4

Охарактеризуйте витоки психолінгвістики {}

Охарактеризуйте модель мовленнєвої діяльності Ч.Осгуда {}

У чому полягає відмінність дескриптивної та генеративної течії психолінгвістики у США {}

Охарактеризуйте модель мовленнєвої діяльності Н.Хомського {}

У чому полягає відмінність психолінгвістики США і радянської теорії мовленнєвої діяльності {}

Охарактеризуйте модель мовленнєвої діяльності Л.Виготського {}

Охарактеризуйте сензитивний період розвитку мовленнєвої здатності дитини {}

Визначте етапи розвитку дитячого мовлення до 3-х років, запропоновані О. Леонтьєвим {}

Інструктивно-методичні матеріали до практичних занять

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань теми практичного заняття. Ці питання можуть розглядатися під час лекції, але також виноситися на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки.

1. Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).
2. Скориставшись бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним) чи електронними джерелами, запропонованими у списку рекомендованої літератури до практичного заняття, визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.
3. Прочитайте ці розділи.
4. Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.
5. Визначте основні поняття, які Ви повинні засвоїти.
6. Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.
7. Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.
8. Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які Ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.
9. Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема: Психолінгвістика як наука про мовленнєву діяльність

План

1. Психолінгвістика як наука. Предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики. Головні проблеми психолінгвістики.
2. Психологічне дослідження мовлення.
3. Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики.
4. Актуальні напрями сучасної психолінгвістики.

Студенти повинні знати: місце і роль психолінгвістики як маргінальної галузі мовознавства; предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики; головні проблеми психолінгвістики; історію зародження та розвитку психолінгвістики; філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики; актуальні напрями сучасної психолінгвістики.

Студенти повинні вміти: визначати предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики; аналізувати філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики; характеризувати основні етапи

становлення та розвитку психолінгвістики як науки.

Ключові слова: психолінгвістика, маргінальна галузь, витoki психолінгвістики, мова, мовленнєва діяльність, мовна здатність, витoki психолінгвістики (психологічний напрям у мовознавстві, лінгвістична психологія, біхеовіристська й необіхеовіристська психологія, американська дескриптивна лінгвістика, радянська теорія мовленнєвої діяльності), напрями психолінгвістики (вікова психолінгвістика, нейропсихолінгвістика, патопсихолінгвістика, етнопсихолінгвістика, лінгвістична гендерологія, філософський напрямок психолінгвістики, соціопсихолінгвістика, лінгвістичний напрямок, інженерна психолінгвістика).

Література

1. Бацевич Ф.С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. – К.: ВЦ «Академія», 2008.
2. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
3. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008.
4. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
5. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
6. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
7. Слобин Д., Грин Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
8. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.
9. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М., 2007.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

Мовленнєва діяльність, її структура та механізми

План

1. Мова як багатоаспектний феномен. Мова як діяльність. Поняття діяльності, види діяльності. Терміни «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність». Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
3. Мовна здібність: структура, зміст.
4. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Поняття мовленнєвої діяльності в роботах Л. Щерби.
5. Моделі мовленнєвої діяльності.

Студенти повинні знати: поняття «мова» як багатоаспектний феномен та «мова» як діяльність; структуру мовної здібності; діяльності, види діяльності; структуру та механізми мовленнєвої діяльності; моделі мовленнєвої діяльності.

Студенти повинні вміти: характеризувати мову як діяльність; робити

порівняльну характеристику мови і мовлення та теорії діяльності і теорії мовленнєвої діяльності; визначати структуру мовної здібності та мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: мова, мовлення, комунікація, мовленнєва компетенція, культурно-мовна компетенція, мовна особистість, мовна свідомість, діяльність, мовна здібність, мовна діяльність, мовний механізм, мовна організація людини, мовленнєва діяльність, теорія мовленнєвої діяльності, мовленнєва організація, структура та механізми мовленнєвої діяльності; моделі мовленнєвої діяльності.

Література

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
2. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
4. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
5. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
6. Слобін Д., Грін Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
7. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема: Експериментальна психолінгвістика

План

1. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.
2. Загальна характеристика експериментальних психолінгвістичних досліджень.
3. Прямі експериментальні методики:
  - методики семантичного шкалування;
  - методика семантичної взаємодії;
  - методика доповнення;
  - методика завершення речень;
  - асоціативні методики.
4. Непрямі експериментальні методики:
  - методика непрямого дослідження семантики;
  - методика компонентного аналізу;
  - метод класифікації;

Студенти повинні знати: основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики; дослідження Л. Щерби про шляхи вивчення мов; класифікацію експериментів у психолінгвістиці; види асоціативного експерименту та методику його проведення.

Студенти повинні вміти: проводити асоціативні експерименти та аналізувати їх.

Ключові слова: метод, експеримент, експериментальна методика, види експериментів, асоціативний експеримент, асоціація, критерії аналізу даних асоціативного експерименту.

Література

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
2. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
4. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
5. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
6. Слобин Д., Грин Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
7. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема: Філогенез мови

План

1. Філогенез мови.
2. Теорія походження мови:
  - виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків;
  - створення мови силою людського розуму;
  - звуконаслідування – одна з теорій філогенезу мови;
  - трудова теорія виникнення мови;
  - жестова теорія виникнення мови.

Студенти повинні знати: поняття «філогенез мови», «теорія походження мови»; погляди лінгвістів ХІХ ст. на питання філогенезу мови та мовлення, основні їх праці; теорії походження мови: виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків, створення мови силою людського розуму, звуконаслідування, трудова теорія виникнення мови, жестова теорія виникнення мови.

Студенти повинні вміти: аналізувати першоджерела, що стосуються питань походження мови і мовлення.

Ключові слова: філогенез мови і мовлення, філогенетичне зародження мови, звук, жест, звуконаслідування, крик, теорії філогенетичного становлення мови і мовлення.

Література

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.

2. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Настин И.Ф. Психолингвистика. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
4. Психолингвистика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
5. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
6. Слобин Д., Грин Дж. Психолингвистика. – М.: Прогресс, 1976.
7. Уланович О.И. Психолингвистика: учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрумкина Р.М. Психолингвистика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема: Психолінгвістичний аналіз онтогенезу мовлення

План

1. Онтогенез мовлення.
2. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Студенти повинні знати: проблему генетичної спадковості мовної здатності, учення В. фон Гумбольдта, Ж. Піаже про онтогенез мовлення; основні положення гіпотези стадіальності інтелектуального розвитку дитини; положення концепції нативізму та теорію switches (перемикачів); аспекти діяльнісно-евристичної теорії Л. Виготського, підґрунтя теорії О. Лурії; концепцію онтогенезу мовлення Н. Уфімцевої; теорію егоцентричності мови С. Рубінштейна; критерії визначення потреб спілкування Н. Авдєєвої.

Студенти повинні вміти: визначати основні положення досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців та психологів про онтогенез мовлення.

Ключові слова: онтогенез мовлення, мовна здатність, стадіальність інтелектуального розвитку дитини, нативізм, теорія switches (перемикачів); діяльнісно-евристична теорія; егоцентричне мовлення, потреба спілкування, протознаки, прото-мова, дословесна система комунікації.

Література

1. Белянин В.П. Психолингвистика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
2. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Психолингвистика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
4. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
5. Слобин Д., Грин Дж. Психолингвистика. – М.: Прогресс, 1976.
6. Фрумкина Р.М. Психолингвистика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.
7. Настин И.Ф. Психолингвистика. – М., 2007.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Особливості дитячого мовлення

План

1. Особливості дитячого мовлення.
2. Ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини.
3. «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.

Студенти повинні знати: особливості дитячого мовлення, періоди розвитку мовленнєвої здатності дитини, основні заперечення Н. Хомського щодо біхевіористської теорії, періоди розвитку мовленнєвої здатності дитини, особливості дитячого мовлення, ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини, проблеми дітей з обмеженими можливостями.

Студенти повинні вміти: визначати та аналізувати особливості дитячого мовлення, характеризувати наукові концепції мовленнєвої здатності дитини; добирати мовний матеріал для розвитку мовлення дитини.

Ключові слова: дитяче мовлення, сензитивний період, етапи розвитку дитячого мовлення (до мовленнєвий: а) гуління, гукання й б) лепет; догматичний; етап засвоєння граматики; ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини.

Література

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
2. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
4. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
5. Слобин Д., Грин Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
6. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.
7. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М., 2007.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Проблеми двомовності й культури

План

1. Проблеми двомовності й культура: «вимушена» двомовність і «напівкультура».
2. Двомовність: за і проти.
3. Рання двомовність.
4. Розвиток «двомовної» дитини.
5. Раннє навчання нерідної мови як система ознайомлення зі знаковими операціями.
6. Розуміння іншомовного тексту.

Студенти повинні знати: проблеми двомовності, поняття «вимушена» двомовність і «напівкультура», погляди на явище двомовності у сучасному суспільстві, проблеми та переваги ранньої двомовності та

розвитку «двомовної» дитини, методику ознайомлення зі знаковими операціями.

Студенти повинні вміти: аналізувати наукову та методичну літературу із питань розвитку двомовної дитини, добирати методичні прийоми ознайомлення зі знаковими операціями.

Ключові слова: двомовність, дитячий білінгвізм, «вимушена» двомовність, «напівкультура», рання двомовність, багатонапрямок мислення, додатна та від'ємна двомовність, розвиток «двомовної» дитини, частотний словник.

Література

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
2. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М., 2007.
4. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
5. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
6. Слобін Д., Грін Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
7. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск: Изд.-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Тема: Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті

План

1. Сприйняття мовлення.
2. Розуміння мовлення як мисленнєво-мнемічний процес, моделювання розуміння мовлення.
3. Породження мовлення.

Студенти повинні знати: моделі сприйняття мовлення, теорії сприйняття мовлення, специфіку фоносемантики як окремого психолінгвістичного напрямку, етапи змістового сприйняття мовлення, роль граматики у сприйнятті мовлення, особливості динаміки розуміння мовлення, класифікації розуміння на види, інформативну здатність вербальних і невербальних засобів розуміння, породження мовлення як процес вербалізації думки, основні концепції та теорії породження мовлення.

Студенти повинні вміти: визначати категорії сприйняття, розуміння та породження мовлення, аналізувати їх; встановлювати послідовність етапів процесу породження мовлення.

Ключові слова: сприйняття, розуміння, породження, моделі сприйняття мовлення, теорії сприйняття мовлення, змістове сприйняття мовлення, динаміка розуміння мовлення, інформативна здатність, вербальні та невербальні засоби розуміння, процес вербалізації думки.

Література

1. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
2. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
3. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
4. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
5. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
6. Слобін Д., Грін Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
7. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 9

Тема: Поняття тексту в психолінгвістиці. Інтерпретація тексту

План

1. Поняття тексту в психолінгвістиці та лінгвістиці.
2. Категорійна ієрархія тексту (цілісність, зв'язність, членованість).
3. Параметри і категорії тексту.
4. Інтерпретація тексту як результат переведення змісту повідомлення.
5. Концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення.
  6. Загальна психолінгвістична модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.

Студенти повинні знати: поняття тексту в психолінгвістиці та лінгвістиці; категорії і тексту (цілісність, зв'язність, членованість); параметри і категорії тексту; поняття «інтерпретація тексту»; концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення; загальну психолінгвістичну модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.

Студенти повинні вміти: аналізувати тексти; пояснювати тексти різних стилів та жанрів; охарактеризувати концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення; загальну психолінгвістичну модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання

Ключові слова: текст; цілісність, зв'язність, членованість тексту; параметри і категорії тексту; «вербальність» тексту; логоцентричний і ризоморфний текст; графічно-знакова структура тексту; фрагмент тексту; рівні розуміння мовлення; інтерпретація тексту; сприйняття та розуміння мовлення; психолінгвістичну модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.

Література

9. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
10. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
11. Психолінгвістика: Сб. статей // сост. А.М. Шахнарович. – М.: «Прогресс», 1984.
12. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
13. Слобін Д., Грін Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976.
14. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.
15. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М., 2007.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Загальні особливості етнопсихолінгвістики.

План

1. Етнопсихолінгвістика як галузь психолінгвістики.
2. Особливості сучасної етнопсихолінгвістики.
3. Актуальність етнопсихологічних досліджень.
4. Соціалізація та інкультурація у контексті формування мовної особистості.
5. Мовна особистість у міжкультурній комунікації.

Студенти повинні знати: загальні особливості етнопсихолінгвістики.

Студенти повинні вміти: здійснювати аналіз національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки особистості

Ключові слова: етнопсихолінгвістика, міжкультурна комунікація, соціалізація, інкультурація, національна картина світу.

Література

1. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2001. – С. 406-424.
2. Белянин В.П. Психолінгвістика: Учебник. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004.
3. Куранова С. І. Основы психолінгвістики: навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
4. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – 3-е изд. – М., 2003.
5. Настин И.Ф. Психолінгвістика. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
6. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-Київ, 2008.
7. Уланович О.И. Психолінгвістика: учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск : изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрумкіна Р.М. Психолінгвістика: Учебное пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003.

Контрольні завдання до практичних занять

Тема 1: Психолінгвістика як наука про мовленнєву діяльність

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

8. Охарактеризуйте психолінгвістику як маргінальну галузь лінгвістики.
9. Дайте визначення предмета та об'єкта психолінгвістики.
10. Охарактеризуйте коло проблем, які вирішує психолінгвістика.
11. Визначте, які практичні завдання вирішує психолінгвістика.
12. У чому полягає суть психологічного дослідження мовлення?
13. До якого результату у ході проведення семінару досягнуто Ч. Осгудом та Дж. Керролом у галузі створення нової дисципліни?
14. Яке місце займає генеративізм як один із витоків сучасної психолінгвістики.
15. Яку роль відіграла біхевіористську та необіхевіористська психологія у становленні психолінгвістики?
16. Охарактеризуйте місце дескриптивної лінгвістики та роль Л. Блумфілда.
17. Визначте проблематику та дослідницькі принципи радянської теорії мовленнєвої діяльності.
18. Які періоди зародження та розвитку психолінгвістики визначає у своїй класифікації О. Залевська?
19. Охарактеризуйте актуальні напрямки сучасної психолінгвістики.
20. Підготуйте повідомлення на тему:
  - Значення доробку Бодуена де Куртена у становленні психолінгвістики.
  - Біологічна концепція мови А. Шлейхера.
  - Х. Штейнталь – основоположник психологічного напрямку в мовознавстві.
  - Внесок Л. Блумфілда у розвиток біхевіоризму.
  - Концепція зв'язку мовлення й думки, духу народу; мови як витвору народної мовної свідомості, психологічної мовленнєвої організації індивіда у працях О. Потебні.
  - Нейропсихолінгвістика як дослідження психофізіологічних механізмів породження й розпізнавання мовлення.
  - Актуальні питання патопсихолінгвістики.
  - Перспективи розвитку лінгвістичної гендерології та її вплив на психолінгвістику.
  - Моделюванням вербальної поведінки у системах штучного інтелекту.
  - Психолінгвістика у колі суміжних наук. Прикладні аспекти психолінгвістики.
21. Підготуйте порівняльну таблицю: «Наукові пошуки психолінгвістичних шкіл» (американський, європейський, радянський напрями). Зробіть висновок про вклад цих шкіл у формування сучасної

психолінгвістики.

Тема 2: Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

Мовленнєва діяльність, її структура та механізми

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Психологічна характеристика мови і мовлення
2. Чому В. фон Гумбольдт визначав мову як енергію?
3. З якою метою була створена загальнопсихологічна теорія діяльності?
4. Яка основна передумова дозволила А. Леонтьєву розробити основні положення теорії мовленнєвої діяльності (ТМД)?
5. Дайте характеристику мовлення у понятійній системі теорії діяльності.
6. Що таке мовна здібність? Які аспекти можна виділити у структурі мовної здібності?
7. Охарактеризуйте дві протилежні точки зору з питань природи мовної здібності.
8. Яка структура мовної організації людини?
9. Дайте визначення мовленнєвого механізму як аспекту мовні здібності.
10. Як виявляється свідоме і несвідоме у роботі мовленнєвого механізму?
11. Які аспекти дослідження мови розглядає Л. Щерба?
12. Що таке мовленнєва організація? Хто заявив про існування цього аспекту?
13. Чому, на вашу думку, О. Залевська висловила думку про те, що в концепції Л. Щерби наявний ще й четвертий аспект? Що це за аспект?
14. Ким започатковано психологічний аспект теорії мовленнєвої діяльності?
15. Визначте головні принципи теорії мовленнєвої діяльності.
16. Охарактеризуйте моделі мовленнєвої діяльності: модель Ч. Осгуда; модель безпосередніх складників; модель Н. Хомського; модель І. Шлігера; модель В. Левелта; модель Т. Ахутіної; модель Л. Виготського; модель М. Жинкіна; модель І. Зимньої; модель О. Залевської.
17. Випишіть тлумачення таких термінів: мова, мовлення, мовна компетенція, мовленнєва компетенція, мовленнєва діяльність, комунікація, культурно-мовна компетенція, мовна особистість, національно-мовна особистість, мовна свідомість, теорія мовленнєвої діяльності.
18. Підготуйте повідомлення на тему:
  - Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
  - Експлікація психіки й мовленнєва поведінка особистості (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн).

Тема 3: Експериментальна психолінгвістика

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Якої думки дотримувався Л. Щерба стосовно використання методики експерименту для аналізу мовних явищ?
2. Які позитивні якості визначають експеримент як метод навчання?
3. Які класифікації методів відомі у психолінгвістичній науці?
4. Що таке асоціація? Визначте її види.
5. Опишіть основні етапи історії виникнення асоціативного експерименту.
6. У чому, на вашу думку, полягає суть методу вільних асоціацій? Які діагностичні можливості його використання?
7. Опишіть умови і особливості ланцюжкового асоціативного експерименту.
8. Що таке спрямований асоціативний експеримент? Які його переваги?
9. Визначте критерії аналізу даних асоціативного експерименту.
10. Що розуміється під парадигматичним та синтагматичним асоціативним взаємозв'язком? Думку обґрунтуйте.
11. Охарактеризуйте різновиди логічного зв'язку всередині асоціативних пар.
12. Дайте визначення таким поняттям: метод дослідження, експеримент, експериментальна гіпотеза, вибірка досліджуваних.
13. Доберіть слова для проведення асоціативного експерименту. Самостійно проведіть вільний та ланцюжковий експеримент самі з собою. Підготуйтеся до проведення його в аудиторії.

Тема 4: Філогенез мови

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Дайте визначення філогенезу мови. У чому полягає трудність у розгляді цієї проблеми?
2. Які побічні дані є основою для висунення гіпотез філогенезу мови?
3. У чому полягає суть теорії виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків? Які її недоліки? Думку обґрунтуйте.
4. Розкажіть про теорії походження мови П. Мопретюї.
5. У чому суть теорії Е. Кондильяка?
6. Розкажіть про науковий доробок Ж.-Ж. Руссо із питань походження мови. Відзначте сильна та слабкі сторони його дослідження.
7. Розкрийте суть теорії звуконаслідування.
8. У чому полягає трудова теорія походження мови, запропонована Л. Нуаре?
9. Які, на думку В. Вундта, були перші елементи комунікації?
10. Які аргументи свідчать на користь жестової теорії походження мови?
11. Які дослідження проведено з мавпами щодо навчання її мовленню. Які їх результати?
12. Чому лікарі радять розвивати моторику пальців у дітей? Як це впливає на їх мовлення?

13. Підготуйте повідомлення на тему: а) мова тварин; б) тварини, що говорять; в) мовлення людей, що спілкуються з тваринами.

Тема 5: Психолінгвістичний аналіз онтогенезу мовлення

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Дайте визначення поняттю «онтогенез мовлення».
2. Охарактеризуйте внесок Ж. Піаже в теорію мисленнєво-мовленнєвого розвитку дитини.
3. Які етапи проходить дитина у своєму розвитку (Ж. Піаже)?
4. Що таке егоцентричне мовлення? Чому воно характерне для дітей?
5. Охарактеризуйте запропоновану Н. Хомським теорію switches.
6. Визначте основні постулати концепції нативізму, запропонованої Н. Хомським.
7. У чому полягає висунута Н. Хомським гіпотеза «модульності» мозку?
8. Охарактеризуйте діяльнісно-евристичну теорію Л. Виготського.
9. Що таке егоцентричне мовлення дитини за С. Рубінштейном?
10. Які завдання вирішуються психологами під час дослідження дитячого мовлення?
11. У чому полягали основні заперечення Н. Хомського?
12. Визначте три етапи розвитку дитячого мовлення за О. Леонтьєвим.
13. Наведіть власні приклади мовленнєвого розвитку дітей-мауглі (підготувати повідомлення). Опишіть умови, за яких герой Р. Кіплінга Мауглі міг би стати повноцінною людиною.
14. Визначте критерії (за Н. Авдєєвою), що є передумовами виникнення потреби у спілкуванні.
15. Які потреби спілкування визначають Л. Виготський, Л. Божович, М. Лисіна.
16. Визначте поняття «прото-мова» та «протознаки».
17. З якою метою розроблено питальники: KID та CDI? Які їх недоліки?

Тема 6: Особливості дитячого мовлення

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Визначте завдання, що вирішують психологи і лінгвісти у ході дослідження дитячого мовлення.
2. Охарактеризуйте сензитивний період розвитку мовленнєвої здатності дитини.
3. Дайте характеристику основних ідей концепції Н. Хомського.
4. У чому полягали основні заперечення Н. Хомського щодо біхевіористської теорії.
5. Які показники вказують на вроджену закономірність розвитку мовлення.

6. Визначте етапи розвитку дитячого мовлення до 3-х років, запропоновані О. Леонтьєвим.

7. Охарактеризуйте відмінності між ситуативним та контекстним мовленням. Для якого віку характерні ці типи мовлення? Думку обґрунтуйте.

8. Які основні ігрові «породження» у мовлення дитини визначаються психолінгвістами?

9. Яке місце у мовленнєвому розвитку дитини займають процеси римотворення. Доберіть приклади віршів українською та російською мовами, які б ви запропонували дітям 4-6 років (законспектувати).

10. Придумати речення із перевернутою семантикою.

11. Охарактеризуйте особливості дитячого мовлення.

12. За якими напрямками розвивається дитяче мовлення?

13. Як відбувається процес засвоєння мовлення «проблемними» дітьми?

14. У чому полягає суть альтернативної комунікації.

15. Підготуйте повідомлення на тему: «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.

Тема 7: Проблеми двомовності й культури

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Підготуйте повідомлення на тему: Білінгвізм. Види білінгвізму.

2. Які типи двомовності розрізняють учені?

3. Що таке дитячий білінгвізм і які його позитивні сторони?

4. Як слід здійснювати мовну освіту дитини у білінгвальній сім'ї?

5. Що таке мовна самоідентифікація білінгвів?

6. Дайте визначення поняттям «напівмовність» та «двомовність», «напівкультура».

7. Які думки побутують сьогодні у суспільстві з приводу двомовності? Із чим це пов'язано.

8. Які дослідження проведено Пілом і Лямбертом? Що вони продемонстрували?

9. Що таке багатонапрямокне мислення?

10. Розкрийте сутність гіпотези Куммінса і Муллагі.

12. Що таке додатна і від'ємна двомовність.

13. Як впливає рання «двомовність» на розвиток дитини?

14. Як обґрунтував І. Епштейн думку про шкоду ранньої двомовності?

16. Які характеристики індивіда враховувалися під час вивчення ранньої двомовності?

17. Обґрунтуйте, як соціальне середовище впливає на ранню двомовність.

18. Розкрийте суть досліджень Наталли Імедадзе.

19. Які стадії виділяє Імедадзе у становленні реальної двомовної системи?

20. За яких обставин, на думку Імедадзе рання двомовність може

сприяти усвідомленню знакового характеру мови та розвитку лінгвістичних здібностей?

21. Яка методика засвоєння близькоспоріднених мов?

22. Які переваги чи недоліки у ранньому навчанні нерідної мови?

23. Чи завжди ігровий метод є результативним у ході засвоєння нерідної мови?

24. Які основні проблеми виникають у сім'ї, де батьки володіють двома і більше мовами?

25. Що таке частотний словник?

26. За допомогою інтернет-видань підготуйте повідомлення про розвиток дітей у білінгвальній сім'ї.

Тема 8: Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Підготуйте самостійно відповідь на питання: Мовленнєвий акт, його типи та структура.

2. У чому полягає трудність дослідження сприйняття мовлення?

3. Обґрунтуйте основні положення моделі сприйняття мовлення І. Зимньої.

4. Як ідентифікуються звуки мовлення? Які фактори утруднюють фонетичну ідентифікацію мовленнєвих сигналів, що сприймаються?

5. У чому полягає сутність сенсорної та моторної теорій сприйняття мовлення?

6. У чому полягає робота фоносемантики як окремого психолінгвістичного напрямку?

7. Дайте визначення змістовому сприйняттю мовлення. Назвіть його етапи.

8. Обґрунтуйте погляди Л. Цветкової щодо рівнів структурної організації сприйняття.

9. Охарактеризуйте акустичну та моторну теорії механізму впізнання мовленнєвих сигналів.

10. Поясніть позитивні сторони теорій «аналіз через синтез» та інтерактивна модель сприйняття.

11. Дайте визначення поняттю «розуміння мовлення».

12. Охарактеризуйте рівні розуміння за А. Брудним та Л. Цветковою.

13. Проаналізуйте рух думки у процесі розуміння тексту за Л. Виготським.

14. Які мисленнєві дії для досягнення розуміння тексту виділено В. Знаковим.

15. Дайте визначення процесу породження мовлення.

16. У чому полягає особлива прикладна значущість моделювання процесу вербалізації думки?

17. У чому суть породження мовлення як процесу адаптаційного? Що розуміється під інтерактивністю породження мовлення?

18. Проаналізуйте моделі породження мовлення, запропоновані:
- Б. Скіннером, Ч. Осгудом;
  - Ч. Осгудом;
  - Н. Хомським;
  - Л. Виготським.

Тема 9: Поняття тексту в психолінгвістиці. Інтерпретація тексту
Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Чому в сучасному мовознавстві та психолінгвістиці сьогодні спостерігається інтерес до вивчення мови на рівні текст?
2. Як розглядають поняття «текст» науковці у психолінгвістиці (В. Белянін, Т. Ушакова)?
3. Розкрийте суть поняття «текст» у мовознавстві (З. Тураєва, І. Гальперін, І. Кочан, Л. Лосєної, Н. Кутіної, М. Мейєнкової та ін.).
4. Що вчені розуміють під поняттям «вербальність тексту»?
5. Як, на вашу думку, що таке «істинне володіння мовою»? (Використайте дослідження Ю.Лотмана, Л. Мурзіної).
6. Охарактеризуйте зв'язність як одну із найважливіших категорій тексту.
7. Що таке цілісність та членованість тексту?
8. Який із критеріїв тексту передбачає їхню формальну й змістову закритість.
9. Дайте визначення логоцентричного і ризоморфного тексту.
10. Випишіть тлумачення таких термінів: **а)** рубрика, основний текстовий блок (корпус тексту), автор тексту, абзац, виноска, рядок, графічне слово, графічне речення, літера та пунктуаційний знак; **б)** перелік, цитата, посилання, дата, число, скорочення, знаки, власні назви, умовні позначення.
11. Доведіть чи спростуйте твердження, що тексту поза написанням і читанням не існує.
12. Що таке графічно-знакова структура тексту? Визначте її види.
13. Охарактеризуйте параметри тексту.
14. Що таке інтерпретація тексту? Чому цей напрямок дослідження тексту привертає увагу мовознавців?
15. Випишіть із художньої літератури зразки тексту та нетексту.
16. Що таке властивості тексту та властивості сприйняття.
17. Що ми називаємо фрагментом тексту?
18. З якою метою використовуються фактичні дані у текстах?
19. Як на вашу думку, чи немає частки інтерпретації та перекручування в самому прочитанні, коли на авторський текст накладається індивідуальний досвід, сама структура особистості читача?
20. Дайте визначення поняттям «сприйняття» та «розуміння» мовлення.
21. Які рівні розуміння мовлення визначаються науковцями?
22. Визначте параметри, за якими класифікуються існуючі теорії (моделі) сприйняття мовлення.
23. Охарактеризуйте моделі сприйняття мовлення (Л. Чистович,

М. Халле та К. Стівенсон, Е. Леннеберг, Л. Зіндер та А. Штерн, А. Леонт'єв).

24. Які взаємодіючі рівні процесу сприйняття визначає Л. Цветкова?

25. Доберіть тексти різних жанрів, поясніть вашу розуміння цих текстів: заголовок, основна частина та висновок.

26. На власний вибір доберіть переклади творів українських та зарубіжних письменників. Чи відрізняються ці переклади? Чи змінює, на вашу думку, це змістове наповнення тексту твору?

Тема 10: Загальні особливості етнопсихолінгвістики.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Що таке етнопсихолінгвістика?
2. Яка роль етнопсихолінгвістичних досліджень у розвитку сучасної науки?
3. Назвіть особливості сучасної етнопсихолінгвістики.
4. Охарактеризуйте етнічні особливості мовленнєвої поведінки особистості.
5. Підготувати повідомлення: «Система цінностей особистості в її мовленнєвій діяльності»; «Міжетнічні відносини у мовленнєвій діяльності»; «Національна специфіка мовленнєвої діяльності» (за бажанням студента)

Питання до екзаменаційних білетів

1. Психолінгвістика як наука: предмет та об'єкт вивчення. Виникнення терміну «психолінгвістика».
2. Становлення психолінгвістики як науки.
3. Психолінгвістичні ідеї у мовознавстві ХІХ ст.: вчення В. фон Гумбольдта про мову як індивідуальний та соціальний феномен.
4. Психолінгвістичні ідеї у мовознавстві ХІХ ст.: психолінгвістична концепція О. Потебні.
5. Психолінгвістичні ідеї в радянській психології (Л.С. Виготський, О.Н. Леонтьєв, О.Р. Лурія, О.О.Леонтьєв, Т.Рябова): мовлення як особливий вид людської діяльності.
6. Теоретичні моделі продукування мовлення.
7. Теоретичні моделі сприймання мовлення.
8. Психофізіологічні та акустичні особливості людського мовлення.
9. Розвиток мовлення в онтогенезі.
10. Комунікативний акт та його складові.
11. Складові комунікативного акту, пов'язані з мовним кодом.
12. Складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення та ситуацією комунікації.
13. Експеримент у психолінгвістиці.
14. Методи психолінгвістичних досліджень: асоціативний експеримент.
15. Метод семантичного диференціалу.
16. Методики доповнення і завершення речень.
17. Питальники та класифікації як методи психолінгвістичних досліджень.
18. Психолінгвістичні методи опосередкованого вивчення семантики.
19. Градуальне шкалювання як одна з психолінгвістичних методик.
20. Напрями прикладної психолінгвістики: розвиток мовлення в онтогенезі.
21. Напрями прикладної психолінгвістики: криміналістика і судова психологія.
22. Напрями прикладної психолінгвістики: гендерні особливості мовлення.
23. НЛП як сфера застосування психолінгвістичних знань. Терапевтичні функції метафор. Логотерапія В. Франкла.
24. Загальні засади патопсихолінгвістики.
25. Загальні засади етнопсихолінгвістики.
26. Особливості психопоетики.
27. Особливості сучасної етнопсихолінгвістики.
28. Актуальність етнопсихологічних досліджень.
29. Соціалізація та інкультурація у контексті формування мовної особистості.
30. Мовна особистість у міжкультурній комунікації.
31. Особливості мовленнєвої поведінки особистості: національно-

культурний аспект.

32. Мовлення в стані емоційного напруження та в змінених станах свідомості.

33. Порушення мовлення при акцентуаціях та психопатіях.

34. Порушення мовлення при окремих захворюваннях.

35. Розмовна жестова мова глухих як приклад знакової системи.

Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів

Самостійна робота є невід'ємною складовою вивчення навчальної дисципліни. Вона здійснюється за такими напрямками:

- підготовка теоретичних питань до практичних занять;
- опрацювання першоджерел;
- підготовка рефератів;
- виконання професійно-орієнтованих завдань;
- підготовка до підсумкових модульних робіт;
- підготовка до заліку.

Підготовка теоретичних питань до практичних занять передбачає опрацювання питань теми практичного заняття. Ці питання можуть розглядатися під час лекції, але також виноситися на самостійне опрацювання.

Алгоритм підготовки.

10. Визначте питання для підготовки (Ви маєте розглянути усі питання, зазначені у плані практичного заняття).

11. Скориставшись бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним) чи електронними джерелами, запропонованими у списку рекомендованої літератури до практичного заняття, визначте розділи (теми або параграфи), у яких розкрито питання практичного заняття.

12. Прочитайте ці розділи.

13. Складіть план (простий або складний) відповіді на кожне питання.

14. Визначте основні поняття, які Ви повинні засвоїти.

15. Проаналізуйте, як опрацьований матеріал пов'язаний з іншими питаннями теми.

16. Для кращого засвоєння та запам'ятовування матеріалу складіть короткий конспект, схеми, таблиці або графіки по прочитаному матеріалу.

17. Визначте проблеми в опрацьованому матеріалі, які Ви недостатньо зрозуміли. З цими питаннями Ви можете звернутися на консультації до викладача.

18. Перевірте, як Ви засвоїли опрацьоване питання. Ви можете це зробити, відповівши на тестові питання до теми або розв'язавши практичні завдання.

Опрацювання першоджерел передбачає поглиблений розгляд окремих питань теми. Для цього можуть пропонуватися статті з фахових журналів, розділи монографій або підручників.

Алгоритм підготовки.

1. Прочитайте запропоноване першоджерело.

2. Правильно оформіть бібліографію першоджерела (автор, назва, вихідні дані).

3. Складіть план (простий або складний).

4. Для кожного пункту плану виділіть основні положення проблеми,

яка висвітлюється у першоджерелі.

5. Представте прочитаний текст у вигляді тез або анотації, використовуючи, при потребі, схеми, таблиці, графіки тощо.

6. Для самоперевірки перекажіть статтю, використовуючи власний конспект.

7. Задля економії часу й зусиль конспект можна замінити опрацюванням сканованого чи скопійованого тексту: підкресленням або виділенням основного за допомогою маркерів та олівців, помітками на полях, нумерацією та ін.

Створення мультимедійних презентацій.

Мультимедійна презентація – це сукупність текстів, зображень, звуку, анімації та інших засобів представлення інформації на визначену тему, яка зберігається у файлі спеціального формату з розширенням Ppt. Їх використання дозволяє досягти максимальної ефективності презентації інформації, забезпечуючи одночасний вплив на зорові і слухові органи чуття слухачів. Для створення мультимедійних презентацій використовуються різноманітні програми, але найбільш доступним засобом для отримання власних комп'ютерних навчальних продуктів є програма PowerPoint — майстер створення презентацій, яка входить до складу інтегрованої системи Microsoft Office. Мультимедійні презентації, створені у PowerPoint, дозволяють усвідомлено і гармонійно інтегрувати багато видів інформації. Навчальна інформація може представлятися в різних формах: 1) зображення, включаючи фотографії, малюнки, карти, високоякісну графіку тощо; 2) звук, у тому числі, і стерео: звукозаписи голосу, звукові ефекти і музику; 3) відео, відеоефекти, рухоме відеозображення; 4) анімації й анімаційні імітування.

Етапи підготовки мультимедійної навчальної презентації.

Етап планування: визначення призначення презентації і цільової аудиторії.

Етап проектування: складання сценарію реалізації інформації; визначення змісту кожного слайду і їх послідовності; розробка дизайну.

Етап інформаційного наповнення: підготовка медіафрагментів: структурування і відбір тексту навчального матеріалу для слайдів, ілюстрацій – сканування малюнків, відео, запис аудіофрагментів; підготовка мовного і відеосупроводу (у разі необхідності).

Етап створення: наповнення слайдів медіафрагментами, тобто підготовленим текстовим та ілюстративним матеріалом; створення дизайну слайдів.

Етап налаштування: налаштування анімаційних ефектів, керуючих кнопок; встановлення гіперпосилань на елементи для виходу в Інтернет і поєднання зовнішніх програм; окремо робиться музичний супровід; слайди записуються в пам'ять комп'ютера.

Етап тестування: наприкінці проводиться тест перевірка готової презентації, а саме – виправлення помилок у тексті й ілюстраціях; узгодження анімаційних ефектів; перевірка гіперпосилань.

Етап друкування: не є обов'язковим, але коли матеріал презентації

необхідно розповсюдити серед слухачів, тоді виконують друкування слайдів.

Етап використання: виступ на заняттях, демонстрація на конференціях, виставках тощо.

Етап удосконалення: внесення змін до сценарію, навігаційної схеми, матеріалу, що складає змістову частину презентації чи її ілюстративне доповнення.

Під час створення мультимедійної презентації необхідно враховувати не тільки відповідні принципи класичної дидактики, але й специфічні підходи використання комп'ютерних мультимедійних презентацій. Фахівцями на сьогодні вироблені певні вимоги до підготовки презентацій. Їх дизайн повинен бути простим, але ефективним. Презентація слугує лише фоном для усного повідомлення матеріалу, вона не повинна відволікати увагу від лектора, аудиторія має слухати й сприймати матеріал, а не лише переглядати картинки на екрані. Задля цього всі слайди навчальної презентації слід оформлювати в єдиному стилі, який при цьому не відволікатиме від самої презентації, а керівні кнопки не робити яскравішими за основний зміст слайда. Всі слайди повинні витримуватись в єдиному стилі. Часто верхня і нижня частини слайду погано відображаються на екрані, тому не потрібно розміщувати там важливу інформацію. Необхідно визначити стиль – шрифт і спосіб представлення тієї інформації, яка буде повторюватись від слайду до слайду. Найбільш важлива інформація – висновки, визначення, правила тощо, представляється крупним і виділеним шрифтом 24 розміру. Головний текст повинен, бути, як мінімум, 18 розміру. Доцільно використовувати різні прийоми для виділення найбільш важливої інформації; слайди не повинні бути занадто яскравими, зайві прикраси лише створюють бар'єр на шляху ефективного передавання інформації; інформація на слайді повинна бути добре структурована. Необхідно враховувати, що люди можуть одночасно запам'ятовувати не більше трьох фактів, висновків, визначень. Дієслова повинні вживатися в одній часовій формі, заголовки приваблювати увагу аудиторії й узагальнювати ключові положення слайду. Використовуючи статистичні дані для обґрунтування своїх ідей, не потрібно розміщувати на одному слайді більше чотирьох блоків інформації. Крім того, під час оформлення презентації не доцільно використовувати: надто яскраві кольори (рекомендують застосовувати для фона холодні тони зелено-синьої гами і невиразні текстури); більше, як три кольори на одному слайді (при цьому кольори тексту та фону мають бути контрастними; рекомендують застосування кольорових схем «світлий текст на темному фоні» і «темний текст на білому фоні»); значну кількість анімаційних ефектів (їх застосування має бути обґрунтованим); довгі речення і формулювання; невиразні й непомітні заголовки; завелику чи замалу кількість слайдів. Найбільш оптимальною є презентація із 36 слайдів для 10 хвилин – таке співвідношення можна використовувати у випадку, якщо слайд може бути повністю сприйнятий свідомістю аудиторії за 15 секунд.

Підготовка рефератів передбачає глибокий та детальний аналіз проблеми, винесеної у темі реферату.

Алгоритм підготовки.

1. Ознайомтеся з вимогами до реферату.
2. Підберіть літературу, у якій розкривається тема реферату. При підборі літератури можете користуватися бібліотечними каталогами (алфавітним, предметним або систематичним) та електронними джерелами мережі інтернет.
3. Складіть план реферату.
4. Опрацюйте літературні джерела, користуючись порадами до конспектування першоджерел.
5. Систематизуйте опрацьований матеріал відповідно до плану реферату.
6. Дайте власний критичний аналіз та оцінку висвітленої проблеми.
7. Оформіть реферат відповідно до вимог.
8. На основі реферату підготуйте усну доповідь на практичне заняття.

Теми рефератів

1. Мова тварин.
2. Тварини, що говорять.
3. Основні етапи розвитку дитячого мовлення.
4. Звуконаслідувальні слова в дитячому мовленні.
5. «Няньчине мовлення» – мовлення дорослих, що розмовляють з дітьми.
6. Прагматичні аспекти спілкування дорослих з дітьми.
7. Як дитина оволодіває вимовою.
8. Гіпотези про виникнення мовлення у філогенезі.
9. Функції співу: коли й навіщо люди співають.
10. Як людина розуміє мовлення.
11. Ймовірне прогнозування під час сприйняття мовлення.
12. Як навчитися читати швидше (методики навчання швидкого читання).
13. Сугестивна природа мови.
14. Як звук пов'язаний зі змістом (фоностилістика).
15. Експериментальна естетика.
16. Поняття мовної картини світу.
17. Психолінгвістичні аспекти перекладу та міжкультурного спілкування.
18. Порушення й дефекти мовлення.
19. Мовлення у стані емоційного напруження.
20. Психіатрична лінгвістика.
21. Мова глухонімих.
22. Моторна й сенсорна афазія.
23. Чоловіче й жіноче мовлення в усному спілкуванні.
24. Когнітивні стилі та мовлення людини.
25. Мовні засоби опису емоцій та психічних станів.
26. Самохарактеристика особистості в оголошенні про знайомство.
27. Брехня в мовленні та способи її виявлення.
28. Ідентифікація особистості за мовленням. Мова релігійних текстів.
29. Способи мовленнєвого впливу та маніпулювання.

30. Психолінгвістичні аспекти нейролінгвістичного програмування.

Підготовка до підсумкової роботи має на меті узагальнення та систематизацію знань з окремого кредиту або дисципліни у цілому.

Алгоритм виконання

1. Ознайомтеся з переліком питань та завдань.
2. Доберіть підручники, інструктивно-методичні матеріали або іншу довідкову літературу, необхідну для підготовки (її перелік Ви можете знайти в робочій програмі або інструктивно-методичних матеріалах).
3. Перегляньте зміст кожного питання, користуючись власними конспектами або підручниками.
4. Визначте рівень знань з кожного питання.
5. Визначте питання, які потребують ретельнішої підготовки (опрацювання додаткової літератури, складання конспектів, схем, виконання окремих завдань тощо). З цією метою зверніться до алгоритму підготовки теоретичних питань до практичних занять та виконання завдань до лабораторних занять.
6. Для самоперевірки перекажіть теоретичні питання або виконайте практичне завдання.

Примітка: якщо ви маєте труднощі у підготовці окремих теоретичних питань або при виконанні практичних завдань, то можете звернутися за консультацією до викладача. Час проведення консультацій, зазначений у Графіку проведення консультацій (кафедра загальної та прикладної лінгвістики).

Кредит та тема	Академічний контроль (форма представлення)*	Кількість балів (за видами роботи)**	Кількість балів всього за кредит	Термін виконання (тижні)***
Кредит № 1 Тема: «Предмет психолінгвістики, причини виникнення, галузева приналежність»	Конспект джерела: Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. Селіванова – Полтава: Довкілля. – К, 2006.	8	40	04.09–08.09
	Мультимедійна презентація	10		11.09–15.09
	Конспект джерела: Холод О. Розвиток психолінгвістики у вітчизняній науці. // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” [збірник наукових праць]. – Переяслав-Хмельницький. – 2007. – Вип.12. – С. 353-358	5		18.09.–22.09
	Індивідуальні завдання: 1. Охарактеризувати моделі мовленнєвої діяльності: модель Ч. Осгуда; модель безпосередніх складників; модель Н. Хомського;	16		25.09-29.09

	<p>модель І. Шлігера; модель В. Левелта; модель Т. Ахутіної; модель Л. Виготського; модель М. Жинкіна; модель І. Зимньої; модель О. Залевської.</p> <p>2. Підготувати опис методів дослідження в психолінгвістиці. Продемонструвати застосування того чи іншого методу в роботі з дітьми</p>			
Кредит № 2 Тема: «Філогенез мови та онтогенез мовлення»	Конспект джерела: Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В. Психологія мовлення і психолінгвістика. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С.8-66	5	40	09.10–13.10
	Підготовка повідомлення	5		16.10-20.10
	Контрольна робота № 1	30		23.10-27.10
Кредит № 3 Тема: «Особливості мовленнєвої та мисленнєвої діяльності»	Мультимедійна презентація	10	40	06.11–11.11
	Реферат	10		13.11–17.11
	Проведення асоціативного експерименту	10		20.11-24.11
	Словник до курсу за матеріалами енциклопедії Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О. Селіванова – Полтава: Довкілля. – К, 2006	10		27.11-01.12
Кредит № 4 Тема: «Поняття тексту в лінгвістиці та психолінгвістиці»	Аналіз комунікативних ситуацій	10	40	04.12-08.12
	Контрольна робота № 2	30		11.12–15.12 18.12–22.12
Всього балів за самостійну роботу		160 балів	160	